Pamäť národa

Vydáva Ústav pamäti národa

roč. VI, 4/2010 • 2,66 €

nacizmus a komunizmus vo svojej epoche

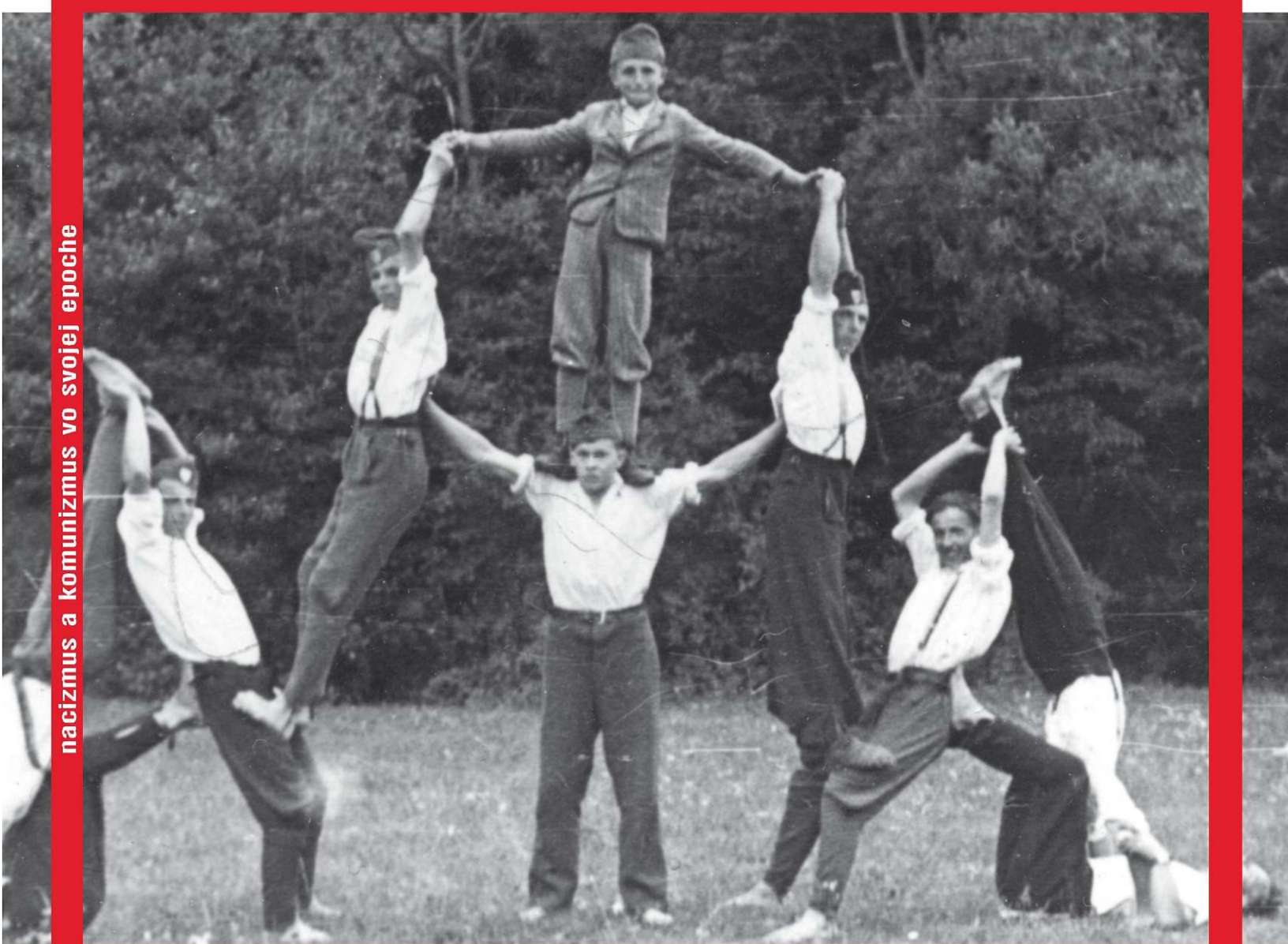

Perzekúcie Slovákov v Levente

Spolupráca kňazov s ŠtB

ŠtB v období normalizácie

Fotografia na obálke:
Príslušníci levente na cvičení.

Pamäť národa
04/2010

Redakcia

Šéfredaktor
PhDr. Tomáš Klubert, PhD.

Redaktori
Mgr. Branislav Kinčok
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.
PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Adresa
Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
E-mail: redakcia@upn.gov.sk
www.upn.gov.sk

Redakčná rada

Predseda Redakčnej rady
Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia Redakčnej rady
PhDr. Igor Baka, PhD.
Doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
Doc. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Ivan A. Petranský, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
Doc. PhDr. Michal Šmigeľ, PhD.
Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Jazyková úprava
Zora Vanovičová

© Ústav pamäti národa
Všetky práva vyhradené

Objednávky časopisu
zasielajte na adresu redakcie.
Ročné predplatné 8.30 €

Sadzba
Gabriela Smolíková

Tlač
Robert Jurových, Nikara

Evidenčné číslo
EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Na úvod

Po ťažkých pôrodných bolestiach sa v roku 2003 zrodil ÚPN. Už tento fakt, najmä však jeho úspešný rozbeh, bol v provinčných podmienkach Slovenska malým zázrakom. Jánovi Langošovi patrí obrovská vďaka. Nielen za „tvrdohlavosť", s akou presadzoval a nakoniec docielil jeho vznik. Unikátny bol aj iný, nazvime to vnútorný aspekt ústavu, ktorý presadil: riskol to a dal priestor mladým. Ako sám neraz vravel, chce tak urobiť aj za cenu prípadných omylov či neskúsenosti. ÚPN sa tak stal jedinou historickou inštitúciou, kde nepracujú ľudia, ktorí kedysi vo svojich prácach oslavovali komunistický režim, volali po „večnej družbe" s diktátorským Sovietskym zväzom. Inak ich nájdeme azda všade.

Kým v prvých rokoch existencie sa ÚPN zapísal do povedomia verejnosti len ako „správca" dokumentov ŠtB (čo bolo do istej miery prirodzené), v posledných rokoch sa záber jeho činnosti mimoriadne rozšíril. Ba možno povedať, že na Slovensku neexistuje ani neexistovalo podobné vedecké pracovisko, ktoré by za taký krátky čas zaznamenalo široký rozmach svojej činnosti. ÚPN vo svojom archíve nielen spravuje a systematizuje cenné archiválie, ale robí aj aktívnu akvizičnú činnosť, čím dopĺňa činnosť štátnych archívov. Ústav zorganizoval viac než dvadsať vedeckých konferencií a seminárov, aj s medzinárodnou účasťou. Oddelenie Oral history systematicky zaznamenáva a zhromažďuje výpovede svedkov minulosti, súčasníkov a pamätníkov obdobia neslobody, čím uchováva neoceniteľné pramene. Nakrútilo už štrnásť dokumentárnych filmov, čím vo verejnoprávnom charaktere supluje aj agonizovanú STV. Pracovníci ÚPN dokumentujú zločiny proti ľudskosti, vypracúvajú podnety na trestné stíhanie ich páchateľov. Drobnou, mravčou prácou je vybavovanie množstva úradnej agendy či osobných žiadostí o sprístupnenie zväzkov ŠtB. Pre mnohých nespravodlivo prenasledovaných

sú pracovníci ústavu často jedinými „úradníkmi“, ktorí si trpezlivo vypočujú ich životné peripetie. Ústav výraznou mierou komunikuje so širokou verejnosťou. Už to nie je len k problému „kto je vo zväzkoch“, ako to bolo v prvých rokoch inštitúcie. Neprejde azda ani týždeň, aby sa vyjadrenia našich pracovníkov k rôznym témam neobjavili v denníkoch či v televíziách. Historici ÚPN robia po celom Slovensku prednášky a osvetové akcie. ÚPN, ako vôbec jediná inštitúcia, organizuje každý mesiac pravidelné verejné diskusie na rôzne, aj citlivé témy našej histórie. Mimoriadny spoločenský ohlas zaznamenala publikačná činnosť ÚPN. Od roku 2007 sme vydali viac ako tridsať knižných publikácií mapujúcich nedemokratické obdobia našich národných dejín, ktoré sa dostali k širokému čitateľskému okruhu.

Ani uvedená širokospektrálnosť neuspokojí všetkých. Podľa jedných by sa ÚPN mal venovať viac tomu, podľa iných onomu, podľa ďalších čomusi celkom inému. Práve tieto názory (či útoky) z úplne protichodných ideologických táborov sú najlepším dôkazom, že ÚPN svoju prácu koná objektívne a najmä nezávisle.

Môžeme s hrdosťou povedať, že ÚPN dnes zaujal pevné miesto medzi celoštátnymi historickými inštitúciami. Ba stal sa najznámejšou z nich. Jeho vznikom sa zároveň definitívne skončilo obdobie, v ktorom mal Historický ústav SAV nepísaný monopol na výklad dejín 20. storočia. Názvy publikácií ÚPN poznajú dnes už aj ľudia, ktorých poslednou prečítanou knižkou boli možno *Čenkovej deti* na základnej škole.

Zásluhu na etablovaní ÚPN má akiste aj časopis *Pamäť národa*, ktorý práve držíte v rukách. Isteže, nerobíme si ilúzie, že je to komerčný trhák. Na rozdiel od všetkých ostatných vedeckých periodík zasvätených histórii ho však dostať kúpiť aj v novinových stánkoch či v novodobých chrámoch – hypermarketoch. Časopis tým plní ďalší dôležitý cieľ: nielen zverejňovať výsledky bádania, ale ich aj sprostredkovať širokej verejnosti.

Nuž, zaželajme mu veľa zdaru a pričiňme sa všetci, aby bol s každým číslom ešte atraktívnejším!

Martin Lacko

Obsah

Štúdie

Peter Jašek
Štátna bezpečnosť a nelegálne štruktúry na Slovensku v období normalizácie **4)**

Pavol Jakubčin
Využívanie tajných spolupracovníkov z radov rímskokatolíckych kňazov Štátnou bezpečnosťou **15)**

Jerguš Sivoš
Príprava nariadenia Slovenskej národnej rady o zriadení pracovných táborov na Slovensku v roku 1945 **40)**

Dokumenty

Ján Mitáč
Šikanovanie slovenských príslušníkov Levente v Sobranciach v roku 1942 **50)**

Matej Medvecký
Strana a jej Bezpečnosť **59)**

Pavol Jakubčin
Správa o činnosti Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva a návrh na zvolanie jeho tretieho zjazdu **66)**

ÚPN interne

František Neupauer
Odkrývanie osudov „nenápadných hrdinov“ II **78)**

Kariéry v službách ŠtB

Michal Gregor
Josef Pavel a jeho pád **82)**

Apendix

Matej Medvecký
HRADSKÁ, K. (zost.): *Holokaust na Slovensku 8* **87)**

Branislav Kinčok
TOMEK, P.: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka* **88)**

Lukáš Obšitník
LUKACS, J.: *Jún 1941. Hitler a Stalin* **90)**

Štátna bezpečnosť a nelegálne štruktúry na Slovensku v období normalizácie

Mgr. Peter Jašek, PhD.
(1983), absolvent Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Pracuje v Ústave pamäti národa

Za obdobie normalizácie sa v slovenských dejinách označuje časová perióda začínajúca podpísaním moskovských protokolov 26. augusta 1968 a končiaca de facto pádom komunistického režimu v novembri 1989.[1] Normalizácia znamenala negáciu obrodného liberalizačného procesu v Komunistickej strane Československa (KSČ) v 60. rokoch[2] a jej hlavným cieľom bolo znemožniť akúkoľvek občiansku aktivitu, ktorá by ohrozila mocenské a spoločenské postavenie straníckeho vedenia. Vzhľadom na strnulosť a skostnatenosť normalizačného režimu sa o týchto rokoch hovorí ako o „čase bez dejín". Hoci najmä prvé roky až do XIV. zjazdu KSČ v roku 1971, a podobne aj posledné tri roky boli na významné udalosti mimoriadne bohaté, obdobie rokov 1971 – 1987 skutočne z vonkajšieho pohľadu splýva do monolitnej a jednotvárnej šede. Z povrchného pohľadu by sa mohlo zdať, že ľudia po invázii vojsk Varšavskej zmluvy a po etablovaní sa nového straníckeho a štátneho vedenia, v ktorom boli až do roku 1987 iba kozmetické zmeny, úplne rezignovali na politické a vôbec spoločenské dianie okolo seba, a tým umožnili, aby komunistická strana kontrolovala všetko dianie v krajine. To však nie je celkom pravdivý obraz vtedajšej spoločnosti. Aj napriek nepochybnej rezignácii väčšiny obyvateľstva totiž zostali jednotlivci a menšie skupiny, ktoré sa politike KSČ celkom nepodriadili a ktorých aktivity „spestrovali" šedosť normalizačných rokov.

ŠtB v rokoch normalizácie na Slovensku

Všetci jednotlivci, ktorí vyvíjali aktivity nekorešpondujúce s politikou normalizačného režimu, boli pod prísnou kontrolou Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktorá sa v období normalizácie stala opäť dôležitým perzekučným nástrojom komunistickej moci. Ministerstvo vnútra, a najmä ŠtB boli hlavnou oporou normalizačného režimu. Pre ŠtB bolo monitorovanie a potláčanie protirežimových aktivít jednou z hlavných náplní práce. Úlohu chrániť komunistický režim realizovala ŠtB plošnou kontrolou celej spoločnosti a intenzívnou cielenou kontrolou tých jednotlivcov a zoskupení, ktoré sa voči režimu nesprávali konformne alebo sa potenciálne mohli stať opozičnou silou.[3] ŠtB vykonávala voči oponentom komunizmu preventívnu, represívnu a informačnú činnosť. Preventívnu činnosť vykonávali predovšetkým operatívne orgány, ktoré pri tom využívali najmä preventívno-výchovné alebo profylakticko-rozkladné opatrenia.[4] Táto činnosť ŠtB bola v období normalizácie najrozšírenejšia. Represívnu funkciu v rámci ŠtB vykonávali predovšetkým jej vyšetrovacie orgány, ktoré pripravili a realizovali viacero procesov proti oponentom režimu, i keď s výrazne miernejšími trestami ako v období pred rokom 1968.

Aktivity ŠtB boli úplne závislé a podriadené politike KSČ. V období normalizácie bolo normou, že výchova členov ŠtB sa zabezpečovala sústavou marxisticko-leninskej prípravy a vnútrostraníckeho vzdelávania.[5] Od definitívneho etablovania normalizačného režimu po XIV. zjazde KSČ v roku 1971 bolo v interných smerniciach Federálneho ministerstva vnútra jasne uvedené: *„XIV. sjezd KSČ stanovil k zajištění dalšího rozvoje socialistické společnosti pro všechny oblasti našeho společenského života hlavní směry činnosti, ze kterých vyplývají i úkoly pro československou kontrarozvědku."* Nedvojzmyselne sa hovorilo o tom, že československá (čs.) kon-

1 Vo veci presnej definície normalizácie a jej presného časového vymedzenia nepanuje medzi slovenskými historikmi zhoda. Pre potreby štúdie sme toto obdobie natiahli až do pádu komunistického režimu, čo je najbežnejšie používané časové vymedzenie, nie je však celkom presné, lebo v 80. rokoch sa režim liberalizoval a už nebolo potrebné „normalizovať" normalizovanú spoločnosť.

2 MĚCHÝŘ, I.: O lidech v čase normalizace. Poznámky na okraj let 1970 – 1989. In: *Česká a slovenská společnost v období normalizace. Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie.* Liberecký seminár 2001, strana (s.) 94.

3 PEŠEK, J.: Pohľad štátnej moci na disent na Slovensku v „ére prestavby". In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (zost.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky.* Bratislava 2000, s. 45.

4 GULA, M.: Spolupráca ľudí z cirkvi s ŠtB alebo niekoľko poznámok o informáciách, ktoré získavala ŠtB z prostredia cirkvi. In: FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Prenasledovanie cirkví v krajinách strednej a východnej Európy.* Bratislava 2010, s. 599.

5 SIVOŠ, J. (zost.): *XII. Správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989.* Bratislava 2008, dokument číslo (dok. č.) 20, s. 335.

trarozviedka sa bude riadiť uzneseniami straníckych orgánov.[6] Tento trend neskôr petrifikovali nielen rozkazy ministrov vnútra a smernice ŠtB, ale aj prax jej každodennej činnosti. Formulácie a štylizácie, ktoré zdôrazňovali úzku prepojenosť KSČ a ŠtB, sa vyskytovali skoro vo všetkých plánoch činnosti alebo hodnotiacich správach, ktoré ŠtB v rokoch normalizácie vyprodukovala. V prílohe rozkazu ministra č. 31/1972 sa o. i. píše: „*Základným poslaním čs. kontrarozviedky je chrániť socialistické spoločenské a štátne zriadenie, bezpečnosť a obranyschopnosť ČSSR, chrániť socialistickú ekonomiku, bezpečnosť čs. občanov a ich práva pred činnosťou zahraničných aj vnútorných nepriateľov.*“[7]

Túto líniu jasne definovali aj hlavné ciele pre XII. správu FMV[8] – správu kontrarozviedky v Bratislave, stanovené v pravidelných ročných plánoch. Tak napr. v roku 1975 bolo hlavným cieľom „*sústrediť kontrarozviednu prácu predovšetkým na ochranu socialistického spoločenského a štátneho zriadenia, na ochranu čs. ekonomiky, štátneho tajomstva a obranyschopnosti štátov Varšavskej zmluvy*“.[9] V inom dokumente sa o tom píše ešte exaktnejšie: „*Plán práce 4. odboru XII. správy ZNB*[10] (odbor sledovania – pozn. P. J.) *bol zostavený na základe skúseností a výsledkov dosiahnutých v predchádzajúcich rokoch. Vychádzal zo záverov XV. zjazdu KSČ, bezpečnostnej politiky strany a socialistického štátu s cieľom skvalitniť prácu vo všetkých ukazovateľoch, zvýšiť úroveň riadiacej a kontrolnej činnosti i odborno-politického rastu pracovníkov.*“[11]

Úlohám chrániť socialistické štátne zriadenie bola prispôsobená organizácia jednotlivých útvarov ŠtB. Po realizácii projektu česko-slovenskej federácie od roku 1969 sa organizácia československého ministerstva vnútra prispôsobila tejto zmene. Na Slovensku vzniklo 17. septembra 1968 samostatné ministerstvo vnútra ako Slovenská správa ministerstva vnútra na čele s genmjr. Egydom Pepichom,[12] hoci neskôr zároveň vzniklo aj spoločné Federálne ministerstvo vnútra a české ministerstvo vnútra. Existencia troch ministerstiev vnútra nevyhnutne viedla k častým kompetenčným sporom na poli štátnobezpečnostnej problematiky, keďže útvary rozviedky boli centralizované pod agendou FMV a útvary kontrarozviedky zostávali čiastočne v kompetencii všetkých troch ministerstiev. Už v priebehu roku 1969 začali silnieť názory, že takéto rozdelenie kompetencií je neefektívne, keďže „*celospoločenský záujem na dôslednom a účinnom zabezpečení bezpečnosti federácie vyžaduje, aby kontrarozviedka plnila úlohy jednotne a veľmi operatívne ako na celom území štátu, tak aj vo vzťahu k cudzine.* […] *Potreba existencie jednotnej kontrarozviedky napokon vyplýva aj z jej základného poslania, t. j. chrániť najmä samostatnosť, územnú celistvosť a socialistické spoločenské a štátne zriadenie ČSSR*“,[13] zdôvodňovala sa takto potreba centralizácie. Kompetenčný spor sa napokon vyriešil tým, že štátnobezpečnostné zložky boli prevedené v roku 1970 do právomoci FMV.[14] Na Slovensku však aj po tejto zmene existovala Hlavná správa ŠtB Slovenskej socialistickej republiky, ktorá mala určitú mieru kompetencií v oblasti kontrarozviedky.

Organizácia sa ustálila a sprehľadnila po reorganizácii v roku 1974, keď federálny minister vnútra Československej socialistickej republiky (ČSSR) Jaromír Obzina vydal rozkaz č. 15/1974, ktorým za cieľom „*prehĺbenia účinnosti kontrarozviednej práce, jej prispôsobenia súčasným formám a metódam nepriateľskej činnosti a skvalitneniu centrálneho riadenia*“ reorganizoval útvary ŠtB.[15] Od 30. júna 1974 bola zrušená Hlavná správa rozviedky a Hlavná správa ŠtB na Slovensku, ich kompetencie prevzali: Správa pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi (II. správa FMV); Správa kontrarozviedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi (X. správa FMV); Správa kontrarozviedky pre ochranu ekonomiky (XI. správa FMV) a na Slovensku najmä Správa kontrarozviedky v Bratislave, ktorá dostala kry-

6 FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostných složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989. In: *Sborník archívnych prací*, 1991, č. 2, s. 498.
7 ŽÁČEK, P.: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“. Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej polície.* Bratislava 2002, s. 41.
8 Federálne ministerstvo vnútra.
9 SIVOŠ, J. (zost.): *XII. správa ZNB*, dok. č. 11, s. 138.
10 Zbor národnej bezpečnosti.
11 SIVOŠ, J. (zost.): *XII. správa ZNB*, dok. č. 26, s. 430.
12 ŽÁČEK, P.: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*, s. 14.
13 Tamže, s. 26.
14 FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje, s. 497.
15 SIVOŠ, J. (zost.): *XII. správa ZNB*, dok. č. 1, s. 79.

Plk. JUDr. Ján Kováč, náčelník XII. správy FMV v rokoch 1974 – 1979. Zdroj: A ÚPN

cie meno XII. správa FMV.[16] Bola podriadená 1. námestníkovi ministra vnútra ČSSR a na jej čelo bol menovaný plk. Ján Kováč.[17] Ďalším rozkazom bola XII. správa FMV podriadená centrále v Prahe v rámci kooperácie medzi II., X. a XI. správou. Tým náčelníci spomenutých útvarov de facto prevzali zodpovednosť za prácu XII. správy, pričom mali právomoc určovať rozsah spravodajsky rozpracovávaných objektov a problematík, taktiku a metodiku spravodajskej činnosti a vykonávali kontrolu stavu a úrovne kontrarozviednej práce XII. správy.

Hlavnou náplňou činnosti XII. správy FMV bolo predovšetkým realizovanie výkonnej kontrarozviednej činnosti vo vybraných objektoch a problematikách federálneho charakteru, dislokovaných na Slovensku. Na XII. správu FMV sa presunulo ťažisko boja proti „vnútornému nepriateľovi" na slovenskom území. Štruktúra samotnej XII. správy sa počas jej existencie niekoľkokrát menila. Na čele stál náčelník, podriadený námestníkovi federálneho ministra vnútra. Náčelník správy riadil priamo tie zložky, ktoré si sám vyčlenil, ostatné prostredníctvom svojich zástupcov. Zodpovedal za plnenie hlavných úloh, zabezpečoval súčinnosť s ostatnými útvarmi FMV a vojenskej kontrarozviedky. XII. správa sa delila na funkčné a výkonné útvary. Medzi funkčné patril vnútorný odbor, kádrová skupina, inšpekcia, náčelník XII. správy, analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný odbor. Medzi výkonné útvary patrili: 1. odbor – boj proti vonkajšiemu nepriateľovi; 2. odbor – boj proti vnútornému nepriateľovi (zabezpečoval ochranu pred nepriateľskou činnosťou členov pravice a bývalých funkcionárov, ochrana proti ideologickej diverzii); 3. odbor – ochrana ekonomiky; 4. odbor – sledovanie; 6. odbor – spravodajská technika. Na čele jednotlivých odborov stáli náčelníci, ktorí zodpovedali za plnenie služobných úloh náčelníkovi XII. správy a náčelníci výkonných útvarov zodpovedali náčelníkom II., IV., VI., X. a XI. správy FMV.[18] Štruktúra odborov ostala počas existencie XII. správy FMV v zásade nezmenená, iba sa čiastočne menili ich kompetencie a úlohy, ktorými boli poverené.

Ďalšia veľká reorganizácia útvarov ŠtB prišla až v roku 1988, keď boli zrušené všetky štyri centrálne kontrarozviedne útvary ŠtB a II., X. a XI. správa boli zlúčené do Hlavnej správy kontrarozviedky ZNB pod krycím menom II. správa ZNB. V XII. správe tiež prebehla menšia reorganizácia – 1., 2. a 3. odbor boli zlúčené do 1. odboru, 5. a 6. do 3. odboru a odbor sledovania bol prečíslovaný na 2. odbor.[19]

Vzhľadom na boj proti vnútornému nepriateľovi (čiže vlastne proti protirežimovým aktivitám na Slovensku) bol najdôležitejším útvarom XII. správy FMV 2. odbor. Členil sa na štyri oddelenia: 1. oddelenie (PRAVICA, resp. PRAVICOVÝ OPORTUNIZMUS) malo na starosti boj proti *„pravicovým prejavom a tendenciám"*. V jeho rámci boli najčastejšie rozpracovávaní bývalí komunisti, ktorí boli po roku 1970 vylúčení, alebo sami vystúpili z KSČ; 2. oddelenie (KULTÚRA, VEDA, HROMADNÉ OZNAMOVACIE PROSTRIEDKY) rozpracovávalo ľudí opozičného zamerania, ktorí pracovali v masmédiách a vo vede. V predmetnom období išlo o zvlášť citlivú oblasť, keďže propagande pripisovali komunisti vždy mimoriadny význam a ich imperatívom bolo mať ju pod absolútnou kontrolou. V rámci vyššie spomenutej problematiky sa mala agentúrno-operatívna činnosť zamerať na *„odhaľovanie nositeľov buržoáznych teórií vo vedeckej oblasti, zabraňovanie šírenia extrémnych umeleckých smerov a deštrukčných tendencií v umení"*. Takisto sa mali v radoch tvorivých pracovníkov *„potierať nálady k pasívnej rezistencii a neangažovanosti"*[20]; 3. oddelenie realizovalo kontrarozviedne opatrenia v problematikách MLÁDEŽ, ŠKOLSTVO, ŠPORT, OCHRANA ORGANIZÁCIÍ NÁRODNÉHO FRONTU A OBRODNÝCH POLITICKÝCH STRÁN, SIONIZMUS, SLOVENSKÝ SEPARATIZMUS; napokon Zvláštne oddelenie rozpracovávalo problematiku CIRKEV a SEKTY. V rámci tohto oddelenia mala prioritu katolícka cirkev, ktorá bola pre komunistický režim jedným z najnebezpečnejších nepriateľov už od roku 1948. Akcie proti disentu a oponentom riadila praž-

16 Tamže, s. 14.

17 Plk. JUDr. Ján KOVÁČ (1933) pôvodne slúžil v Československej ľudovej armáde. Na ministerstvo vnútra bol preradený v polovici 60. rokov, keď pôsobil v Banskej Bystrici ako referent bojovej prípravy a vyšetrovateľ. V júli 1970 prešiel do funkcie veliteľa pohotovostného útvaru Verejnej bezpečnosti Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (MV SSR) a od februára 1972 bol náčelníkom Krajskej správy ZNB Bratislava. Od júna 1974 do konca mája 1979 bol náčelníkom XII. správy FMV, do konca roku 1985 pôsobil ako I. námestník ministra vnútra ČSSR. Potom pôsobil ako činná záloha FMV v Bulharsku. Koncom 80. rokov bol v súvislosti s kauzou Babinský najskôr zbavený funkcie a v roku 1988 prepustený zo služobného pomeru. Podrobnejšie pozri SIVOŠ, J.: Ján Kováč. In: *Pamäť národa*, ročník (roč.) 6, 2010, č. 2, s. 106–112.

18 SIVOŠ, J.(zost.): *XII. správa ZNB*, s. 20.

19 Tamže, s. 39.

20 Tamže, dok. č. 11, s. 145.

ská centrála, preto sa ani kurz týchto akcií na Slovensku výraznejšie neodlišoval od kurzu, aký bol nastolený v českých krajinách.[21]

ŠtB prešla po roku 1968 personálnou generačnou výmenou, keď postupne odišla „budovateľská" generácia príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti, takmer bez výnimky organizovaných v KSČ, ktorá do zboru vstúpila v období 1945 – 1952. Týkala sa predovšetkým útvarov kontrarozviedky.[22] Aby sa práca útvarov federálneho ministerstva vnútra skvalitnila, vznikla v roku 1973 Vysoká škola ZNB, o ktorej sa uvažovalo už od roku 1970.[23] Škola mala zabezpečiť výchovu nových adeptov nielen do oddielov Verejnej bezpečnosti, ale aj pre ŠtB.

XII. správa FMV mala v čase svojho vzniku v roku 1974 asi 300 pracovníkov a tento počet sa postupne zvyšoval – v roku 1977 to bolo už 347 príslušníkov. V 80. rokoch sa počet pracovníkov XII. správy ustálil asi na čísle 350[24] a bol primeraný počtu akcií, ktoré XII. správa rozpracovávala.

V rámci triedneho upevňovania útvaru bol predpokladom prijímania nových príslušníkov ich robotnícky pôvod, ktorý mal zaisťovať väčšiu „triednu uvedomelosť" a lojalitu režimu. Aj preto bolo až 70 percent príslušníkov XII. správy z robotníckych rodín. Väčšina pracovníkov XII. správy bola do radov ŠtB prijatá po 1. januári 1970, preto viac ako 60 percent jej členov malo menej ako 35 rokov. Popri tom bolo viac ako 86 percent členov KSČ, zvyšok bol organizovaný v Socialistickom zväze mládeže a iba jeden pracovník bol nestraník. Z národnostného hľadiska bolo medzi príslušníkmi XII. správy najviac Slovákov (324), oveľa menej Čechov (9), Maďarov (13) a Ukrajincov (12). Iba necelých 9 percent príslušníkov malo vysokoškolské vzdelanie.[25]

Prostriedky normalizačných perzekúcií

V boji proti odporcom komunistického režimu používala ŠtB veľmi pestrú škálu opatrení. Napriek deformačnému charakteru normalizačného režimu a jeho proklamovaného návratu k marxizmu-leninizmu režim už nemal taký brachiálny charakter ako v prvých rokoch budovania socializmu. Nesporne naň vo väčšej miere vplývali aj medzinárodné dohovory signované čs. vládou. Pre protirežimové vystúpenia bolo dôležité najmä pristúpenie ČSSR k Helsinským dohodám o ľudských a občianskych právach v roku 1975, ktoré limitovali prípadné perzekúcie normalizátorov.

Tomu sa prispôsobili aj metódy práce ŠtB. V neporovnateľnej miere oproti 50. rokom sa medzi nimi nachádzalo násilie. ŠtB sa vo väčšej miere zamerala na informačnú činnosť, ale stále realizovala aj pestrú škálu opatrení perzekučného charakteru. Predovšetkým to boli preventívno-výchovné opatrenia, využívané na zamedzenie činnosti konkrétnej osoby alebo skupiny osôb. Išlo o určitý druh „dohovoru" (v skutočnosti skôr vyhrážania), keď dotyčnej osobe buď zamestnávateľ, alebo vybraná osoba v úradovni ŠtB formou dohovoru povedala, že protirežimová činnosť bude mať „určité" (pre danú osobu a jej rodinu, samozrejme, negatívne a perzekučné) následky. Nezriedka sa aktívne opatrenia dotkli aj rodinných príslušníkov, ktorí tiež museli absolvovať pohovory v práci.[26] V praxi sa príslušníkom ŠtB až nadmieru osvedčili ako prostriedok boja práve tieto pohovory, lebo vo viacerých prípadoch viedli k tomu, že „*objekt prisľúbil, že v budúcnosti nebude prevádzať žiadnu negatívnu činnosť*". Pre postihnutého takýto pohovor znamenal aj stratu dôvery k najbližším priateľom a spolupracovníkom, keďže si nemohol byť istý, kto z jeho okolia je tajným spolupracovníkom ŠtB. Treba povedať, že nielen pohovory, ale väčšina podobných represívnych akcií svoj cieľ splnila a vo viacerých zväzkoch a správach ŠtB sa konštatuje napr.: „*Predstavitelia tzv. opozície* [...] *pod vplyvom našich opatrení postupne dochádzali k názoru, že objektívna situácia im nedovoľuje organizovať* [...] *žiadne otvorené nepriateľské vystúpenia*".[27]

Činnosť ŠtB smerovala k tomu, aby sa všetky protirežimové a ilegálne organizácie rozpadli zvnútra, na čo využívala šírenie dezinformácií a vnášanie vzájomnej nedôvery. V prí-

21 MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie. In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (zost.): *November 1989 na Slovensku*, s. 59–60.
22 FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje, s. 498.
23 RAGAČ, R.: Kolektívny portrét vedenia správy ŠtB v období normalizácie. In: *Pamäť národa*, roč. 3, 2005, č. 4, s. 67.
24 SIVOŠ, J. (zost.): *XII. správa ZNB*, s. 37.
25 Tamže, s. 29.
26 Pozri napr. tamže, dok. č. 19, s. 284.
27 Tamže, s. 295.

padoch tých osôb a skupín, ktoré považovala ŠtB z hľadiska KSČ za najobávanejšie, sa malo pristúpiť aj k spoločenskej a morálnej diskreditácii s cieľom, aby sa postihnutá osoba sama rozhodla vysťahovať do cudziny.[28] Hlavné ciele – zamedziť akúkoľvek opozičnú činnosť a rozbiť nelegálne štruktúry už v procese ich formovania – možno vyčítať zo spisov, ktoré ŠtB viedla na prenasledované osoby a z jej výročných hodnotiacich správ. V jazyku dobových prameňov boli tieto aktivity skryté do eufemizmov, ako „*vytvárať podmienky na oslabovanie jeho autority*", „*obmedzovať jeho stykovú základňu*", „*robiť opatrenia k paralyzovaniu jeho činnosti*" atď. Cieľom týchto opatrení bolo „*objekta konsolidovať, aby sa zaradil do života ako radový občan*".[29]

Na získavanie informácií z prostredia „vnútorného nepriateľa" používala ŠtB viacero prostriedkov, predovšetkým agentúrnu sieť a sledovanie spojené s odpočúvaním a domovými prehliadkami. Napríklad v roku 1980 odbor sledovania realizoval pre XII. správu ZNB 262 akcií, z ktorých na 2. odbor (sledovanie vnútorného nepriateľa) pripadalo 70 akcií.[30] Najmä známi disidenti doslova každodenne žili s tými, ktorí boli poverení ich sledovaním, ktoré často nebolo ani tajné, čo bolo v mnohých prípadoch z psychického hľadiska ešte horším zistením pre sledovaného. Alexander Dubček, ktorý bol počas normalizácie určený na trvalé sledovanie a prednostné operatívne rozpracovanie, bol sledovaný (spolu s celou jeho rodinou) tak intenzívne, že poznal svojich sledovačov osobne. Dokonca v období chladného počasia ponúkal uzimených príslušníkov odboru sledovania teplým čajom, ktorý však títo odmietli.[31] Na jeho „prípad" bolo nasadených až 5 príslušníkov ŠtB a 8 agentov a spolupracovníkov.[32] Pri návrhu na sledovanie ďalšieho „pravicového oportunistu" Ladislava Holdoša sa doslova uvádzalo: „[…] *zachytiť ho po opustení bytu, držať pod kontrolou, v prípade, že bude cestovať mimo Bratislavy, sledovať ďalej*". Holdoš bol potom sledovaný celý deň, pričom na akciu bolo nasadených 12 pracovníkov ŠtB za použitia 7 služobných vozidiel. Pracovníci ŠtB do správy dokonca zaznamenali, čo všetko Holdoš v potravinách nakúpil.[33] Poprední disidenti boli sledovaní dokonca aj na rodinných návštevách a na chatách vo chvíľach oddychu. Okrem nasadenia siete agentov a tajných spolupracovníkov používala ŠtB v boji proti disentu aj rôznu spravodajskú techniku, či už išlo o odpočúvanie telefónov, previerku korešpondencie a pod.

Ak sa sledovaním vybranej osoby zistili „podozrivé" okolnosti, príslušníci ŠtB reagovali domovými prehliadkami, pri ktorých boli obetiam zhabané „závadné" písomnosti. Za „závadný" materiál pritom príslušníci ŠtB, ktorí vtrhli na raziu, považovali literatúru privezenú zo Západu, všetky knihy od exulantov, náboženské publikácie alebo rukopisné diela doma proskribovaných autorov. Postihnuté osoby ich pritom ani nemuseli mať schované, stačilo, že ich mali doma vo svojej knižnici. Príkladom môže byť akcia proti historikovi Jozefovi Jablonickému, ktorému pri domovej prehliadke odobrali popri „závadných materiáloch" aj rukopisy jeho vlastných nedokončených prác.[34]

Popri sledovaní sa samozrejmým stalo obklopenie „objekta" skupinou tajných spolupracovníkov ŠtB, ktorých počet záležal od významu a potenciálnej opozičnej činnosti toho ktorého disidenta. Tajní spolupracovníci poskytovali ŠtB veľké množstvo cenných informácií. Pri získavaní spolupracovníkov sa do úvahy brala jasná zásada, že agentúrna sieť je najdôležitejším zdrojom informácií a oporou ŠtB. Nábor sa mal pritom riadiť jasnou zásadou: „*spolupracovníci sa získavajú zo všetkých vrstiev národa tak, aby sme zo všetkých zamestnaní a miest dostávali správy, ktoré by nám poskytli verný obraz skutočnosti*".[35]

Disent a protirežimoví aktivisti na Slovensku

Všetky vyššie spomenuté metódy a opatrenia využívala ŠtB na boj proti disentu a ne-

28 Tamže, dok. č. 20, s. 304.
29 SIVOŠ, J.: Alexander Dubček a ŠtB. In: *EuroDomino*, roč. 1, 2008, č. 12, s. 36.
30 SIVOŠ, J. (zost.): *XII. správa ZNB*, dok. č. 26, s. 431.
31 Pozri napr. ŽATKULIAK, J. – LALUHA, I. (zost.): *Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory 1963 – 1992*. List Dubčeka ministerstvu vnútra a Hlavnému veliteľstvu štátnej bezpečnosti zo 6. 1. 1973. Bratislava 2002, s. 229–232; porovnaj DUBČEK, A.: *Nádej zomiera posledná*. Bratislava 1998, s. 259–271.
32 SIVOŠ, J.: Alexander Dubček a ŠtB, s. 36–37.
33 STRAPCOVÁ, K.: „Pravicoví oportunisti" pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 3, s. 58.
34 JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o disente III. Záznamy a písomnosti*. Bratislava 2007, s. 17–18.
35 FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje, s. 481.

závislým aktivitám, ktoré sa na Slovensku v období normalizácie vytvorili. Pre pôsobenie a činnosť nelegálnych štruktúr v období normalizácie sa najviac vžil pojem disent alebo disidenti. Najpresnejšiu definíciu tohto pojmu zrejme podal poľský historik a politológ Andrzej Friszke, ktorý za disidentov v období panovania komunistického režimu považoval ľudí, *„ktorí aktívne vystupovali proti komunistickému systému, na obranu ľudských práv a základných demokratických slobôd, iniciovali opozičné aktivity, neuchyľovali sa k násiliu, rešpektovali demokratické pravidlá v nedemokratickom svete, za ich činnosť im hrozili represie a pôsobili mimo oficiálnych mocenských štruktúr“*.[36]

Slovenský disent bol z celoštátneho hľadiska menšou skupinou a bol výrazne atomizovaný, pričom do roku 1989 nemal nijakú spoločnú platformu.[37] Jedným z dôvodov bola skutočnosť, že slovenskú inteligenciu čistky po roku 1968 až tak katastrofálne nezasiahli a na Slovensku boli postihy oproti Čechám miernejšie. Ba dalo by sa povedať, že v porovnaní s českou prijala slovenská spoločnosť už samotný nástup normalizácie oveľa pasívnejšie.[38]

Na celoštátnom fóre boli zo slovenského disentu najviac spomínané aktivity rímskokatolíckej cirkvi, ktorá hrala v disente na Slovensku najdôležitejšiu úlohu. Katolícka cirkev mala na Slovensku vždy veľmi silné postavenie, preto ju komunistický režim vyhlásil za svojho najväčšieho nepriateľa a počas svojej existencie ju prenasledoval perzekúciami. Po odmäku v roku 1968 zasiahol nástup normalizácie aj cirkevnú oblasť a politika komunistov sa opäť niesla v tom duchu, že náboženstvo je prežitok a socialistický štát ho pomáha prekonávať vďaka ateistickej a marxisticko-leninskej výchove.[39] Hlavnou snahou politiky komunistického režimu voči cirkvám bolo *„postupné eliminovanie ich vplyvu na veriacich a dosiahnutie toho, aby cirkvi a náboženské spoločnosti neboli prekážkou pre ďalší rozvoj socialistickej spoločnosti“*.[40]

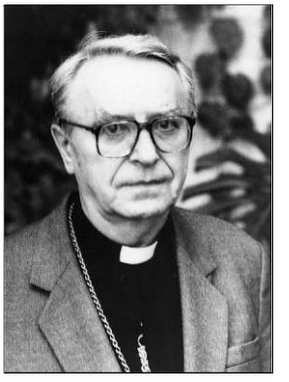

Tajne vysvätený biskup Ján Chryzostom Korec bol jedným z hlavných aktivistov skrytej cirkvi na Slovensku. Zdroj: Internet

To, že katolícka cirkev prevzala najväčší diel v disidentskom hnutí, bolo dané niekoľkými skutočnosťami. Na prvom mieste treba spomenúť katolícky charakter Slovenska, kde si najmä vidiecke obyvateľstvo udržovalo vysoký stupeň religiozity. V 60. rokoch, po vlnách najhorších perzekúcií a následných amnestií, sa z väzení a pracovných táborov vrátili viacerí kňazi, rehoľníci a bývalí náboženskí aktivisti, ktorí sa potom podieľali na budovaní skrytej cirkvi a angažovali sa v katolíckom disente.[41] Jeho činnosť sa koncentrovala na publikovanie v samizdate, náboženské krúžky, ružencové spolky či iné náboženské podujatia. Prvé významnejšie katolícke samizdatové periodikum na Slovensku s názvom *Orientácia* začalo vychádzať v roku 1973 vďaka aktivite skupiny okolo kňaza Jána Magu, v tom čase kaplána v Spišskom Podhradí.[42] Od tej doby tvorili katolícke samizdaty dôležitú súčasť v živote slovenského disentu. Náboženské krúžky vznikali najprv v mestách, kde bola širšia základňa, a z miest sa potom šírili do dedín.[43] Náplň krúžkov tvorili modlitby, kontemplácia, spev a diskusie o náboženských témach. Výraznou činnosťou bolo aj organizovanie pútí či tajných stretnutí veriacich. Katolícky disent zorganizoval aj najväčšiu protirežimovú akciu v období normalizácie na Slovensku,

Tajne vysvätený kňaz a benediktínsky opát Přemysl Coufal bol zavraždený v roku 1981. V jeho násilnej smrti mala prsty ŠtB. Zdroj: A ÚPN

36 MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy na Slovensku, s. 55.
37 Tamže.
38 MARUŠIAK, J.: Slovenská spoločnosť a normalizácia. In: *Česká a slovenská společnost v období normalizace. Slovenská a česká společnosť v období normalizácie.* Liberecký seminár 2001, s. 116–117. Autor demonštruje tento fakt poukázaním na tzv. leto procesov v roku 1972, počas ktorého sa v Čechách konalo viacero politických procesov, kým na Slovensku boli súdení len jednotlivci, ako napr. humorista Ladislav Kalina či publicista Pavol Ličko.
39 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970.* Bratislava 1999, s. 59.
40 Tamže, s. 60. Spomínaným dokumentom bol dokument s názvom *Dlhodobý postup v oblasti cirkevnej politiky a svetonázorovej výchovy na Slovensku*, ktorý ÚV KSS schválil v auguste 1971, čs. vláda v roku 1972 a platil až do roku 1982. Tamže, s. 65.
41 ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru.* Bratislava 1990, s. 12.
42 LETZ, R.: Osobnosť verzus moc. K storočnici Ladislava Hanusa. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 2, s. 25.
43 MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy na Slovensku, s. 63–64; ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 13–14.

tzv. Sviečkovú manifestáciu v Bratislave v marci 1988. Katolícky disent tvorili predovšetkým aktivity skrytej cirkvi na čele s biskupom Jánom Chryzostomom Korcom, Vladimírom Juklom, Silvestrom Krčmérym a katolíckych laikov, ako boli napr. Ján Čarnogurský alebo František Mikloško. Najväčšie aktivity podnikali katolícki disidenti v 80. rokoch.

Od roku 1969 sa aj oficiálna Rímskokatolícka cirkev stala terčom niekoľkých perzekučných opatrení. Hoci najväčšiu mieru v boji proti oficiálnej cirkvi niesli na sebe orgány cirkevno-politického dozoru, vo viacerých prípadoch boli ich kroky dopĺňané a niekedy aj iniciatívne realizované priamo ŠtB. Išlo najmä o sledovanie jednotlivých duchovných či nasadanie agentov a informátorov na monitorovanie schôdzok a stretnutí, ale aj o priame zásahy do života cirkvi. ŠtB spravodajsky monitorovala nielen stretnutia, ale aj najrôznejšie krúžky, a najmä styky s cirkevnou emigráciou, ktoré sa snažila prekaziť väzovou politikou (obmedzenia na vycestovanie) a cenzúrou vyvážanej a dovážanej literatúry.[44]

ŠtB pristúpila aj k súdnym procesom a následnému väzneniu, najčastejšie práve v prípadoch súvisiacich s aktivistami a členmi katolíckej cirkvi. Možno uviesť príklady pátra Gabriela Povalu, ktorý bol v roku 1981 obžalovaný z trestného činu marenia dozoru nad cirkvami a následne odsúdený na 8 mesiacov väzenia, ktoré strávil v Púchove a v Ilave.[45] Trestne však bolo stíhaných viacero kňazov či veriacich.[46] Trestný postih nasledoval aj v niektorých prípadoch, keď ŠtB vypátrala aktívnych vedúcich duchovných cvičení. Tak boli ešte v roku 1971 odsúdení kapláni Ambróz Kubiš zo Žarnovice a Ján Ďurica z Krupiny za organizovanie duchovných cvičení a rozširovanie náboženských publikácií (režim ich obvinil za marenie dozoru nad cirkvami) na rok, resp. 8 mesiacov väzenia nepodmienečne. Pred výkonom trestu ich uchránila amnestia v roku 1972. Všetky tieto prípady vyšetrovali vyšetrovatelia ŠtB, hoci obvinenia boli na trestné činy, patriace podľa zákona medzi bežnú kriminalitu.[47]

Osobitnou kapitolou potom boli (dodnes) neobjasnené úmrtia niekoľkých kňazov. ŠtB sa tieto prípady snažila kamuflovať ako tragické nehody a sú neobjasnené dodnes, napr. vraždy Přemysla Coufala z roku 1981[48] a kňaza Štefana Poláka z roku 1987, ktorí posledné týždne pred smrťou prežili pod tlakom ŠtB.[49]

Dôležitou súčasťou slovenského disentu bola skupina disidentov z radov bývalých komunistických politikov vylúčených z KSČ po roku 1970. Hoci masové previerky spôsobili vylúčenie 473 731 ľudí z KSČ (z toho na Slovensku 53 206 ľudí, čiže 17,5 % členov KSČ),[50] ktoré bolo spojené aj so stratou práce, následným prenasledovaním a diskrimináciou rodinných príslušníkov, iba malá časť z vylúčených sa odhodlala k otvorenej kritike normalizačného vedenia. Medzi postihnutými bolo mnoho vedeckých kapacít a intelektuálne vynikajúcich ľudí, o. i. 2 000 novinárov, 900 profesorov a docentov a asi 1 200 vedeckých pracovníkov, najmä z oblasti spoločenských vied.[51] Išlo o tých komunistov, ktorí sa angažovali v obrodnom procese roku 1968. Tu je tiež veľký rozdiel oproti Čechám, kde ľudia vylúčení z KSČ boli silnejšie postihovaní, čo bol tiež faktor, ktorí ich potom hnal do ostrejšej konfrontácie s režimom. Pre komunistov bolo po prijatí *Poučenia z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ,* a najmä po rigidnej snahe o napĺňanie jeho jednotlivých bodov jasné, že vo vnútri KSČ nemôže vzniknúť nijaká opozícia, ako to bolo pred rokom 1968.

V 70. rokoch bol na Slovensku najaktívnejší tzv. občiansky disent, v ktorom bola politická orientácia na rozhraní demokratického socializmu a liberalizmu a viacero jeho aktivistov stálo v roku 1968 na pozíciách reformného komunizmu. Jeho hlavnými protagonistami boli slovenskí signatári Charty 77, ako napr. Miroslav Kusý, Hana Ponická či Dominik Tatarka, ale aj tí, ktorí s ňou sympatizovali, hoci ju nepodpísali. Medzi takých patrili Jozef Jablonický, Milan Šimečka či Július Strinka. Práve Charta 77 bola najvýznamnejším disidentským zoskupením v bývalom

44 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 26–27.
45 GULA, M.: Spolupráca ľudí z cirkvi s ŠtB, s. 612–613.
46 Pozri viac ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru.* Bratislava 1990.
47 ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru,* s. 16–17.
48 Pozri LEHKÝ, M.: Tragická smrť Ing. Přemysla Coufala. In: *Pamäť národa*, roč. 1, 2004, s. 60–63.
49 DUBOVSKÝ, P.: November 1989 a cirkev na Slovensku. In: JAŠEK, P. (zost.): *20. výročie Nežnej revolúcie.* Zborník z vedeckej konferencie, Bratislava 11. – 12. november 2009. Bratislava 2010, s. 152.
50 MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy, s. 56.
51 VNUK, F.: *150 rokov v živote národa.* Bratislava 2004, s. 359.

Československu, na Slovensku sa však nikdy pevnejšie neetablovala. Podobne ako ďalšie disidentské organizácie, aj Charta 77 sa nedefinovala ako politická opozícia, ale ako *„voľné, neformálne, otvorené spoločenstvo ľudí rôznych presvedčení, rôznej viery a rôznych profesií, ktoré spája vôľa jednotlivo a spoločne sa zasadzovať za rešpektovanie občianskych a ľudských práv v našej krajine i vo svete"*.[52] Ohlas Charty 77 v spoločnosti na Slovensku bol kvantitatívne malý, ale pre prenasledovaných predstavovala veľké morálne posilnenie.

Najaktívnejšími členmi Charty 77 boli hovorcovia, ktorí niesli najväčšiu mieru perzekúcií. Na hovorcov Charty sústredila ŠtB celodenné sledovania, predbežné zaistenia vo väzení na niekoľko dní, dôrazné „pohovory" a časté vypočúvania. Postihy však zažili skoro všetci tí, ktorí podpísali vyhlásenie Charty 77.[53] Na Slovensku bola proti členom Charty 77 rozbehnutá veľká akcia s krycím názvom „KNIHA", ktorá sledovala rozšírenie výziev Charty 77 a ktorej cieľom bolo *„zadokumentovať trestný čin podvracania republiky"*, keďže podľa ŠtB Prehlásenie Charty 77 *"hrubo napadalo socialistické spoločenské a štátne zriadenie republiky"*.[54] Cieľom akcie bolo vypátrať šíriteľov dokumentov Charty na Slovensku, ktorými boli katolícki kňazi Marián Zajíček a Róbert Gombík. ŠtB sa to napokon podarilo a obaja boli zbavení štátneho súhlasu na vykonávanie pastoračnej činnosti.

Mnoho bývalých slovenských komunistov, ktorí sa angažovali v liberalizačnom procese v 60. rokoch, po nástupe normalizácie síce odišlo z verejného života, ale pre svoj nesúhlas s okupáciou krajiny vojskami Varšavskej zmluvy ich ŠtB neustále sledovala a vo svojich interných dokumentoch označovala ako „pravicových oportunistov". Po nástupe normalizácie malo štátne vedenie obavu, aby títo jednotlivci nepokračovali v aktívnom verejnom vystupovaní a angažovaní. Spoločným znakom „pravicových oportunistov" tiež bolo, že nesúhlasili s okupáciou krajiny, a ten-

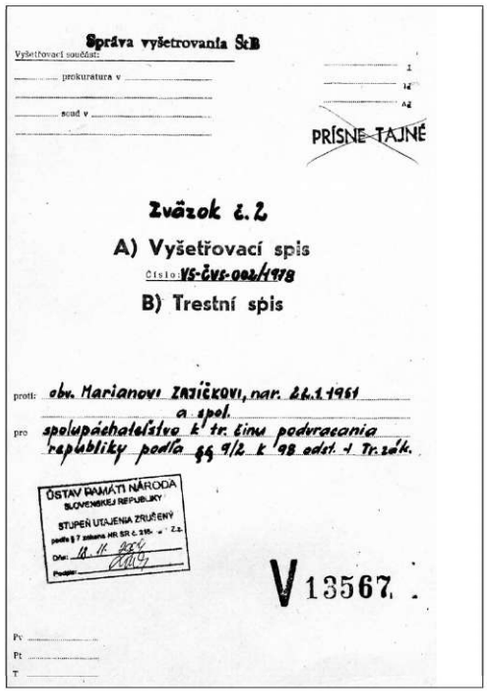
Správa vyšetrovania ŠtB
Vyšetřovací součást:
prokuratura v
soud v
PRÍSNE TAJNÉ
Zväzok č. 2
A) Vyšetřovací spis
Číslo: VS-ČVS-002/1978
B) Trestní spis
proti: obv. Marianovi ZAJÍČKOVI, nar. 22.1.1951 a spol.
pro spolupáchateľstvo k tr. činu podvracania republiky podľa §§ 9/2 k 98 odst. 1 Tr. zák.
ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
STUPEŇ UTAJENIA ZRUŠENÝ
podľa § 7 zákona NR SR č. 215 - Z.z.
Dňa: 18. 11. 2004
Podpis:
V 13567
Pr:
Pt:
T:

Trestný spis proti Mariánovi Zajíčkovi, slovenskému signatárovi Charty 77. Zdroj: A ÚPN

to svoj postoj (na rozdiel od väčšiny obyvateľstva) verejne, resp. pred previerkovými komisiami KSČ aj deklarovali. ŠtB preto pracovala na ich izolácii a odstránení zo spoločnosti.[55] V súvislosti s akciami proti „pravicovým oportunistom" sa mala ŠtB zamerať na *„zisťovanie cieľov a protisocialistických zámerov u vyčlenených predstaviteľov pravice* [...] *a prevádzanie účinných agentúrno-operatívnych opatrení k zamedzeniu ich negatívnej činnosti"*.[56]

Dôvodom, pre ktorý boli jednotliví aktivisti prenasledovaní, bolo najčastejšie *„prejavenie nesúhlasu s vedením a s politikou KSČ"*; Typickým prípadom bol Vojtech Hatala,[57] ktorý sa navyše veľkej chyby dopustil aj tým, že *„nepriznal si chyby, ktorých sa dopustil v krízových rokoch 1968/69"*.[58] Hatala ako bývalý dekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského navyše *„hodnotí politiku KSČ ako neúnosnú, ktorá nebude trvať dlho, pretože musí prísť k nastoleniu takej politickej línie, ako to bolo v roku 1968"*.[59] Podobný

52 MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy, s. 54.
53 BALUN, P.: Akcia „KNIHA". Charta 77 na Slovensku. In: *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 1, s. 83.
54 Tamže, s. 88.
55 STRAPCOVÁ, K.: „Pravicoví oportunisti" pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 3, s. 52.
56 SIVOŠ, J. (zost.): *XII. správa ZNB*, dok. č. 11, s. 144.
57 Bližšie o osobe Vojtecha Hatalu pozri JABLONICKÝ, T.: Kriminologické návraty k prof. Vojtechovi Hatalovi (17. 4. 1930 - 21. 11. 1985). In: *Právny obzor*, roč. 93, 2010, č. 3, s. 193-201.
58 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) OOZ, OOZ „Demokrat" na osobu Vojtech Hatala.
59 Tamže.

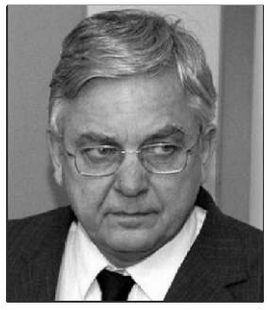

Miklós Duray patril medzi najvýznamnejších disidentov maďarskej národnosti pôsobiacich na Slovensku v období normalizácie. Zdroj: Internet

slovník používala ŠtB pri charakterizovaní postojov veľkej väčšiny disidentov a v praxi znamenalo „protištátny čin".

V správach ŠtB sa často spomínali aj maďarské nezávislé iniciatívy, ktoré v rámci boja za práva maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku stáli v opozícii voči režimu. Ich protirežimová činnosť bola zameraná na odhaľovanie prípadov diskriminácie proti menšinám a na protesty proti opatreniam, ktoré túto diskrimináciu spôsobovali, najčastejšie v oblasti školstva. Preto si aj maďarskí disidenti hľadali ťažšie cestu k spolupráci s českým a slovenským disentom, ktorý otázku postavenia maďarskej menšiny sledoval iba okrajovo,[60] hoci v 80. rokoch prišlo k nadviazaniu intenzívnejšej spolupráce a Miklós Duray, ako najvýznamnejší aktivista, dokonca podpísal Chartu 77. Početnejšími sa stali popri kritike školských zákonov aj v súvislosti s odporom k výstavbe vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros, ktorá sa spustila v roku 1977.[61] V marci 1978 potom aktivista Miklós Duray inicioval vznik Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu, ktorý protestoval proti údajným pokusom slovenských úradov slovakizovať školstvo.[62]

Osobitnou skupinou aktivít ŠtB bola jej činnosť počas otvorených protikomunistických vystúpení a úsilie preventívne zabrániť takýmto akciám. Takéto vystúpenia sa odohrali v období, keď ešte pomery v ČSSR neboli celkom normalizované (do augusta 1969), a potom v období, keď sa režim pomaly rozkladal (1988 – 1989). V priebehu druhej polovice roku 1968 sa vyskytli viaceré prejavy nesúhlasu so sovietskou okupáciou a politikou nastupujúcej normalizácie. Takéto prejavy boli bežné pri každom jubileu alebo pamätnom dni. Ako príklad možno uviesť oslavy výročia Veľkej októbrovej revolúcie, sprevádzané na mnohých miestach demonštráciami a pálením sovietskych vlajok. Stŕhanie zástav pritom prebiehalo prakticky po celom území Slovenska.[63] V marci 1969 boli na Slovensku, najmä v Bratislave, veľké nepokoje v súvislosti s tzv. hokejovým týždňom, počas ktorých bezpečnostné sily tvrdo zasiahli proti demonštrujúcemu obyvateľstvu.

Najdramatickejšie udalosti sa po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy odohrali na prvé výročie invázie, v auguste 1969. Stalo sa tak napriek faktu, že oddiely ZNB (so silnou aktivitou ŠtB) sa na spomínané výročie intenzívne pripravovali už vopred, keďže sa dalo aj na základe masívnych letákových akcií vyzývajúcich občanov k protestom predpokladať, že obyvateľstvo pôjde do ulíc. Slovenská vláda sa preventívnymi opatreniami zaoberala už na svojom zasadnutí 1. augusta a porada príslušníkov ŠtB v internom kruhu prebehla už v júli.[64] Na júlovej porade sa dohodlo, že v jednotlivých krajoch sa vytvorí riadiaci krízový štáb, ktorého členmi budú zástupcovia ŠtB, príslušného vojenského okruhu, Ľudových milícií, Okresných národných výborov či Zväzu protifašistických bojovníkov. Vopred bol vytvorený systém zbierania a vyhodnocovania informácií, ktoré sa mali dotýkať predmetných udalostí. Všetky orgány ZNB mali aktivizovať svoje siete tajných spolupracovníkov a získavať signály a poznatky o chystanej protištátnej činnosti. Ich pozornosť sa mala zamerať na osoby, ktoré v auguste 1968 prejavili nesúhlas s inváziou a na členov rôznych nekomunistických spolkov. Popri tom mali byť na hraničných priechodoch prísnejšie kontroly a oddiely VB mali pritom zosilniť hliadky v mestách.[65]

V rámci ďalších prípravných krokov bola požiadaná armáda, aby vyčlenila 410 vojakov na hliadkovú službu a iné preventívne účely a ako zálohu na likvidovanie prípadných nepokojov v Bratislave 1 300 vojakov, v Banskej Bystrici 650 a v Košiciach 500 vojakov.[66] Od armády si pritom mali bezpečnostné oddiely požičať vojenskú techniku, ako napr. motorové vozidlá, rádiostanice s obsluhou, obrne-

60 SÁNDOR, E.: Zmena režimu maďarskými očami. In: FAZEKAS, J. – HUNČÍK, P. (zost.): *Maďari na Slovensku (1989 – 2004).* Šamorín 2008, s. 30.
61 PEŠEK, J.: Pohľad štátnej moci na disent, s. 48.
62 MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy na Slovensku, s. 66.
63 PEŠEK. J.: Normalizácia a Štátna bezpečnosť . In: *Slovensko a režim normalizácie.* Bratislava , s. 49.
64 AÚPN, f. B II/10, inventárne číslo (i. č.) 1071, opatrenia prijaté na zabezpečenie poriadku v dňoch 1. výročia vstupu spriatelených armád, s. 1.
65 Tamže, s. 3.
66 Tamže, s. 8.

né transportéry a rozhlasové vozy. V miestach predpokladaných zásahov (menované boli skoro všetky väčšie mestá) sa mali vopred uskutočniť dohody s miestnymi hasičmi o použití vozidiel so striekačkami, vrátane obsluhy. V pohotovosti boli aj čaty z oddielov technických služieb, ktoré mali operatívne odstraňovať nevhodné nápisy.[67] Popri tom mali vo veľkých mestách vykonávať pravidelnú hliadkovú činnosť až do 31. augusta, a to najmä v noci.

O udalosti bol zvýšený záujem aj v zahraničí, pričom novinári a fotografi sa zamerali na zhluknutia občanov a zásahy oddielov bezpečnosti proti nim. ŠtB sa snažila nafotený materiál a nakrútené filmy zhabať počas hraničných kontrol.[68]

Popri veľkých demonštráciách (epicentrom boli najmä české mestá Praha a Brno, kde prišlo aj k ľudským obetiam) prebehlo aj viacero menších, akoby individuálnych akcií. Stali sa prípady, že niektorí zamestnanci prišli do práce v čiernom obleku alebo s čiernou páskou na odeve, ďalší doma zapaľovali sviečky v oknách alebo vyvesovali na domoch čierne zástavy. V Handlovej prišlo 21. augusta k výbuchu nálože na námestí, v Svite prišlo k výbuchu pri príprave výbušnín, ktoré chceli traja mladiství použiť na zničenie čs. a sovietskej zástavy. Popri tom sa odohralo viacero akcií, keď ľudia kládli vence na miesta padlých z okupácie v roku 1968 a na týchto miestach sedeli na protest. V prostredí katolíckej cirkvi to boli niektoré výzvy, aby ľudia chodili do kostolov a modlili sa za obete okupácie.

Preventívne opatrenia, na ktorých sa najväčšou mierou podieľala práve ŠtB, sa odohrávali pri nasledujúcich väčších výročiach okupácie, keď sa predpokladalo aktívne vystupovanie obyvateľstva. Významným dátumom bolo 10. výročie pripadajúce na rok 1978, teda v čase, keď mohol mať režim pocit, že normalizácia prebieha z jeho pohľadu úspešne. Štátna bezpečnosť sa na akciu chystala v dvojmesačnom predstihu. Jej cieľom bolo *„zabránenie akýchkoľvek snáh smerujúcich k narušeniu pokoja a verejného poriadku v období 10. výročia poskytnutia internacionálnej pomoci ČSSR"*.[69] Zaznamenala predovšetkým aktivitu disidentov okolo Charty 77 (najmä Miroslava Kusého), týkajúcu sa rozširovania letákov a fejtónov, a obávala sa aj činnosti Alexandra Dubčeka, keďže u neho zaznamenala *„niektoré provokujúce momenty, či už účasť na oslavách 30. výročia víťazstva pracujúcich, pohyb v kritickej dobe po trase, ktorou mala prechádzať sovietska stranícka a vládna delegácia v Bratislave, i jeho pozdravný list, ktorý poslal k 60. narodeninám generálnemu tajomníkovi Rumunskej komunistickej strany"*.[70] Dubčekovi sa mala ŠtB v tomto období venovať zvlášť intenzívne a snažiť sa udržať ho v spoločenskej izolácii, čomu mala slúžiť najrozličnejšia škála opatrení od činnosti tajných spolupracovníkov ŠtB, odhovárajúcich Dubčeka od politických aktivít, až po „profylaktický rozhovor". Osobitná pozornosť sa mala venovať ochrane vybraných objektov, ako boli napr. televízia či rozhlas, aby nemohli byť „zneužité". Agentúrna činnosť sa mala v období pred výročím zintenzívniť s maximálnym využitím nasadenia spravodajskej techniky. Tieto opatrenia sa v menšej miere vyskytovali pri každom výročí okupácie ČSSR, dokonca ešte aj v roku 1989, keď sa stále kalkulovalo s izoláciou nepriateľských osôb, so súdnym postihom pre aktivistov a bol vyhlásený tretí stupeň mimoriadnych bezpečnostných opatrení![71]

V 80. rokoch prichádza postupne k zmene zahranično-politickej aj vnútrospoločenskej situácie Československa. Faktorov, ktoré sa pod túto zmenu podpísali, bolo viac, bol nástup, najmä však pontifikát pápeža Jána Pavla II., nástup Michaila Gorbačova na post generálneho tajomníka ÚV KSSZ[72] v roku 1985 a ním proklamovaná politika perestrojky, ktorá sa preniesla nielen do medzinárodných vzťahov a do politiky jednotlivých štátov východného bloku, aj do pozícií čs. disentu. Normalizačné vedenie, ktoré svoju moc opieralo predovšetkým o okupačné vojská, bolo závislé od sovietskeho velenia a vďaka jeho politike nezasahovania sa dostávalo do čoraz väčšej vnútornej izolácie, keďže vlastní obyvatelia ho nikdy neakceptovali. Najmä keď sa začiatkom 80. rokov začali naplno prejavovať nedostatky čs. ekonomiky a životná úroveň začа-

Plk. Jozef Vavro, náčelník XII. správy v rokoch 1979 – 1986. Zdroj: A ÚPN

Plk. Štefan Homola, náčelník XII. správy v rokoch 1986 – 1990. Zdroj: A ÚPN

67 Tamže, s. 2.

68 AÚPN, f. A 13, Sekretariát námestníka ministra vnútra plk. Františka Vaška, i. č. 2, Správa o špecifických štátobezpečnostných javoch na Slovensku, s. 5.

69 SIVOŠ, J.: Plán bezpečnostných opatrení XII. S FMV v Bratislave k zabezpečeniu kľudu a verejného poriadku v období 10. výročia poskytnutia internacionálnej pomoci ČSSR. In: *Pamäť národa* (v tlači).

70 Tamže.

71 Pozri SIVOŠ, J.: Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 3, s. 39–67.

72 Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

la stagnovať. Vo vyspelom svete už od 60. rokov prebiehal proces, ktorý sa urýchlil v 80. rokoch a ktorý znamenal orientáciu na kvalitu ekonomického rastu, rozvoj tretieho sektoru a nástup elektrotechniky, na čo komunistické štáty nevedeli reagovať.[73] V posledných rokoch pred pádom komunizmu začali nelegálne štruktúry získavať čoraz viac stúpencov a sympatizantov a od roku 1987 sa odhodlali aj k viacerým verejným vystúpeniam. Charakter vnútorného režimu sa začal meniť a vo verbálnej rovine sa ČSSR prihlásila ku Gorbačovovej politike perestrojky. V tej chvíli však už bola politika KSČ zdiskreditovaná v očiach čs. verejnosti do takej miery, že keď prišlo v novembri 1989 razantné vystúpenie študentov proti režimu, ten nemal kto podporiť.

Summary

Peter Jašek: State Security and Illegal Structures in the Period of Normalization in Slovakia

The author dedicates himself to the State Security activities aimed against dissidents in the period of normalization. On one hand he analyzes the State Security structure and the working methods used, and on the other hand he pays attention to the dissent activities in Slovakia. In the examined period the State Security was one of the main tools of the Communist power carrying out preventive, repressive and information activities against opponents of Communism. The task to protect the Communist regime was executed by the State Security through policing the whole society and an intensive and targeted control of those individuals and groups the behaviour of which was not conformal with the regime, or those who could potentially become an opposition. The State Security activities were fully dependant and subordinated to the policy of the Communist Party. The Slovak dissent had very large spectrum; the activists of the hidden church represented its biggest part and also the so-called civic stream was relatively influential.

73 OTÁHAL, M.: *Opozice, moc, společnost 1969/1989*. Praha 1994, s. 51.

Využívanie tajných spolupracovníkov z radov rímskokatolíckych kňazov Štátnou bezpečnosťou

Mgr. Pavol Jakubčin
(1983), absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Pracuje v Ústave pamäti národa

Zámerom štúdie je priblížiť rôzne oblasti, na ktoré Štátna bezpečnosť (ŠtB) zameriavala svoju pozornosť prostredníctvom tajných spolupracovníkov z radov kňazov. Časový záber sledovanej problematiky tvoria 50. a 60. roky minulého storočia. Treba však zdôrazniť, že v rámci týchto dvadsiatich rokov je pomerne veľká disproporcia zachovaného pramenného materiálu, z ktorého možno vychádzať. Preto aj v nasledujúcom texte je obdobie prvej polovice 50. rokov zastúpené v oveľa menšej miere než roky šesťdesiate. Je známe, že ŠtB sa snažila získavať spolupracovníkov zo všetkých cirkví a náboženských spoločností, ktoré počas komunistickej totality v Československu pôsobili. Vzhľadom na veľkosť, celkový vplyv medzi ľuďmi i prepojenosť jednotlivých cirkví so zahraničím je prirodzené, že najväčšia pozornosť bola venovaná Rímskokatolíckej cirkvi. Z tohto dôvodu sa v nasledujúcom texte venujem práve snahe Štátnej bezpečnosti využívať tajných spolupracovníkov z radov rímskokatolíckych kňazov.[1]

Pri uvádzaní konkrétnych prípadov, v ktorých figurovali tajní spolupracovníci Štátnej bezpečnosti, sa snažím poukázať na skutočnosť, do akej miery sa ŠtB podarilo prostredníctvom týchto spolupracovníkov preniknúť do blízkosti sledovaných osôb či inštitúcií. Takisto chcem uvedením niektorých konkrétnych prípadov aspoň v hrubých kontúrach načrtnúť, na aké ciele sa snažila ŠtB svojich tajných spolupracovníkov zameriavať, aké úlohy mali plniť, prípadne aké informácie získavať. Mojím cieľom nie je poukazovať na morálnu vinu alebo nevinu tajných spolupracovníkov, či skúmať okolnosti, za ktorých sa dostali do osídiel spolupráce s ŠtB. Z tohto dôvodu nepovažujem za potrebné uvádzať skutočnú identitu tajných spolupracovníkov, a preto ich označujem krycími menami, ktoré im pridelila bezpečnosť. V niektorých prípadoch je však potrebné uviesť ich postavenie či pozíciu, v ktorej pôsobili, pretože z nej vyplývali aj ciele, na plnenie ktorých ich ŠtB chcela využiť.

V štúdii sa pomerne často používa terminológia, ktorú vo svojich správach uvádzala Štátna bezpečnosť, pričom obsah niektorých pojmov je v súčasnosti už menej známy, prípadne významovo posunutý. Z tohto dôvodu bude pri prvom použití takejto terminológie jej význam vysvetlený a priblížený. V niektorých prípadoch považujem za potrebné uvádzať termíny a pojmy, používané v dobových dokumentoch z činnosti štátnych úradov či príslušníkov Štátnej bezpečnosti, v úvodzovkách, pretože je v nich vyjadrené ich subjektívne a väčšinou nespravodlivé hodnotenie osôb, vzťahov či organizácií.

Cirkev ako objekt záujmu Štátnej bezpečnosti

Cirkev bola v komunistickom Československu jedinou legálne pôsobiacou inštitúciou, ktorej svetonázor sa nezhodoval s oficiálnou štátnou ideológiou marxizmu-leninizmu. Túto skutočnosť si uvedomovali aj predstavitelia štátnej moci a štátnych orgánov, a to bol aj jeden z dôvodov, prečo bola pôsobeniu cirkvi venovaná pomerne veľká a neustála pozornosť. Je len samozrejmé, že cirkev sa nemohla vyhnúť ani dozoru a všetkým metódam práce Štátnej bezpečnosti.[2] Pozornosť Štátnej bezpečnosti bola zameriavaná na cirkev už od ovládnutia vedúcich bezpečnostných štruktúr komunistami, teda ešte pred prevratom vo februári 1948. ŠtB bola už v tom období nástrojom v rukách niekoľkých vedúcich komunistických predstaviteľov, ktorých cieľom bolo okrem iného zlomiť vplyv cirkvi v spoločnosti.[3] Na prelome rokov 1948 – 1949 už zhromažďovala bezpečnosť informácie o každom kňazovi.[4] Keďže pre ďalší postup v štátnej cirkevnej politike bolo potrebné poznať postoje každého kňaza a na základe toho previesť očaká-

1 Pri používaní pojmu cirkev v štúdii sa myslí práve Rímskokatolícka cirkev. V prípade iných cirkví bude ich názov uvedený.
2 GRAJEWSKI, A.: *Jidášův komplex*. Praha 2002, strana (s.) 31.
3 KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953*. Brno 1993, s. 20–22.
4 PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava 1999, s. 84.

vanú diferenciáciu, orgány štátnej správy, ako aj bezpečnostné orgány sa vo vypracovaných zoznamoch kňazov snažili zachytiť aj ich postoje voči politickému zriadeniu.[5]

Okresné oddelenia Štátnej bezpečnosti viedli zoznamy kňazov pôsobiacich v ich obvode aj neskôr, v priebehu 50. rokov. V zoznamoch evidovali základné údaje o kňazoch (meno, momentálnu funkciu, dátum a miesto narodenia, súčasné bydlisko), ale najmä ich postoj k štátnej moci. V rôznych verziách týchto zoznamov sú údaje zachytené rozlične. Niekde je postoj kňaza ku štátnej moci zachytený jedným slovom, inde je podrobne opísaná jeho práca pre alebo proti výstavbe socializmu.[6] Okrem týchto zoznamov boli všetci „reakční kňazi" zaraďovaní aj do evidencie tzv. bývalých ľudí a iných osôb „nebezpečných ľudovodemokratickému zriadeniu."[7] Osoby vedené v tejto evidencii boli bezpečnostnými orgánmi prednostne rozpracovávané, pozorované, prípadne evidované v rôznych druhoch zväzkov.

K prostriedkom, ktorými bezpečnosť vykonávala dozor nad predstaviteľmi cirkvi, patrili aj rôzne formy odpočúvania, prehliadky bytov, kontrola korešpondencie či sledovanie. K jedným z najdôležitejších prostriedkov patril systém tzv. agentúry, teda tajných spolupracovníkov, ktorých ŠtB získavala tak spomedzi kňazov, ako aj laikov. Prostredie cirkvi sa však od ostatných záujmových skupín, o ktoré sa ŠtB zaujímala, líšilo. Samotní príslušníci Štátnej bezpečnosti si uvedomovali, že práca *„s agentúrou na tomto úseku je oveľa ťažšia než v iných štátobezpečnostných problematikách. Už jej budovanie prináša orgánom štátnej bezpečnosti podstatne viac ťažkostí a starostí"*.[8] Dôležitou podmienkou úspechu agentúrneho preniknutia do ktorejkoľvek problematiky totiž bolo využívanie takých tajných spolupracovníkov, ktorí mali dôveru prostredia, v ktorom pôsobili. V prípade cirkvi to však znamenalo využívanie veriacich osôb, teda tých, ktoré odmietali ideológiu marxizmu a verejne nepodporovali komunistický režim.[9] Aj napriek týmto podmienkam však bola Štátna bezpečnosť vo svojom snažení vo viacerých prípadoch úspešná.

Vo všeobecnosti možno povedať, že určitý počet spolupracovníkov sa podarilo získať na základe dobrovoľnosti alebo na základe vlasteneckom (spolupracovník sa zaviazal podávať bezpečnosti informácie s úmyslom pomôcť pri ochrane štátu či politického systému). Iným dôvodom bolo poskytnutie určitej protihodnoty zo strany orgánov ŠtB – napríklad možnosť získať vyššie vzdelanie, lepšie zamestnanie či povolenie vycestovať do zahraničia. Tretím hlavným dôvodom na získanie pre spoluprácu s ŠtB bolo využívanie kompromitujúcich materiálov, skutočností, ktoré mohli byť v prípade odmietnutia spolupráce zverejnené, alebo z nich vyvodené dôsledky (teda vydieranie).[10]

V sledovanom období (50. a 60. roky) sa všetky uvedené postupy v rozličnej miere a intenzite využívali aj na získavanie tajných spolupracovníkov spomedzi kňazov. Z doteraz preštudovaných agentúrnych zväzkov vyplýva, že kňazov, ktorých sa Štátnej bezpečnosti podarilo získať na spoluprácu na základe poskytnutia určitej protihodnoty, bola najmenšia časť. Ak predsa, ponúkanou protihodnotou bola najčastejšie možnosť dostať sa do pastorácie (v prípade, že kňaz nemal štátny súhlas alebo bol vo väzení), vybavenie lepšieho pôsobiska – farnosti, možnosť vycestovania do cudziny (najmä tzv. kapitalistickej). Iným dôvodom získania bola spomenutá dobrovoľnosť či tzv. vlastenecké pohnútky. V prípade kňazov však zväčša nešlo o ich snahu pomôcť pri ochrane štátu, ale skôr o ich záujem prispieť (svojským spôsobom) k riešeniu náboženských otázok v štáte. Nezriedka to totiž boli kňazi (často aktívne zapojení do činnosti Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, neskôr Združenia

5 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava 1997, s. 54.

6 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) B 8, 6-3, Krajská správa (KS) Zboru národnej bezpečnosti Bratislava (ZNB BA) a útvary Ministerstva vnútra (MV) v Západoslovenskom kraji, škatuľa (šk.) 1, inventárne číslo (i. č.) 6. Duchovní v okrese Želiezovce – zoznam.

7 Stalo sa tak na základe rozkazu ministra vnútra Rudolfa Baráka z 3. januára 1959. Rozkaz ministra vnútra č. 1/1959 dostupný na: http://www.upn.gov.sk/data/projekty/rozkazy-mv/RMV_01_59.pdf. Ako „bývalí ľudia" boli označovaní všetci „predfebruároví" majitelia podnikov, veľkoobchodníci, majitelia veľkostatkov, vyšší činitelia justície, niektorých ministerstiev, polície, armády, bývalí funkcionári politických strán atď.

8 CUHRA, J.: Katolická církev přelomu 80. let v diplomových pracích příslušníků StB (krátká analýza a edice dokumentů). In: *Securitas Imperii 5*, Praha 1999, s. 26.

9 Tamže.

10 Bližšie pozri napríklad práce: PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku*, s. 56; PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970*. Bratislava 2000, s. 26.

katolíckeho duchovenstva – Pacem in terris), ktorí si želali zlepšenie vzťahov medzi cirkvou a štátom, pričom prekážku videli v činnosti tzv. podzemnej cirkvi či laického apoštolátu. Presvedčenie, že „reakční" kňazi svojou činnosťou cirkvi škodia, ich viedlo k dobrovoľnému prijatiu spolupráce s ŠtB v snahe potlačiť ich aktivitu.[11] Určitý význam zohrával určite aj fakt, že tzv. reakční kňazi pôsobili zväčša veľmi horlivo medzi veriacimi, čo sa o kňazoch aktívne zapojených do provládnych kňazských organizácii dalo povedať len zriedka. Najčastejšie využívaným spôsobom získania bolo využívanie rôznych kompromitujúcich materiálov, ktoré v prípade súhlasu so spoluprácou nemuseli byť zverejnené či inak použité.[12] Ako kompromitujúce boli pritom využívané jednak také skutočnosti, skutky, ktoré boli všeobecne považované za trestné činy (sprenevera finančných prostriedkov, útek z miesta dopravnej nehody a pod.), i tie, ktoré boli stíhateľné len podľa socialistickej zákonnosti (vykonávanie nepovolenej náboženskej činnosti, pomoc ukrývajúcim sa kňazom). Na vydieranie s cieľom získania na spoluprácu bezpečnosť aktívne využívala aj informácie o skutkoch či správaní, ktoré síce neboli protizákonné, avšak bolo v rozpore s kresťanskou morálkou a s kňazským stavom (najmä porušovanie celibátu a alkoholizmus).

Niektorý z týchto spôsobov získania, prípadne ich rôzne kombinácie, možno nájsť v každom agentúrnom spise, v ktorom je uvedené, na akom základe Štátna bezpečnosť spolupracovníka zaviazala. Je však veľmi pravdepodobné, že úlohu pri prijatí záväzku spolupráce zohrávali aj ďalšie dôvody, ktoré ovplyvňovali konanie jednotlivcov. ŠtB však tieto dôvody nemohla a azda ani nechcela zaznamenať.[13] Patrí k nim napríklad strach – v atmosfére strachu, ktorú sa najmä v prvej polovici 50. rokov darilo vytvárať aj vďaka množstvu vykonštruovaných procesov a obvinení, ako aj brutálnymi spôsobmi vyšetrovania, nemusel byť použitý ani kompromitujúci materiál. Pri kontakte s príslušníkmi bezpečnosti mohol vyhliadnutý „kandidát" jednoducho dostať strach z toho, čo by mohlo nasledovať po odmietnutí spolupráce. Na zastrašenie bolo veľmi často úspešne využívané aj kratšie či dlhšie zaistenie alebo uväznenie, ktoré dokázalo nalomiť vôľu odporovať. Patrí sem aj neodhadnutie situácie – kňaz sa mohol domnievať, že dokáže príslušníkov ŠtB takpovediac „vodiť za nos" a udržať si situáciu pod kontrolou aj po pristúpení k spolupráci, prípadne že vďaka spolupráci dokáže získať výhody pre cirkev. Tiež túžba po dobrodružstve – túžba patriť k akejsi tajnej organizácii a vedieť viac ako ostatní.[14] Tieto a mnohé ďalšie dôvody, pre ktoré spolupracovník skutočne prijal záväzok spolupráce, samozrejme, nie sú uvedené v agentúrnych spisoch a ich existencia je v súčasnosti (bez osobného svedectva dotknutej osoby) len veľmi ťažko poznateľná. Pri spoznávaní osudov získaných spolupracovníkov je však potrebné s týmito dôvodmi počítať.

Je však potrebné uviesť, že ani použitie spomenutých prostriedkov a postupov, ktorými bezpečnosť sledovala získanie spolupracovníka, nezaručovalo vždy úspechy. Našli sa osoby, ktoré napriek vydieraniu či ponúkaným výhodám odmietli pristúpiť k spolupráci. V hodnotiacej správe Krajskej správy ministerstva vnútra (KS MV) Košice za rok 1958 sa pri rozbore neúspešných verboviek[15] (avšak bez špecifikovania, či išlo o kňazov alebo iné skupiny) uvádza, že *„niekoľko kandidátov, nehľadiac na dostatočný kompromitujúci materiál, kategoricky odmietlo spoluprácu s pripomienkami, že konfidentov robiť nebudú i za cenu akýchkoľvek opatrení zo strany bezpečnostných orgánov"*. Podľa správy hlavnú vinu na nepodarených verbovkách nesú operatívni pracovníci, a to pre nedostatočné štúdium a spoznanie kandidátov.[16] Ako príklad možno uviesť prípad rímskokatolíckeho kňaza Juraja Tkáča, ktorý v roku 1963 odmietol ponúkanú možnosť spolupracovať s orgánmi ŠtB. Tkáč bol v roku 1952 súdený pre velezra-

11 PAVOL, J.: Láska k vlasti alebo strach o vlastnú existenciu? Získanie duchovných Spišskej diecézy k tajnej spolupráci s ŠtB. In: *Nové horizonty. Časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť,* ročník (roč.) II, 2008, číslo (č.) 4, s. 172.

12 GULA, M.: Spolupráca ľudí z cirkví s ŠtB alebo niekoľko poznámok o informáciách, ktoré získavala ŠtB z prostredia cirkví. In: FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 30. 9. – 2. 10. 2009.* Bratislava 2010, s. 603–604.

13 BUß, G.: Why did Catholic Priests Collaborate with the Stasi? Answers from the Files of the Secret Police in the Former GDR. In: FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Prenasledovanie cirkví,* s. 638–640.

14 Gregor Buß vo svojej štúdii uvádza okrem troch základných dôvodov získania na spoluprácu ešte desať ďalších, ktorých existenciu predpokladá na základe štúdia agentúrnych zväzkov východonemeckej Stasi. Tamže, s. 640.

15 Verbovka – proces, osobný pohovor, pri ktorom sa príslušník ŠtB snažil získať oslovenú osobu na spoluprácu s orgánmi Štátnej bezpečnosti.

16 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 13, Činnosť KS MV Košice za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958.

du a od tohto obdobia bol bez štátneho súhlasu s pôsobením v pastorácii.[17] To sa pristúpením k spolupráci s ŠtB mohlo v roku 1963 okamžite zmeniť. J. Tkáč však možnosť spolupracovať s orgánmi ŠtB odmietol, čo odôvodnil tým, že nechce, aby sa pre spoluprácu s ŠtB raz na neho ľudia pozerali tak, ako sa pozerajú na spolupracovníkov gestapa, ktorých pre ich spoluprácu odsudzujú.[18]

V kontexte vyššie spomenutých ťažkostí pri agentúrnom prenikaní do cirkevného prostredia možno spomenúť, že obzvlášť medzi tajnými spolupracovníkmi zameriavanými na cirkev sa objavovali osoby, na ktoré sa ŠtB sťažovala ako na nedôveryhodné. Títo pri procese získavania prejavili ochotu k spolupráci, neskôr však konali v rozpore s tým, čo od nich bezpečnosť očakávala, prípadne o záujme bezpečnosti upovedomili rozpracovávané[19] osoby.[20] Viacerí kňazi, ktorí počas výsluchov podpísali spoluprácu s ŠtB, si krátko po prepustení svoje konanie uvedomili a následne sa dekonšpirovali pred svojimi známymi, za čo boli obyčajne trestne stíhaní.[21] Takým bol napríklad aj prípad kňaza Františka Majančíka, ktorého Štátna bezpečnosť v júli 1953 vypočúvala v súvislosti s jeho aktívnou prácou s mládežou v rámci Katolíckej akcie mládeže. Pri vypočúvaní príslušníci ŠtB Majančíkovi ponúkli, že môže ostať na slobode v prípade prijatia záväzku spolupráce. Bezpečnosť od neho žiadala podávanie informácií o ďalších kňazoch a laikoch, aktívnych v práci s mládežou. Majančík ponuku prijal, avšak zakrátko sa ďalšiemu kňazovi, svojmu spovedníkovi pri spovedi zmienil, že bol vyšetrovaný bezpečnosťou a požiadal ho o radu, či môže prijať ponúknutý záväzok k spolupráci. Spovedník mu poradil, aby sa pri podávaní správ zachoval obozretne a nikomu nimi neškodil. V takom prípade záväzok prijať môže. Majančík však krátko po tom upozornil ďalších svojich známych, kňazov i laikov, ktorí aktívne pracovali s mládežou, aby s činnosťou prestali, lebo ŠtB má o nich záujem a jeho samého zaviazala, aby o nich podával správy.[22] ŠtB sa o jeho konaní dozvedela a Majančíka v decembri 1953 zatkla. Vyšetrovacie orgány ŠtB mu „spočítali" nielen jeho predchádzajúcu „protištátnu" činnosť pri práci s mládežou, ale aj vyzradenie spolupráce. V obžalobe sa uvádza, že ponúknutím spolupráce s orgánmi ŠtB *„bola obvinenému daná možnosť, aby škodu, ktorú svojím jednaním* [t.j. prácou s mládežou – P. J.] *štátu a pracujúcemu ľudu spôsobil, aspoň čiastočne nahradil*". On však *„dané mu úkoly nesplnil, ale prezradil i tým, u ktorých mal pomáhať odhaliť trestnú činnosť, že je spolupracovníkom týchto orgánov, ako aj úkoly, ktoré mu boli uložené*", a týmto *„nepriateľským konaním prezradil metódy práce štátnej bezpečnosti*". František Majančík bol preto obvinený z trestného činu združovania proti republike, keďže on sám organizoval skupinky mládeže, ktoré vychovával v *„protisocialistickom duchu*", čím podľa obžaloby podvracal ústavnú jednotu a samotné ľudovodemokratické zriadenie. Takisto bol obvinený z trestného činu ohrozenia štátneho tajomstva, keďže vyzradil spoluprácu s ŠtB a úlohy, ktoré od nej dostal.[23] Krajský súd v Prešove ho 11. mája 1954 odsúdil na tri a pol roka odňatia slobody a päť rokov straty občianskych práv. Po odvolaní krajského prokurátora v Prešove Najvyšší súd v Prahe 22. septembra 1954 zmenil trest na päť a pol roka odňatia slobody a päť rokov straty občianskych práv.[24]

Podobný bol aj prípad bývalého bohoslovca rehole verbistov, Jozefa Hanzélyho, ktorého ŠtB získala na spoluprácu v septem-

17 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB Košice, Juraj Tkáč, osobný spis štátobezpečnostného vyšetrovania, V – 373.

18 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Vyhodnotenie práce pracovníkov 3. odboru za prvý polrok 1963.

19 Rozpracovaná osoba – osoba, o ktorú sa ŠtB aktívne zaujímala a zameriavala na ňu aj pozornosť tajných spolupracovníkov.

20 *„Tak napríklad niektorá agentúra, hlavne po cirkvi i keď pri verbovke prejavila ochotu k spolupráci ukázalo sa, že v priebehu jej využívania dávala poznatky len formálneho charakteru i keď vedela o nepriateľskej činnosti cirkevného kléru, resp. i sama sa tejto činnosti dopúšťala."* AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 2, i. č. 34, Vyhodnotenie agentúrno-operatívnej práce KS MV Košice za rok 1962.

21 PLACHÝ, J.: *Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností.* Dostupné na: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/clanky/knezi.pdf

22 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB Košice, František Majančík, osobný spis štátobezpečnostného vyšetrovnia, V – 580.

23 AÚPN, f. B 10-7, KS MV Prešov, šk. 4, i. č. 76, MAJANČÍK, František – protištátna činnosť – obžaloba. Počas súdneho pojednávania F. Majančík tiež priznal, že nebol presvedčený o správnosti postupov pri socializácii dediny a niektorým roľníkom rozprával vtip o zajacoch na poli, *„ktorí sa radili a boli radi tomu, že od kedy sú JRD, že od tých čias jedia na Vianoce kapustu"*. AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB Košice, František Majančík, osobný spis štátobezpečnostného vyšetrovnia, V – 580.

24 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB Košice, František Majančík, osobný spis štátobezpečnostného vyšetrovnia, V – 580. Strata občianskych práv znamenala predovšetkým stratu volebného práva.

bri 1958 ako tajného spolupracovníka do prípadu „FAKULTA". V tomto prípade rozpracovávala činnosť viacerých kňazov spomedzi verbistov.[25] Hanzély bol zameriavaný na provinciála verbistov Vojtecha Bošanského, jeho brata Štefana Bošanského a Ondreja Slavkovského.[26] V období od zaverbovania až do januára 1961 však Hanzély spomenutých kňazov oboznamoval o všetkých úlohách, formách podávania správ, miestach stretnutí s orgánmi ŠtB, ako aj o tom, o ktoré osoby má bezpečnosť záujem a aké ciele sleduje. V prípade Jozefa Hanzélyho teda nebol tajný spolupracovník zdrojom informácií pre ŠtB v boji proti cirkvi, ale naopak. Podľa charakteristiky KS MV Košice, hoci Hanzély *„vedel o nepriateľskej činnosti osôb na ktoré bol zameriavaný, o týchto ani v jednom prípade nepodal konkrétne správy o nepriateľskej činnosti... Počas spolupráce v žiadnom prípade neprejavil vlastnú iniciatívu*". Z tohto dôvodu bol v auguste 1961 Jozef Hanzély vzatý do väzby pre trestný čin ohrozenia štátneho tajomstva.[27] Krajský súd v Košiciach odsúdil 15. novembra 1961 Jozefa Hanzélyho za spáchanie trestného činu podvracania republiky a ohrozenia štátneho tajomstva na štyri roky odňatia slobody a štyri roky straty občianskych práv.[28]

Samotné získavanie tajných spolupracovníkov spomedzi kňazov patrilo medzi dôležité úlohy pracovníkov bezpečnosti. Na jednotlivých krajských správach bola v tejto oblasti situácia koncom 50. rokov rôzna.[29] Napríklad Krajská správa Ministerstva vnútra Nitra kládla koncom roka 1958 svojim okresným oddeleniam za úlohu, aby do 1. apríla 1959 získali na každom oddelení spolupracovníkov z radov rímskokatolíckych kňazov, pretože bol jej stav nedostačujúci.[30] Naproti tomu KS MV Prešov považovala stav agentúry v Rímskokatolíckej cirkvi za rok 1958 ako postačujúci na udržanie prehľadu o činnosti cirkvi. V danom roku bola podľa správy *„vybratá kvalitná agentúra z radov kňazov rím.*[rímsko] *kat.*[katolíckej] *cirkvi"*, takže celkový stav tajných spolupracovníkov spomedzi duchovných (všetkých cirkví) bol 31, pričom všetkých tajných spolupracovníkov bolo v danom roku na KS MV Prešov evidovaných 753.[31] Aj napriek určitej spokojnosti so stavom svojej agentúry sa mal v nasledujúcom roku stav agentúry v oblasti cirkví rozšíriť, čo sa aj podarilo, lebo v roku 1959 bolo získaných ďalších deväť agentov a jeden informátor.[32] Takisto KS MV Košice plánovala v roku 1959 *„podstatne zvýšiť stav agentúrno-informátorskej siete z radov rím.* [rímsko] *kat.*[katolíckych] *farárov*" a dosiahnuť postupné preniknutie agentúry do cirkevných zborov na Rožňavskej a Spišskej kapitule. V obvode Košickej kapituly malo byť skvalitnené riadenie existujúcej agentúry.[33]

Dôvody snáh ŠtB o agentúrne preniknutie medzi kňazov

Pri poznávaní dôvodov, pre ktoré sa Štátna bezpečnosť snažila získavať medzi svojich tajných spolupracovníkov aj kňazov, som vychádzal z rozborov a plánov práce niektorých krajských správ a okresných oddelení ŠtB za jednotlivé roky, a zo správ a hlásení o konkrétnych prípadoch a akciách, ktoré boli bezpečnosťou rozpracované alebo ukončené. V nich sú určované ciele, ktoré chce ŠtB cez agentúru dosiahnuť, prípadne pôsobenie, na ktoré má byť konkrétny tajný spolupracovník zameriavaný. Keďže bezpečnosť sa snažila získavať tajných spolupracovníkov na rozpracovanie cirkvi nielen spomedzi kňazov, ale aj z radov laikov, rehoľníkov či rehoľníčok, a vo svojich správach ich zväčša označovala len krycími menami, je v niektorých prípadoch pomerne zložité zistiť, či ide o kňaza, rehoľníka či laika. Vo väčšine prípadov, ktoré budú v nasledujúcom texte použité, sa to však podarilo. Avšak aj prípady, v ktorých ostalo spoločenské postavenie tajných spolupracovníkov ne-

25 Viac o prípade FAKULTA pozri: LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I.* Prešov 2001, s. 228.

26 AÚPN, f. KS MV Košice, a. č. 954 – V, osobný vyšetrovací zväzok, Hanzély Jozef.

27 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Správa o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Košice za mesiac august 1961.

28 AÚPN, f. KS MV Košice, a. č. 954 – V, osobný vyšetrovací zväzok, Hanzély Jozef.

29 K organizačnej štruktúre krajských správ MV pozri: PEŠEK, J.: Nástroj represie a politickej kontroly, s. 22–23.

30 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 12, Činnosť KS MV Nitra za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce za rok 1958.

31 Tamže, i. č. 14, Činnosť KS MV Prešov v roku 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958.

32 Tamže, i. č. 20, Vyhodnotenie plnenia agentúrno-operatívnej práce KS MV Prešov v roku 1959.

33 Tamže, i. č. 13, Činnosť KS MV Košice za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958, plán práce na r. 1959.

známe, poskytujú obraz o prostriedkoch a cieľoch, ktoré Štátna bezpečnosť pri rozpracovávaní Rímskokatolíckej cirkvi sledovala.

Všeobecne mala byť drvivá väčšina agentúry získavanej po línii cirkvi zameriavaná a využívaná v prvom rade na paralyzovanie vplyvu cirkvi na obyvateľstvo, a to najmä kompromitovaním biskupov a kňazov, takisto vnášaním a vyvolávaním ich vzájomných rozporov. Tzv. vplyvová agentúra mala ovplyvňovať konanie cirkevných predstaviteľov takým spôsobom, aby zabránila vyvíjaniu neželaných aktivít, ako aktivizácii veriacich, či písaniu listov. Nemalá pozornosť bola venovaná aj snahe odhaľovať spojenie slovenských biskupov a kňazov so Svätou stolicou a slovenskou cirkevnou emigráciou, aj úsiliu o agentúrne preniknutie do rôznych cirkevných kruhov v zahraničí. Samozrejmý bol aj zámer pomocou tajných spolupracovníkov odhaľovať a narúšať neželanú aktivizáciu náboženského života medzi veriacimi, najmä mládežou.

Jedným z najčastejšie uvádzaných cieľov, ku ktorým mala byť agentúra vedená, bolo rozbíjanie jednoty medzi kňazmi a zmenšovanie ich vplyvu medzi veriacimi. Preto mal byť „cieľavedomým riadením agentúry" získavaný kompromitujúci materiál na radových kňazov, v najväčšej miere na tzv. „reakčných". Následne, opäť s využitím práce tajných spolupracovníkov, mali byť kňazi kompromitovaní v očiach verejnosti, čím sa mal znížiť ich vplyv medzi ľuďmi a dosiahnuť izolácia od veriacich.[34] Jednoznačným zámerom bolo tiež zasievanie nedôvery medzi kňazmi navzájom voči sebe. Podľa pracovného plánu bezpečnosti na rok 1950 mali príslušníci ŠtB navštevovať kňazov na farách, pobudnúť u nich a odchádzať z fary usmiati a spokojní, čím sa malo dosiahnuť, aby si kňazi o sebe navzájom mysleli, že spolupracujú s komunistami.[35] Podobné snahy o kompromitáciu kňazov a narúšanie ich vzájomnej jednoty boli dôležitými zámermi Štátnej bezpečnosti počas celého sledovaného obdobia a podstatnejšie sa nemenili ani neskôr, v 70. a 80. rokoch.[36] Tento zámer sa pomerne často objavoval vo vykonávacích plánoch jednotlivých oddelení ŠtB. Konkrétne v pláne práce KS MV Východoslovenského kraja na rok 1961 sa uvádza, že je potrebné *„dôslednejšie využívať kompromitujúcich materiálov na farárov, zverejňovaním ich v tlači, paralyzovať vplyv cirkvi na veriacich"*.[37] Podobné „predsavzatia" možno nájsť aj v plánoch ostatných krajských správ MV. Napríklad KS MV Bratislava vo svojom pláne na rok 1961 uvádza zámery podrobnejšie. Podľa nich je potrebné najprv, pomocou tajných spolupracovníkov:

„3. Previesť diferenciáciu v radoch kňazov z hľadiska oddanosti biskupovi, reakčného vplyvu na dedinu, pasivity voči vrchnosti, morálneho rozloženia atď.

4. Previesť cez spoľahlivú agentúru taktické akcie k

- vnášaniu nedôvery medzi biskupov a ich verných farárov,

- vnášaniu rozkolu medzi jednotlivé skupiny kňazov,

- podrývaniu autority a vzbudzovaniu odporu ku kňazom, ktorí dosiaľ majú na jednotlivých dedinách hlavné slovo,

- vhodnému podporovaniu tých kňazov, ktorí sú voči cirkevnej hierarchii v pasivite.

5. Za tým účelom previesť hlboký rozbor schopností, možností a perspektív agentúrno-informátorskej siete s presným určením úloh a okruhu, v ktorom jednotliví spolupracovníci budú vyvíjať činnosť. Vypracovať za tým účelom komplexný dlhodobý plán, v ktorom musia byť presne určené jednotlivé úlohy odboru, OO MV, každého spolupracovníka."[38]

Je ťažké objektívne zhodnotiť, do akej miery sa Štátnej bezpečnosti skutočne darilo napĺňať stanovené ciele. V hodnotiacej správe o činnosti v roku 1961, v ktorej sa referuje o napĺňaní spomenutých úloh, sú viaceré hodnotené ako splnené. Podľa správy sa stanovená diferenciácia úspešne vykonávala a na jej základe bolo vzatých do rozpracovávania 63 kňazov. Takisto bola cestou agentúrnej siete vnášaná medzi kňazov vzájomná nedôvera, a to *„jednak medzi samotným kňazstvom i v postoji veriacich ku kňazom. Do značnej miery sa podarilo paralyzovať vplyv kňazov*

34 Tamže, i. č. 12, Činnosť KS MV Nitra za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce za rok 1958; Tamže, i. č. 14, Činnosť KS MV Prešov v roku 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958. Perspektívny plán operatívnej práce KS MV Prešov na rok 1959.

35 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku*, s. 116, poznámka pod čiarou č. 112. Tiež PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*, s. 85.

36 CUHRA, J.: Katolická církev přelomu 80. let v diplomových pracích příslušníků StB, s. 8, 19–22.

37 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 2, i. č. 27, Plán práce agentúrno-operatívnej práce KS MV Východoslovenského kraja na rok 1961.

38 Tamže, i. č. 25, Vyhodnotenie plnenia plánu práce KS MV Bratislava za rok 1960 a plán práce na rok 1961.

na veriacich v mestách, menej však na dedinách". Vypracovaný bol aj podrobný dlhodobý plán, ktorý určoval úlohy pre každého spolupracovníka. Ten bol spracovaný na dva roky a *„podľa neho sa pokračuje v boji proti škodlivej činnosti cirkví"*.[39]

Riadenie tajných spolupracovníkov malo byť obzvlášť zameriavané na odhaľovanie neželaných aktivít kňazov medzi mládežou. V prípade, že by sa takto zistila z pohľadu socialistickej zákonnosti trestná činnosť, mali byť jej organizátori stíhaní, v prípade náboženskej činnosti sa mala táto pomocou agentúry rozkladať.[40] Získané poznatky o prílišnom a neželanom vplyve niektorých kňazov tiež mali viesť k zvýšeniu „masovopolitickej" práce organizácií v danom meste či obci.

Inou oblasťou, na ktorú mala byť zameriavaná agentúra v radoch cirkvi, bola kontrola prísunu náboženskej literatúry zo zahraničia. Napríklad KS MV Bratislava v roku 1960 preverila adresy v Rakúsku, z ktorých sa do ČSSR poštou zasielala náboženská literatúra. Jej ďalšiemu prenikaniu do republiky sa malo zabrániť pomocou lepších pohraničných kontrol a prácou agentúry.[41] Podobné kontakty sa potvrdzovali aj s Poľskom a Maďarskom. V roku 1961 napríklad KS MV Košice získala pomocou agentúry informácie o poľských aj slovenských kňazoch, ktorí využívajú turistický ruch na pašovanie náboženskej literatúry.[42]

Tajných spolupracovníkov z radov kňazov v niektorých prípadoch využívaní aj na „rozpracovanie" rehoľníčok. Tak tomu bolo v prípade rehoľníčok pracujúcich v nemocnici v Rožňave. Okresné oddelenie ministerstva vnútra (OO MV) v Rožňave chcelo zistiť, či sú rehoľníčky usmerňované svojou bývalou predstavenou, preto plánovalo použiť spolupracovníkov „ERIKA" (ktorý bol správcom farnosti Myslenice – dnes časť Pezinka) a „HELENA", nakoľko títo *„ako kňazi majú možnosť styku s rehoľnicami"*.[43]

Bezpečnosť sa tiež snažila získavať tajných spolupracovníkov v radoch „bývalých" gréckokatolíckych kňazov s cieľom odhalenia ilegálneho vedenia Gréckokatolíckej cirkvi.[44] Že sa jej to v niektorých prípadoch podarilo, svedčí postup v prípade akcie „DEKAN", v ktorej rozpracovávala gréckokatolíckeho kňaza Mirona Petrašoviča, a to aj pomocou agenta „REALISTA", ktorý bol tiež gréckokatolíckym kňazom.[45] KS MV Košice plánovala aj v roku 1962 zlepšiť kvalitu a stav agentúry po línii Gréckokatolíckej cirkvi, kde je podľa správy stav nedostatočný. Zameraná mala byť na odhaľovanie nepriateľskej činnosti ilegálneho vedenia cirkvi, odhaľovanie a postihovanie výkonu náboženských obradov bez štátneho súhlasu, a tiež získavanie prehľadu o zamestnaní a pobyte „bývalých" gréckokatolíckych kňazov a zamedzovaniu ich koncentrácie na jednom mieste.[46]

Knihy z vydavateľskej činnosti ÚSCM. Zdroj: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda

Pri všetkých zámeroch, ktoré ŠtB v cirkvi prostredníctvom tajných spolupracovníkov sledovala, sa neopierala len o agentúru z radov kňazov, ale prenikala a získavala spolupracovníkov aj spomedzi laikov či rehoľníkov a rehoľníčok. Napríklad KS MV Prešov sa v roku 1958 podarilo získať agenta s krycím menom „IDA", pričom malo ísť o *„ženu, známu ako vplyvnú katolíčku"*, ktorá *„požíva dôve-*

39 Tamže, i. č. 29, Vyhodnotenie plnenia plánu práce KS MV Bratislava za rok 1961, plán práce KS MV Bratislava za roky 1962 a 1963.

40 Tamže, šk. 1, i. č. 14, Činnosť KS MV Prešov v roku 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958. Perspektívny plán operatívnej práce KS MV Prešov na rok 1959.

41 Tamže, i. č. 21, Vyhodnotenie plnenia úloh agentúrno-operatívnej práce KS MV Bratislava za rok 1960.

42 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej situácii KS MV Východoslovenského kraja od 16. 9. do 23. 9. 1961.

43 AÚPN, f. B 10.8, Okresné oddelenie Ministerstva vnútra (OO MV) Rožňava, šk. 2, i. č. 7, Plán práce OO MV Rožňava na rok 1960 – 1961. Plán práce po línii 3. odboru na I. štvrťrok 1960 na OO MV Rožňava.

44 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. č. 2, i. č. 27, Plán práce agentúrno-operatívnej práce KS MV Východoslovenského kraja na rok 1961.

45 V akcii „DEKAN" ŠtB spočiatku využívala ako agentov rímskokatolíckych kňazov s krycími menami „KAPELNÍK" a „KOŠŤANSKÝ", ktorým však M. Petrašovič dostatočne nedôveroval. Preto bol do akcie nasadený agent „REALISTA". BORZA, P.: Proces likvidácie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. In: FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Prenasledovanie cirkví*, s. 415- 416.

46 AÚPN, f. B 10/2, OO MV Humenné, šk. 1, i. č. 7, Operatíva –plán práce na rok 1962.

ru jak u kňazov, tak u laikov". Agent „IDA" sa ešte v roku 1958 podieľal aj na zadržaní gréckokatolíckeho kňaza Michala Ihnáta, ktorý sa niekoľko rokov ukrýval.[47] S dobrými výsledkami používala tohto agenta aj vojenská kontrarozviedka.[48]

Snahu o preniknutie medzi príslušníkov jednotlivých reholí uvádzala vo svojom pláne na rok 1957 KS MV Bratislava, ktorá si kládla za úlohu získať agentúru do jednotlivých rádov v ČSR.[49] KS MV Košice chcela v roku 1959 agentúrne preniknúť do Charitného domova (ChD) v Jasove, kde sa v tom čase nachádzalo približne 360 rehoľných sestier.[50] V roku 1961 chcela táto správa „*zvýšiť stav a kvalitu agentúry v radoch býv. rehoľníkov a rehoľníc*", pričom sa mali zamerať na odhaľovanie ich stykov so zahraničím, činnosti v kraji a pomocou tejto agentúry spôsobovať „*rozklad v radoch sústredených rehoľníc v Jasove a Podolínci*".[51] Podobne aj Okresné oddelenie (OO) MV Rožňava chcelo v roku 1960 zistiť, či bývalá predstavená rádu Vykupiteliek, nachádzajúca sa v ChD v Jasove, naďalej neriadi rehoľníčky v Rožňave. Na to mali byť získané na spoluprácu dve rehoľné sestry.[52] V apríli 1961 bol získaný agent „IRMA", pomocou ktorého malo byť uskutočnené rozpracovanie a rozklad reholí v ChD v Jasove. „*Počas verbovky sa ukázalo, že ide o kvalitného agenta s dobrými možnosťami pre rozpracovávanie a plnenie úkolov v uvedenom objekte*".[53]

V niektorých prípadoch plánovala ŠtB využiť tajných spolupracovníkov spomedzi kňazov aj na získavanie informácií o duchovných iných cirkví. Napríklad spolupracovník „SOBOR", aktívne pracujúci pri „rozpracovávaní" rožňavského biskupa Róberta Pobožného, bol využívaný aj v prípade ev. a. v. farára Jána Paulova z Gemerskej Polomy, ktorého aktívna pastoračná činnosť Štátnej bezpečnosti prekážala.[54] V novembri 1961 bol Ján Paulov zatknutý a v auguste 1962 odsúdený za podvracanie republiky na dva roky odňatia slobody a dva roky zákazu vykonávania činnosti duchovného.[55]

V polovici 60. rokov dochádzalo v Československu k liberalizácii politických pomerov a zo strany vládnej moci k miernemu poľaveniu v tvrdom prístupe k jednotlivým cirkvám. Snaha o agentúrne pôsobenie Štátnej bezpečnosti po línii cirkvi však tieto zmeny vôbec nereflektovala. V 60. rokoch považovala ŠtB za jeden z rozhodujúcich smerov svojho pôsobenia tzv. boj voči ideologickej diverzii. V prípade cirkvi to znamenalo likvidovanie jej „nepriateľskej" a „protištátnej trestnej" činnosti, rozpracovávanie činnosti „reakčných" vedúcich predstaviteľov Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi, kňazov mimo pastorácie, vrátane potrestaných osôb, likvidovanie „nepriateľskej" činnosti katolíckeho podzemia, rehoľníkov a laikov.[56] V rámci tohto boja potrebovala ŠtB ešte viac posilniť kontrolu a dohľad nad celou spoločnosťou. Jednotlivé KS MV preto plánovali aj v roku 1966 na úseku ideologickej a politickej diverzie zosilniť ofenzívne prenikanie do cirkevných kruhov, s cieľom zistenia ich zámerov a na základe toho vykonávať opatrenia k ich dezinformácii. Po línii Rímskokatolíckej i Gréckokatolíckej cirkvi preto mala byť získa-

47 Štátna bezpečnosť rozpracovávala Michala Ihnáta v akcii „OLTÁR". Ihnát bol v rokoch 1952 – 1954 väznený. Od roku 1954 sa ukrýval a navštevoval gréckokatolíckych veriacich v ich domoch, najmä v okrese Vranov nad Topľou, kde vykonával náboženské obrady. Agent „IDA" podal ŠtB informácie, že Ihnát sa ukrýva u svojho brata v Novom Sade. AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 9, Činnosť KS MV Prešov v roku 1957 po línii agentúrno-operatívnej práce. Pozri tiež LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 180, 218.

48 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 14, Činnosť KS MV Prešov v roku 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958. Perspektívny plán operatívnej práce KS MV Prešov na rok 1959.

49 AÚPN, f. R 012, KS ZNB Bratislava, šk. 37, i. č. 478, Správa o činnosti agentúrno-operatívnej práce KS MV za rok 1956.

50 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 13, Činnosť KS MV Košice za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958, plán práce na r. 1959.

51 Tamže, šk. 2, i. č. 27, Plán práce agentúrno-operatívnej práce KS MV Východoslovenského kraja na rok 1961.

52 AÚPN, f. B 10.8, OO MV Rožňava, šk. 2, i. č. 7, Plán práce OO MV Rožňava na rok 1960 – 1961. Plán práce po línii 3. odboru na II. štvrťrok 1960 na OO MV Rožňava.

53 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Správa o agentúrno-operatívnej práci KS MV Košice za mesiac apríl 1961.

54 AÚPN, f. B 10.8, OO MV Rožňava, šk. 2, i. č. 7, Plán práce OO MV Rožňava na rok 1960 – 1961. Plán práce Okresného oddelenia MV Rožňava na I. štvrťrok 1960. Na Jána Paulova bol agent „SOBOR" zameriavaný z toho dôvodu, že istý čas pôsobil ako katolícky kňaz na fare v Gemerskej Polome.

55 Viac k pôsobeniu a procesu so skupinou KVAP, v ktorom bol Ján Paulov odsúdený, pozri: ANTALOVÁ, Z.: *Z prednej strany mreží*. KLOBUČNÍK, M.: *Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania v dokumentoch ŠtB a socialistickej justície*. Bratislava 2008.

56 PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 82–84.

vaná nová agentúra, ktorá by bola schopná vykonávať úlohy zamerané na obmedzenie vplyvu a činnosti cirkvi. Napríklad po línii reholí mala byť v roku 1968 hlavná pozornosť venovaná jezuitom, verbistom, redemptoristom a saleziánom, preto mali byť noví tajní spolupracovníci získavaní najmä z týchto reholí.[57]

Vo Východoslovenskom kraji sa mala predovšetkým venovať pozornosť „bývalej" Gréckokatolíckej cirkvi,[58] pretože neutíchajúce snahy o jej obnovenie sa v druhej polovici 60. rokov stále stupňovali. Ešte aj v roku 1968 preto Štátna bezpečnosť plánovala rozkladať činnosť gréckokatolíckych kňazov a obmedzovať ich vplyv na veriacich.[59] Zároveň mala byť agentúra zameraná na odhaľovanie informačných zdrojov Vatikánu a rozpracované mali byť osoby z emigrácie, ktoré *„vyvíjajú proti nám nepriateľskú činnosť"*. Na tieto osoby mala byť preto získavaná agentúra z radov ich príbuzných a známych a pomocou nej odhaľované vzťahy a spôsoby prenikania do ČSSR. Rôzne operatívne opatrenia sa mali podnikať aj voči nepriateľskej agentúre – teda kňazom, ktorí prichádzali ako vízoví cudzinci zo zahraničia. Rovnako ako v minulosti sa mali konať preventívne a rozkladné opatrenia proti snahám cirkevnej hierarchie a členom jednotlivých rádov, ktorí *„negatívne ovplyvňujú myslenie našich občanov"*.[60]

Z konkrétnych prípadov možno spomenúť činnosť Okresného oddelenia ŠtB v Humennom, ktoré vykonávalo v roku 1968 rozkladné opatrenia medzi rímskokatolíckymi kňazmi v okrese. Cieľ opatrení bol rovnaký ako v predchádzajúcich rokoch – naštrbenie a rozklad vzájomných vzťahov medzi kňazmi. V tomto prípade sa bezpečnosť snažila popudiť kňazov v okrese voči humenskému dekanovi a vyvolať nezhody medzi ostatnými aktívnymi kňazmi v okrese. Takisto chcela naštrbiť vzťahy medzi staršími a mladšími kňazmi. Podľa tajného spolupracovníka „PIŠTA" sa nakoniec podarilo narušiť dobré vzťahy medzi humenským dekanom a jedným z jeho kaplánov. Opatrenia sa vykonávali za pomoci vhodných dôverníkov tak, aby menovaným nebolo známe, že sú to zásahy bezpečnosti.[61]

Tzv. demokratizačný proces, ktorý sa v spoločnosti rozbiehal v prvej polovici roka 1968, mal vplyv aj na Štátnu bezpečnosť. V súvislosti s narastajúcou kritikou jej pôsobenia vzrastala medzi jej príslušníkmi neistota. Navyše nový minister vnútra Josef Pavel, menovaný do funkcie v apríli 1968, presadzoval na základe novoprijatého Akčného plánu Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) zásadné zmeny v činnosti a metódach práce používaných bezpečnosťou.[62] Spoločenská situácia však podstatne ovplyvňovala aj samotných tajných spolupracovníkov. Zmeny v spoločnosti mali za následok ich neistotu, akým smerom sa tzv. demokratizačný proces bude uberať. Viacerí z nich žiadali o prerušenie spolupráce a zničenie nimi písaných správ. Napríklad tajní spolupracovníci „ADAM" a „JAWA", ktorí boli kňazmi, žiadali, aby bola schôdzková činnosť i plnenie úloh obmedzené a styky prerušené, až kým sa situácia v súvislosti s demokratizačným procesom neurovná. Potom budú ochotní naďalej sa stretávať.[63]

Po 21. auguste 1968 sa podľa hodnotenia ŠtB opätovne obnovila spolupráca s bývalými tajnými spolupracovníkmi, s ktorými bola po januári 1968 prerušená. Podľa správy títo spolupracovníci ochotne pracujú a chcú pracovať s orgánmi ŠtB. Agentúra z radov kňazov údajne hodnotí obdobie po príchode vojsk Varšavskej zmluvy ako obdobie návratu poriadku, keďže po januári nastala anarchia a bezvládie. So súčasným vývinom je preto spokojná.[64]

Agentúrne rozpracovanie biskupov

Celkom špecifickou oblasťou, do ktorej sa Štátna bezpečnosť snažila prostredníctvom svojich agentov preniknúť, bolo prostredie „vyšších cirkevných kruhov". Týmto slovným spojením myslela vedúce osobnosti Rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku, najmä biskupov, v menšej miere aj členov kapitúl. Cieľom bolo získavanie akýchkoľvek informácií o ich názoroch a plánoch, ako aj kompromitujúceho materiálu na ich osoby, rovna-

57 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 9, i. č. 994, Ročný vykonávací plán S ŠtB na rok 1968.
58 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 3, i. č. 44, Plán práce ŠtB Východoslovenského kraja na rok 1966.
59 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 9, i. č. 994, Ročný vykonávací plán S ŠtB na rok 1968.
60 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 3, i. č. 43, Plán práce KS MV Banská Bystrica na rok 1966.
61 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 10, i. č. 1028, Štvrťročná správa – predloženie (Humenné).
62 PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 89–92.
63 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 10, i. č. 1028, Správa za II. štvrťrok z Oddelenia ŠtB (O-ŠtB) Prešov.
64 Tamže, Podklady pre Hlavnú správu ŠtB (HS – ŠtB) Praha.

ko aj snaha o ovládnutie cirkevných úradov či rozkladanie jednoty a likvidovanie „prílišnej" náboženskej aktivity.[65] Pozornosť sa preto venovala „*vplyvným funkcionárom rim.*[rímsko] *kat.*[katolíckej] *cirkvi o ktorých sú signály, že sú organizátormi všetkých podujatí cirkvi a majú reakčný a protipokrokový vplyv na pracujúcich a hlavne na mládež*".[66]

Štátna bezpečnosť zameriavala svoju pozornosť na katolíckych biskupov už po prevzatí moci komunistami, teda minimálne od februára 1948. Informácie získavané ich sledovaním, odpočúvaním či kontrolou pošty boli komunistami využívané napríklad aj počas rokovaní medzi zástupcami biskupského zboru a národného frontu. Biskupi boli sledovaní na rôznych náboženských akciách, ako boli vysviacky, púte, birmovky. Bezpečnosť sledovala ich styky s inteligenciou, príslušníkmi cirkvi – kňazmi i laikmi, aj s „nepriateľskými živlami" (bývalými dôstojníkmi armády a príslušníkmi SNB, majetnejšími roľníkmi, študentmi).[67]

Samozrejmým spôsobom práce Štátnej bezpečnosti pri rozpracovaní biskupov bola aj snaha o získanie tajných spolupracovníkov spomedzi osôb, ktoré prichádzali s biskupmi často do kontaktu, prípadne s nimi priamo spolupracovali. Napríklad už počas leta 1949 sa ŠtB pokúšala získať v Spišskej Kapitule kňaza, ktorý by jej mohol podávať pravidelné informácie. V prípade úspechu by podľa správy „*odpadla úloha dosadiť do Spiš. Podhradia jedného nášho orgána, tak, ako bolo tunajším útvarom pôvodne plánované*". Snahy o podobné agentúrne preniknutie do väčšej blízkosti biskupov sa mali vyvíjať aj v prípade Košíc, Rožňavy,[68] a je veľmi pravdepodobné, že inak tomu nebolo ani v prípade ostatných biskupských úradov. V prípade Spišskej Kapituly bol koncom roka 1949 predsa len dosadený príslušník ŠtB ako domovník.[69] V druhej polovici 50. rokov dosiahla ŠtB úspechy v prenikaní do okruhu biskupov najmä v prípade rožňavského biskupa Róberta Pobožného, z okolia ktorého získala viacero kňazov s cieľom jeho rozpracovania.[70] Rovnako aj v prípade biskupov A. Lazíka a E. Nécseya sa bezpečnosti podarilo získať niekoľko ich blízkych spolupracovníkov, ktorých využívala na monitorovanie ich činnosti a ďalšie rozpracovávanie.[71] Najvýraznejšie je však možné tieto snahy ŠtB zachytiť koncom 50. a v priebehu 60. rokov. V rámcovom pláne KS MV Bratislava na rok 1958 sa plánuje oveľa intenzívnejšie rozpracovať cirkvi a sekty, v prvom rade hierarchiu Rímskokatolíckej cirkvi. V prípade hierarchie mala byť vykonávaná vnútorná rozkladná činnosť, ako aj odhalenie spojenia so zahraničím.[72] Podobne aj na rok 1959 si KS MV Bratislava kládla za cieľ „*agentúrne preniknutie do vyšších cirkevných kruhov, najmä rim.*[rímsko] *kat.*[katolíckej] *cirkvi, s cieľom ich postupného ovládnutia, rozkladu a likvidovania otvorených nepriateľov z týchto radov*".[73] Rovnako v správe KS MV Nitra za rok 1958 sa konštatuje, že neboli splnené úlohy vo verbovkách a ani čo sa týka kompromitácie nitrianskeho biskupa Eduarda Nécseya. Preto sa i v nasledujúcom roku mala činnosť pracovníkov zamerať na biskupa Nécseya s cieľom získať na jeho osobu kompromitujúci materiál. Takisto sa malo dbať o to, aby boli na spoluprácu vyberané osoby s perspektívou preniknutia do vyšších cirkevných kruhov.[74] KS MV Košice plánovala, podľa vyššie spomenutého zámeru, v roku 1959 dosiahnuť postupné preniknutie agentúry do cirkevných kruhov Rožňavskej a Spišskej kapituly. V prípade Košickej kapituly mala byť efektívnejšie riadená už existujúca agentúra.[75]

Spomenuté agentúrne prenikanie Štátnej bezpečnosti do okruhu rožňavského biskupa Róberta Pobožného sa začalo výraznejšie rea-

65 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 10, Činnosť KS MV Bratislava v roku 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1959. Plán práce KS MV Bratislava na rok 1959.

66 Tamže, i. č. 14, Činnosť KS MV Prešov v roku 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958. Perspektívny plán operatívnej práce KS MV Prešov na rok 1959.

67 PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*, s. 81–82.

68 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 8, i. č. 14, Spravodajské prehľady a rôzne hlásenia z Útvaru 468/A od 27. 5. do 30. 12. 1949.

69 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava 1999, s. 86, 199–200.

70 Tamže, s. 199–200.

71 Tamže, s. 145.

72 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 10, Činnosť KS MV Bratislava v roku 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce.

73 Tamže, Plán práce KS – MV Bratislava na rok 1959.

74 Tamže, i. č. 12, Činnosť KS MV Nitra za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce za rok 1958. Pozri tiež PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 52.

75 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 13, Činnosť KS MV Košice za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958, plán práce na r. 1959.

lizovať po jeho prepustení z internácie v októbri 1956. V roku 1958 bol bezpečnosťou získaný agent „BRATKO", ktorý mal byť zameraný práve na rozpracovanie biskupa Pobožného. Podľa správy ŠtB malo ísť o veľmi kvalitného spolupracovníka, ktorý sa javí ako schopný, jeho správy sú cenné a pravdivé, *„ovláda 6 cudzích rečí a má plnú dôveru medzi rímskokatolíckymi farármi"*. Agent „BRATKO" pôsobil v tom čase ako riaditeľ Biskupského úradu v Rožňave, takže s biskupom Pobožným bol v dennom kontakte. V roku 1959 ho však ŠtB v prípade biskupa Pobožného prestala využívať, čo mohlo súvisieť s tým, že v danom roku „BRATKO" odišiel z biskupského úradu pôsobiť do pastorácie. Na rozpracovanie biskupa Pobožného bol v roku 1958 získaný aj agent „SOBOR", v prípade ktorého malo ísť podľa hodnotenia bezpečnosti o kňaza, *„ktorý má neobmedzené styky s rímskokatolíckymi farármi v Rožňavskej diecéze a má plnú dôveru u biskupa Pobožného"*.[76] Aj v prípade spolupracovníka „SOBOR" išlo o kňaza, ktorý pôsobil na Biskupskom úrade v Rožňave v rôznych funkciách. V nasledujúcich rokoch venovala ŠtB biskupovi Pobožnému stále väčšiu pozornosť. KS MV Košice viedla od začiatku 60. rokov na biskupa akcie „ORDINÁR" a „LEŽIAK". V akcii „LEŽIAK" evidovala pomocou agentúry o. i. jeho snahu dosiahnuť zrušenie povinnosti podávania prihlášok na vyučovanie náboženstva, či organizovať v roku 1961 výučbu náboženstva v kostoloch, k čomu chcel biskup vyzvať svojich kňazov mimoriadnym listom (podobne ako to v roku 1960 urobil biskup Ambróz Lazík).[77] Pomocou nasadenia ďalších tajných spolupracovníkov plánovala ŠtB objasniť okolnosti, za ktorých došlo k menovaniu R. Pobožného za apoštolského administrátora.[78] Takisto mali byť objasnené jeho vzťahy k cirkevným hodnostárom v Maďarsku a ich spojenie so Svätou stolicou (podľa agentúrnych správ mal na menovaní Pobožného podiel maďarský biskup Endre Hamvaš[79]). Na rozpracovanie biskupa Pobožného boli preto okrem spolupracovníka „SOBOR" nasadení aj agenti „JANO" a „HELENA".[80] V prípade agenta „HELENA" išlo o kňaza, ktorý tiež pôsobil na BÚ v Rožňave, najprv ako hospodár, radca, a neskôr ako tajomník. Pomocou tejto agentúry chcela ŠtB zistiť, akým spôsobom biskup Pobožný riadi diecézu,[81] akými prostriedkami a s pomocou ktorých ďalších kňazov sa snaží aktivizovať náboženský život, najmä zachytiť mládež cestou kázní v kostoloch, a rovnako sa zaujímala aj o snahu Pobožného intervenovať za prepustenie arcibiskupa Josefa Berana z internácie.[82] O tom, že uvedení tajní spolupracovníci skutočne pomáhali sledovať konanie biskupa Pobožného, svedčí príklad agenta „HELENA", ktorý podal v júli 1961 bezpečnosti informácie o tom, že biskup odcestoval autom na okružnú cestu do Čiech, počas ktorej plánuje navštíviť významnejších predstaviteľov cirkvi. Keďže agent „HELENA" cestoval spolu s ním, boli biskupove kroky podrobne monitorované.[83]

V druhej polovici 60. rokov, najmä po skončení zasadnutí Druhého vatikánskeho koncilu, sa záujem ŠtB o osoby biskupov ešte posilnil. Bezpečnosť si aj naďalej kládla za cieľ vykonávať vo vzťahu k cirkevnej hierarchii rozkladné opatrenia, a tým im zabraňovať „v prevádzaní ideologickej diverzie", t. j. v náboženskej činnosti.[84] V najväčšej miere sa to opäť prejavilo u biskupa Pobožného, na ktorého bol v tomto období vedený operatívny zväzok

76 Tamže, Činnosť KS MV Košice za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958. Pozri tiež: PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 52.

77 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva - správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej situácii KS MV Východoslovenského kraja od 21. 10. do 28. 10. 1961.

78 Koncom roka 1959 menoval pápež Ján XXIII. biskupa Róberta Pobožného apoštolským administrátorom Rožňavskej diecézy. Dovtedy pôsobil ako titulárny biskup Neilenský a kapitulný vikár. Národní archiv České republiky Praha (NAČR), f. Politické byro ÚV KSČ, svazek (sv.) 240, archivní jednotka (a. j.) 321, Zpráva o jmenování biskupa R. Pobožného apoštolským administrátorem rožňavské diecéze. Pozri tiež: PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 87.

79 Endre Hamvaš (1890 - 1970), čanádsky biskup (1944 - 1964) a kaločský arcibiskup (1964 - 1969).

80 AÚPN, f. B 10.8, OO MV Rožňava, šk. č. 2, i. č. 7, Plán práce OO MV Rožňava na rok 1960 - 1961. Plán práce Okresného oddelenia MV Rožňava na I. štvrťrok 1960.

81 Tamže. Plán práce Okresného oddelenia MV Rožňava na II. - IV. štvrťrok 1960.

82 Tamže, KS SNB - Správa Štátnej bezpečnosti oddelenie Rožňava. Plány práce za rok 1961. Plán práce po línii 3. odboru na I. polrok 1961 za OO MV Rožňava.

83 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva - správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Správa o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Košice za mesiac júl 1961.

84 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 - 1967, šk. 3, i. č. 43, Plán práce KS MV Banská Bystrica na rok 1966.

s názvom „MISÁL".[85] Bezpečnosť podrobne monitorovala jeho vzrastajúcu náboženskú činnosť a podľa správy bol biskup *„iniciátorom viacerých požiadaviek na zvyšovanie a upevňovanie vplyvu cirkvi smerom k mládeži"*, ako aj v usmerňovaní kňazov pri aktivizácii ich náboženskej činnosti. Takisto pripravoval požiadavky vláde na *„zriadenie malého seminára pre výchovu kňazského dorastu v Rožňave, povolenie niektorých reholí, zrušenie zmocnencov na biskupských úradoch, samostatné rozhodovanie ordinárov pri prijímaní kňazov do pastorácie a ich prekladanie na faru. V roku 1966 pripravoval zriadenie inšpektorátu na kontrolu a usmernenie náboženskej výchovy v školách"*.[86] Takéto aktivity a požiadavky boli pre štátnu moc a samotnú ŠtB neprijateľné, preto pokračovali snahy o utlmenie biskupovej činnosti prostredníctvom rôznych opatrení vykonávaných agentúrou. Mala sa tým paralyzovať jeho činnosť, a zároveň narušiť jeho autorita u kňazov diecézy, ako aj u ostatných slovenských biskupov. Údajne práve vďaka úspešnosti opatrení vykonávaných Štátnou bezpečnosťou požiadal koncom roku 1966 biskup Pobožný Svätú stolicu o uvoľnenie z funkcie, ktorá však jeho žiadosť neprijala.[87] Keďže sa biskup Pobožný ani v nasledujúcich rokoch nevzdal aktívneho pôsobenia, bolo podľa správy ŠtB z marca 1968 potrebné v akcii „MISÁL" aj naďalej pôsobiť pomocou tajných spolupracovníkov podľa prijatého plánu práce.[88]

Okrem biskupa Pobožného sa OO MV Rožňava aktívne zaujímalo aj o rožňavského veľprepošta Júliusa Privitzkého, ktorého bezpečnosť zaraďovala k „reakčným" duchovným. Na jeho osobu bol vedený operatívny zväzok s názvom „KANONIK". Rozpracovaním sa mali napríklad objasniť jeho styky s chargé d´affaires Svätej stolice Gennariom Verolinom, s ktorým sa Privitzký viackrát stretol ešte pred jeho vyhostením z republiky v júli 1949. Tiež sa malo zistiť, či Privitzký, ktorý bol spovedníkom niektorých rehoľných sestier, nerozširuje medzi nimi informácie a usmernenia získané počúvaním Vatikánskeho rozhlasu.[89] Aj do tohto prípadu boli nasadení agenti „SOBOR" a „JANO". Tí mali okrem spomenutých otázok zisťovať aj názory Privitzkého na rôzne udalosti. Takisto mali objasniť, v akom smere vplýva veľprepošt na rehoľníčky, aby z rehole nevystupovali, a nakoľko ovplyvňuje biskupa Pobožného pri vedení diecézy. Pre spomenutých agentov bol vypracovaný plán ich vedenia s cieľom vplývať na Privitzkého a obmedzovať jeho činnosti v cirkevnej politike.[90] Bezpečnosť chcela objasniť aj to, či sa J. Privitzký zúčastnil tajných vysviacok niektorých kňazov začiatkom 50. rokov a akú úlohu pri nich zohral. K tomu mali byť vypočutí traja tajne vysvätení kňazi.[91] V tejto súvislosti sa uvažovalo aj o prevedení akejsi agentúrnej hry (agentúrno-operatívnej kontroly), ktorá mala pomôcť pri objasňovaní činnosti veľprepošta Privitzkého. V rámci nej mal za ním prísť tajný spolupracovník – agent, ktorý by sa vydával za príbuzného niektorého z tajne vysvätených kňazov, aby ho požiadal o radu, ako má tajne vysvätený kňaz postupovať, aby sa mohol dostať do pastorácie.[92] Neskôr ŠtB rozhodla aj o zapojení spolupracovníka „JURAJ", ktorý mal zistiť, či Privitzký tajne vysvätených kňazov neriadi a nevychováva.[93] Zrejme vďaka správam od svojich spolupracovníkov sa

85 Štátna moc nepovolila biskupovi R. Pobožnému zúčastniť sa na prvom zasadaní Druhého vatikánskeho koncilu (október – december 1962). Koncilu sa Pobožný aktívne zúčastňoval až od druhého zasadania. PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 116 a nasledujúce (a n.).

86 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. č. 16, i. č. 98, Rozbor práce štátnej bezpečnosti v problematike cirkví a siekt vo Východoslovenskom kraji. Pozri tiež PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 142–143.

87 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 16, i. č. 98, Rozbor práce štátnej bezpečnosti v problematike cirkví a siekt vo Východoslovenskom kraji; Tamže, šk. 17, i. č. 109, Správa o výsledkoch operatívnej činnosti Správy ŠtB za rok 1966; Správa o výsledkoch operatívnej činnosti Správy ŠtB za rok 1967. Pozri tiež PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 144 a n.; LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 263.

88 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 10, i. č. 1028, Štvrťročná správa o výsledkoch práce oddelenia Štátnej bezpečnosti v Rožňave. PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 144.

89 AÚPN, f. B 10.8, OO MV Rožňava, šk. č. 2, i. č. 7, Plán práce OO MV Rožňava na rok 1960 – 1961. Plán práce Okresného oddelenia MV Rožňava na I. štvrťrok 1960.

90 Tamže. Plán práce v hlavných úkoloch OO MV Rožňava na II. štvrťrok 1960.

91 ŠtB chcela vypočuť Michala Pačnára, Ľudovíta Jankuľáka a Jána Janíka. Prví dvaja menovaní prijali kňazskú vysviacku 1. 9. 1950. *Schématizmus slovenských katolíckych diecéz*. Bratislava 1971, s. 238, 241.

92 AÚPN, f. B 10.8, OO MV Rožňava, šk. č. 2, i. č. 7, Plán práce OO MV Rožňava na rok 1960 – 1961. Plán práce po línii 3. odboru na III. štvrťrok 1960 za OO MV Rožňava.

93 Tamže. Plán práce po línii 3. odboru na IV. štvrťrok 1960 za OO MV Rožňava.

bezpečnosť v prvej polovici roka 1961 dozvedela o tom, že Privitzký udržiava kontakt s bývalým predstaveným rádu premonštrátov Dr. Kornelom Lagyim v Jasove. Agent „JURAJ" mal preto zistiť, o aký kontakt ide a či sa nejedná o tajné riadenie rehole a výchovu novicov. V polovici roka 1961 bol na veľprepošta Privitzkého nasmerovaný aj spolupracovník „HELENA", ktorý mal spolu s agentom „SOBOR" zistiť, aké pokyny dáva veľprepošt jednotlivým kňazom v diecéze v otázke aktivizácie náboženského života. Tiež mal byť touto cestou objasnený jeho kontakt so zahraničím, prostredníctvom koho a za akým účelom sa uskutočňuje. Po dôkladnom zistení činnosti Privitzkého sa malo pristúpiť k dokumentácii získaných poznatkov a v prvom polroku 1962 k realizácii jeho osoby.[94]

Takisto pri rozpracovávaní činnosti košického biskupa Jozefa Čárskeho sa Štátna bezpečnosť snažila preniknúť k jeho osobe pomocou tajných spolupracovníkov. Vo vyššie spomenutej správe o činnosti KS MV Košice za rok 1958 sa v prípade Košickej kapituly spomínajú tajní spolupracovníci „ANTON" a „PUŠKAR", pričom druhý menovaný pôsobil na Biskupskom úrade v Košiciach ako tajomník.[95]

Samotný biskup Jozef Čársky bol Štátnou bezpečnosťou od mája 1951 rozpracovávaný v osobnom operatívnom zväzku s názvom „PALÁC". Podľa charakteristiky ŠtB bol Čársky *„ako príslušník vyššej reakčnej cirkevnej hierarchie na Slovensku, naprosto oddaný Vatikánu"*. V rokoch 1951 – 1956 bezpečnosť získala poznatky o jeho „nepriateľskej" činnosti voči štátnemu zriadeniu, podľa ktorých biskup podporoval *„farárov a rehoľníkov žijúcich v ilegalite, vydával pastierske listy, aktivizoval náboženskú činnosť, podieľal sa na rezolúciách podávaných reakčným klérom čsl.* [československej] *vláde"*. Podľa ŠtB však jeho realizácia nebola vykonaná z politických dôvodov, a to preto, že napísal mierovú výzvu, ktorú rozoslal cirkevným hodnostárom a bol vyznamenaný Rádom republiky.[96] Od roku 1957 sa však podľa poznatkov ŠtB biskup Čársky už na nepriateľskej činnosti nepodieľal, a to pre vysoký vek a zdravotné problémy, prečo údajne aj v oveľa menšej miere riadil diecézu. Jeho ďalšie rozpracovanie bolo preto vedené len pre jeho izoláciu od „nepriateľských elementov", ktoré by mohli, podľa názoru bezpečnosti, zneužiť jeho popularitu k „protištátnej" činnosti.[97] ŠtB však pomocou svojej agentúrnej siete aj naďalej monitorovala jeho aktivity a návštevy na biskupskom úrade.[98] Biskup Čársky bol upodozrievaný, že na základe pokynov, ktoré dostal z Vatikánu, vytvoril tajné vedenie svojej diecézy. Malo sa skladať z viacerých kňazov, ktorí po biskupovej smrti (11. marca 1962) pomocou spojenia s Vatikánom mali usmerňovať život Košickej diecézy.[99] V tejto súvislosti ŠtB upriamovala agentúrnu pozornosť na viacerých kňazov, ktorí boli podozrivý zo zapojenia v „ilegálnom" vedení diecézy. Jedným z nich bol Ján Hudák, pôsobiaci v tom čase ako kaplán v Bardejove, rozpracovaný v akcii „REGULA". Ten bol v roku 1962 zatknutý o. i. aj pre podozrenie, že je tajným biskupom.[100] Počas výsluchov mal Hudák vypovedať o okolnostiach svojho vysvätenia za biskupa v auguste 1962, pričom svätiteľom mal byť ďalší tajný biskup - blízky spolupracovník rožňavského biskupa R. Pobožného, ktorého meno Hudák nepoznal. Na základe informácií zistených pri vypočúvaní Jána Hudáka ŠtB rozbehla akciu „TAJNÁ HIERARCHIA", v ktorej pátrala po neznámom tajnom biskupovi, ktorý ho mal vysvätiť. Odpočúvaním miestností na Biskupskom úrade v Rožňave dospela bezpečnosť k podozreniu, že oným tajným biskupom môže byť Ladislav Buchstabierer alebo Alexander Bodor.[101]

94 AÚPN, f. B 10.8, OO MV Rožňava, šk. 2, i. č. 7, Plány práce za rok 1961. Plán práce po línii 3. odboru na II. polrok 1961 za OO MV Rožňava.

95 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 13, Činnosť KS MV Košice za rok 1958 po línii agentúrno-operatívnej práce v roku 1958, plán práce na r. 1959.

96 Viac k biskupovi J. Čárskemu pozri: ZUBKO, P.: Jozef Čársky a komunistický režim. In: FIAMOVÁ, M., JAKUBČIN, P. (Zost.): *Prenasledovanie cirkví*, s. 494–508.

97 AÚPN, f. KS MV Košice, osobný zväzok „Palác", a. č. 2391.

98 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej situácii KS MV Východoslovenského kraja od 11. 11. do 18. 11. 1961.

99 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Správa o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja za rok 1962.

100 PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 55–56.

101 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Správa o činnosti za rok 1963 po problematikách 3. odboru KS MV Košice; AÚPN, f. A9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 2, i. č. 34, Vyhodnotenie agentúrno-operatívnej práce KS MV Košice za rok 1962.

Slovenskí biskupi Ambróz Lazík, Eduard Nécsey, Róbert Pobožný s Pavlom Hnilicom na audiencii u pápeža Pavla VI. počas Druhého vatikánskeho koncilu v jeseni 1963. Zdroj: HNILICA, P.: Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej dobrote

Ďalším slovenským ordinárom, ktorý neunikol agentúrnemu pôsobeniu Štátnej bezpečnosti, bol nitriansky biskup Eduard Nécsey. Ten bol dlhodobo rozpracovaný v objektovom zväzku s názvom „PEDAGÓG".[102] Podobne ako v ostatných spomenutých prípadoch, aj v Nitre sa ŠtB snažila využívať pri získavaní poznatkov o biskupovi najmä takých spolupracovníkov, ktorí s ním prichádzali denne, alebo aspoň veľmi často do kontaktu. Na základe pomerne veľkého počtu najrozličnejších správ a informácií (často veľmi podrobných), ktoré sa ŠtB podarilo v rokoch 1964 – 1967 získať o názoroch, stretnutiach a plánoch biskupa Nécseya, možno povedať, že agentúrna sieť obklopujúca nitrianskeho biskupa bola utkaná pomerne husto.[103] KS MV Žilina (na území ktorej ležala veľká časť Nitrianskej diecézy) získala už v roku 1958 tajného spolupracovníka s krycím menom „KAROL" (v tom čase okresného dekana a čestného kanonika), ktorý mal byť zapojený do rozpracovania biskupa Nécseya.[104] V 60. rokoch bol Eduard Nécsey rozpracovaný v akcii „HRAD" a údaje o ňom získavala ŠtB od viacerých tajných spolupracovníkov. Patrili k nim napríklad spolupracovníci „VETERNÝ", neskôr uvádzaný aj pod krycím menom „BUKOVÝ" (správca jednej z bratislavských farností), „HURBAN" (kňaz pôsobiaci v Trenčíne), „VERNÝ" (pôsobiaci ako docent na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte), „PROFESOR" (správca farnosti v Bošanoch) či „HRADNÝ" (pôsobiaci ako tajomník Biskupského úradu v Nitre).

Veľmi dobré informácie mala ŠtB z ciest a pobytov, ktoré biskup Nécsey absolvoval v Taliansku a vo Vatikáne, či už na jednotlivých zasadnutiach Druhého vatikánskeho koncilu, alebo na zasadnutiach Komisie pre laický apoštolát, ktorej bol biskup Nécsey členom.[105] Samozrejmosťou totiž bolo, že počas pobytov v Ríme tvorili sprievod slovenských biskupov kňazi určení štátnou mocou. Zväčša to boli funkcionári Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, medzi ktorými sa nachádzali aj tajní spolupracovníci bezpečnosti, ktorí po návrate podali správu o aktivitách a uskutočnených stretnutiach. Jedným z nich bol napríklad aj spomenutý agent „HRADNÝ" (neskôr uvádzaný pod krycím menom „DUNAJSKÝ"), ktorý ako biskupov tajomník a blízky spolupracovník ho sprevádzal na väčšine jeho ciest. „HRADNÝ" cestoval s Nécseyom napríklad na zasadnutia Komisie pre laický apoštolát v marci a v júni 1964, aj v apríli 1965. Z týchto, ale i z ďalších zahraničných ciest mala ŠtB podrobné informácie o biskupovom programe, o osobách, s ktorými sa stretol a v niektorých prípadoch poznala aj obsah uskutočnených rozhovorov.[106] Rovnakou cestou získavala ŠtB informácie aj o priebehu pobytov slovenských biskupov na zasadaniach Druhého vatikánskeho koncilu. Napríklad počas tretieho (jeseň 1964) a štvrtého (jeseň 1965) zasadania koncilu boli v sprievode biskupov Lazíka a Nécseya aj spomenutí spolupracovníci „BUKOVÝ" a „HRADNÝ".[107] O tom, že sprievod biskupov počas ciest v zahraničí tvoria osoby ochotné informovať o ich priebe-

102 PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 61.

103 Z rokov 1964 – 1967 sú zachované tzv. týždenné zvodky (hlásenia) Správy ZNB hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja, v ktorých je o biskupovi Eduardovi Nécseyovi zachytené pomerne veľké množstvo rôznych správ a hlásení. AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hlavného mesta (hl. m.) Bratislavy a Západoslovenského kraja (Záp. kraja).

104 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 16, Činnosť práce KS MV Žilina v roku 1958 a plán práce na rok 1959 po línii agentúrno-operatívnej práce.

105 JUDÁK, V.: *Arcibiskup svätého života.* Bratislava 1992, s. 91.

106 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 12. 3. – 18. 3. 1964; Týždenná zvodka z 28. 5. – 3. 6. 1964; Týždenná zvodka z 11. 6. – 17. 6. 1964; Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka z 8. 4. – 14. 4. 1965; Tamže, šk. 3, i. č. 141, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac apríl 1967.

107 Tamže, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 26. 11. – 2. 12. 1964; Tamže, šk. 2, i. č. 48, Mesačná zvodka za december 1965.

hu štátne, prípadne bezpečnostné orgány, sa vedelo nielen medzi kňazmi doma, ale aj v zahraničí. Napríklad americký Slovák, kňaz Jozef S. Altány, sa vyjadril, paradoxne v rozhovore so spolupracovníkom „HORÁKOM" (správca jednej z farností blízko Bratislavy), že o tajomníkovi biskupa Nécseya je známe, že je na koncil vysielaný preto, aby o konaní biskupa podrobne informoval orgány štátnej správy v ČSSR.[108] Takisto kňazi zo slovenskej cirkevnej emigrácie, žijúci v Taliansku, pristupovali voči sprievodu biskupov nanajvýš obozretne.[109] Samotní agenti „BUKOVÝ" a „HRADNÝ" sa po návrate z koncilových zasadnutí sťažovali, že kňazi z emigrácie ich ignorovali a snažili sa s biskupmi stretávať za ich neprítomnosti.[110] Rovnako medzi kňazmi na Slovensku koloval názor, že sprievod biskupov bol na koncil vyslaný preto, aby podával informácie o ich konaní.[111]

Ak mala bezpečnosť možnosti získavať správy o činnosti biskupov v zahraničí, získavanie informácií o ich aktivitách v domácom prostredí bolo len samozrejmosťou. Vďaka svojej agentúrnej sieti vybudovanej okolo biskupa Nécseya, ako aj vďaka odpočúvaniu miestností na biskupskom úrade a správam dosadeného zmocnenca, bola ŠtB veľmi dobre informovaná aj o návštevách prichádzajúcich za biskupom na Nitriansky hrad a niekedy aj o jeho stretnutiach mimo rezidencie. ŠtB napríklad vedela o tom, že biskupa navštevuje riaditeľ Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre, Dr. Anton Točík, ktorý mu ponúkal pomoc pri opravách cirkevných budov[112] a k meninám podaroval biskupovi byzantský kríž.[113] Točík mal tiež biskupovi poradiť, aby na opravu pamiatkových budov na hrade využil dotáciu krajskej pamiatkovej správy a cirkevné peniaze radšej použil na iné účely.[114] Bezpečnosť sa vďaka agentúre dozvedela aj o návšteve približne 20 študentov Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre, ktorí boli v roku 1967 biskupovi Nécseyovi blahoželať k jeho 75. narodeninám.[115] O niekoľko týždňov previedli príslušníci ŠtB so študentmi pohovor, zrejme s cieľom „vysvetliť" im nevhodnosť takýchto návštev u biskupa. Keď sa o nepríjemnostiach, ktoré študenti kvôli návšteve mali, dozvedel biskup Nécsey, bol veľmi pohoršený a pozastavoval sa nad tým, odkiaľ sa ŠtB o návšteve mohla dozvedieť, keďže pri nej boli okrem študentov prítomní len jeho tajomník, generálny vikár a kaplán, ktorý vysokoškolákov priviedol.[116] Z ďalšieho množstva návštev a stretnutí, o ktorých mala bezpečnosť informácie aj vďaka agentúrnej sieti, patrili napríklad viaceré návštevy biskupov Lazíka,[117] Pobožného[118] či biskupa Andreja Grutku z USA.[119] Získavané boli aj informácie o viacerých návštevách kňazov či bohoslovcov, ktorí biskupa Nécseya informovali o situácii vo farnostiach či na bohosloveckej fakulte.

Vďaka správam tajných spolupracovníkov sa ŠtB pomerne skoro dozvedala aj o niektorých názoroch či zámeroch biskupov. Tak na prelome augusta a septembra 1965 získala ŠtB informácie o tom, že biskup Nécsey sa snaží zaviesť pravidelné mesačné porady kňazov, rekolekcie, vo svojej diecéze, a to mimo okresných mierových porád. Na nich mali mať kňazi prednášky o morálke a disciplíne, ukážky novej liturgie a mali si vykonať svätú spoveď. Na tento účel biskup vydal dôverný obežník pre dekanov, ktorí sa k nemu mali vyjadriť a návrh doplniť. Podľa správ agentúry biskup Nécsey nemienil zavedenie porád konzultovať so štátnou správou, pretože to považoval za internú záležitosť cirkvi.[120] Začiatkom septembra dostávala bezpečnosť informácie, že pra-

108 Tamže, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 2. 7. – 8. 7. 1964.

109 HAĽKO, J.: *„Ave crux". Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka.* Trnava 2006, s. 203–204. Pozri tiež HNILICA, J. – VNUK, F.: *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi. 2. časť 1951 – 1995.* Trnava 1996, s. 58–59.

110 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 26. 11. – 2. 12. 1964; Tamže, šk. 2, i. č. 48, Mesačná zvodka za december 1965.

111 Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka z 3. 10. – 9. 10. 1965.

112 Tamže, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 30. 1. – 5. 2. 1964.

113 Informáciu podal agent „VERNÝ". Tamže, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 25. 3. – 1. 4. 1964.

114 Tamže, šk. 3, i. č. 141, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac máj 1967.

115 Tamže, i. č. 141, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac február 1967.

116 Tamže, šk. 3, i. č. 141, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac apríl 1967.

117 Tamže, i. č. 65, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 23. 1. – 29. 1. 1966.

118 Tamže, i. č. 65, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 9. 1. – 15. 1. 1966; Týždenná zvodka z 16. 1. – 22. 1. 1966.

119 Tamže, i. č. 141, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac máj 1967.

120 Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka z 29. 8. – 4. 9. 1965.

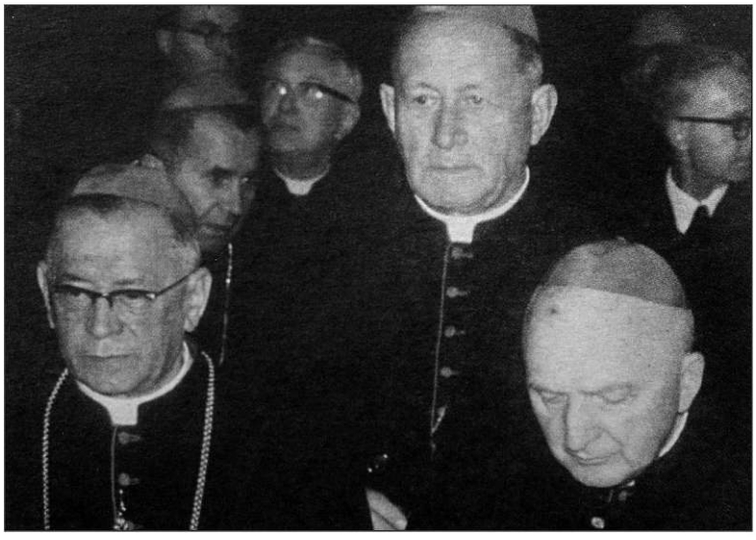

Biskupi A. Lazík, F. Tomášek, R. Pobožný v Ríme, v roku 1969. Zdroj: HNILICA, J. – VNUK, F.: Pavol Hnilica. Biskup umlčanej cirkvi

videlné mesačné porady – rekolekcie už zaviedol Nécsey i Lazík.[121]

Tajný spolupracovník „VERNÝ", ktorý pôsobil ako docent na Cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulte (CMBF) v Bratislave, zasa v apríli 1966 informoval o stretnutí biskupa Nécseya s kaplánom Tiborom Slovákom z Topoľčian, počas ktorého biskup vyjadril obavu zo vzrastajúcich útokov voči cirkvi v tlači. Biskup sa tiež vyjadril, že on sám je už starý a nevládze sa stavať voči útokom, preto by sa do vedenia biskupstiev mali postaviť mladší, ktorí by cirkev bránili.[122] V novembri toho roku vyjadril biskup pred spolupracovníkom „VERNÝm" obavu zo vzrastajúcej aktivity Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva[123] a o niekoľko dní získala bezpečnosť informácie aj o Nécseyových vyjadreniach, že MHKD stupňuje útoky voči pápežovi. Biskup sa tiež priznal, že nerád chodí na mierové schôdze, lebo mierové hnutie je *„ustanovizeň vytvorená na škodu cirkvi"*. Vo svojom prejave na pripravovanom III. zjazde MHKD chcel preto biskup odporučiť, aby sa hnutie zaoberalo prejavom pápeža, ktorý predniesol v OSN.[124]

Tak ako nitriansky biskup Eduard Nécsey, bol podobnej pozornosti agentúrnej siete ŠtB vystavený aj trnavský biskup Ambróz Lazík. Štátna bezpečnosť ho dlhodobo rozpracovávala v objektovom zväzku „CESTOVATEĽ".[125] Aj v jeho prípade boli agentúrou získavané informácie o stretnutiach, rozhovoroch a názoroch, či plánovaných krokoch. ŠtB napríklad zistila, že koncom januára 1964 sa Lazík stretol v Blumentálskom kostole s rabínom Eliášom Katzom, pričom iniciatívu k stretnutiu prejavil rabín Katz. Malo to byť ich prvé spoločné stretnutie, na ktorom hovorili o náboženských otázkach.[126] Spolupracovník „HORÁK" zasa informoval, že ho biskup Lazík pobádal, aby spolu s ďalšími kňazmi vplývali na šéfredaktora časopisu *Duchovný pastier*, Ladislava Škodu, aby boli v časopise publikované všetky konštitúcie a dekréty koncilu.[127] Na prelome septembra a októbra 1965 agentúra informovala o Lazíkových zámeroch postupne vymeniť „pokrokových" kňazov v Bratislave, ktorí sú podľa neho príčinou stagnácie náboženského života v meste.[128]

Podobne ako biskup Nécsey, aj biskup Lazík bol vďaka sprievodu sledovaný počas jednotlivých zasadnutí Druhého vatikánskeho koncilu. Niektorí zo spolupracovníkov bezpečnosti, ktorí o ňom podávali informácie, sa pritom pohybovali v jeho bezprostrednej blízkosti.[129] Tak tomu bolo v prípade tajného spolupracovníka s krycím menom „BRAT", ktorý pôsobil na Biskupskom úrade (BÚ) v Trnave ako tajomník, neskôr riaditeľ biskupskej kancelárie a s biskupom prichádzal denne do kontaktu. Spolu s biskupom sa v januári 1967 zúčastnil jeho cesty do Vatikánu, o ktorej podal ŠtB pomerne podrobnú správu. V nej informoval o biskupovom stretnutí a rozhovore so štátnym sekretárom A. Casarolim, o návšteve Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda a rozhovoroch, ktoré biskup viedol s jednotlivými kňazmi, o návšteve ústavu Nepomucenum a stretnutí s kardinálom Josefom Beranom.[130] K ďalším tajným spolupracovníkom, ktorí informovali o krokoch biskupa Lazíka, patrili napríklad tajný spolupracovník (TS) „SUCHOVSKÝ"

121 Tamže, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka z 5. 9. – 11. 9. 1965.
122 Tamže, šk. 3, i. č. 65, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 24. 4. – 30. 4. 1966.
123 Tamže, i. č. 65, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka zo 6. 11. – 12. 11. 1966.
124 Tamže, šk. 3, i. č. 65, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 20. 11. – 26. 11. 1966.
125 PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 61. HAĽKO, J.: *Ave crux*, s. 211.
126 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 23. 1. – 29. 1. 1964.
127 Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka z 20. 5. – 26. 5. 1965.
128 Tamže, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka z 26. 9. – 2. 10. 1965.
129 HAĽKO, J.: *Ave crux*, s. 212–214.
130 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 3, i. č. 141, Správa o zaujímavých poznatkoch získaných v uplynulom období Správou Štátnej bezpečnosti v Bratislave; Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac január 1967.

(správca farnosti Nadlice)[131] či vyššie spomínaný „VETERNÝ".[132] Vzhľadom na vzrastajúcu aktivitu biskupov Lazíka i Nécseya už počas koncilu, ako aj po jeho skončení, plánovala ŠtB v druhej polovici 60. rokov rozpracovávať ich osoby prednostne, a tak zabezpečovať ich kontrolu a objasňovanie ich kontaktov s Vatikánom.[133]

Agentúrnej pozornosti Štátnej bezpečnosti, samozrejme, neušli ani tí biskupi, ktorým bolo tvrdými zásahmi štátnej moci znemožnené zastávať svoj úrad. Tajní spolupracovníci spomedzi kňazov tak boli využívaní aj pri dokumentovaní činnosti biskupa Jána Vojtaššáka, ktorý, aj počas svojej nútenej internácie v Čechách, udržiaval mnohé kontakty s kňazmi i laikmi zo Slovenska. Konkrétne agent „SPIŠIAK" (kňaz Spišskej diecézy) ho navštívil v charitnom domove v Děčíne, o čom podal bezpečnosti správu.[134] Počas Vojtaššákovho núteného pobytu v charitnom domove v Senohraboch získavala ŠtB informácie o jeho činnosti aj od ďalších tajných spolupracovníkov, ktorí boli zameriavaní na Vojtaššákových spolubývajúcich v charitnom domove.[135]

Okrem spomenutého využívania agentúrnej siete však Štátna bezpečnosť pri rozpracovávaní vedúcich predstaviteľov diecéz získavala informácie aj dlhodobým odpočúvaním miestností na jednotlivých biskupských úradoch. S určitosťou možno povedať, že odpočúvaný bol úrad v Nitre. Napríklad v roku 1960 zachytila bezpečnosť pomocou operatívnej techniky reakciu biskupa E. Nécseya na inštrukciu trnavského biskupa A. Lazíka o vyučovaní náboženstva.[136] Neskôr, počas návštevy štátneho podtajomníka Vatikánu Agostina Casaroliho v Nitre, ktorá sa uskutočnila v dňoch 9. – 11. júna 1967, mala ŠtB z návštevy k dispozícii veľmi podrobnú správu. A. Casaroli, ktorý už mal s podobnými situáciami skúsenosti, si možnosť odpočúvania dobre uvedomoval.[137] Pred dôverným rozhovorom s biskupom Nécseyom, ktorý prebiehal medzi štyrmi očami v biskupovej pracovni, ho Casaroli požiadal, aby prešli do inej miestnosti, lebo *„nie je zaručené, či tam nie sú nejaké prístroje, prostredníctvom ktorých by sa mohli dozvedieť o ich rozhovore"*. Po prechode do inej miestnosti, *„ktorá je považovaná za hosťovskú a nepoužíva sa"*, zapol Casaroli rádio s poznámkou, *„že sa musia zabezpečiť pre každý prípad, aby neboli kontrolovaní"*. Bezpečnosti sa však napriek tomu podarilo získať približné okruhy tém, o ktorých spolu hovorili.[138] V Banskobystrickej diecéze bol už v roku 1954 odpočúvaný bývalý kapitulný vikár Daniel Briedoň, pričom bezpečnosť plánovala zaviesť úkon DURAL (čo bol v rokoch 1954 – 1955 krycí názov pre dlhodobé odpočúvanie) aj na jeho súkromný byt.[139] Rovnako boli odpočúvané aj miestnosti Biskupského úradu v Rožňave, na základe čoho bezpečnosť získala informácie napríklad aj o prípade akcie „TAJNÁ HIERARCHIA", spomenutej vyššie,[140] a dlhodobé odpočúvanie bolo využívané aj v prípade biskupa Jána Vojtaššáka počas jeho internácie v charitnom domove v Senohraboch.[141] Aj neskôr, počas 70. a 80. rokov bolo odpočúvanie miestnos-

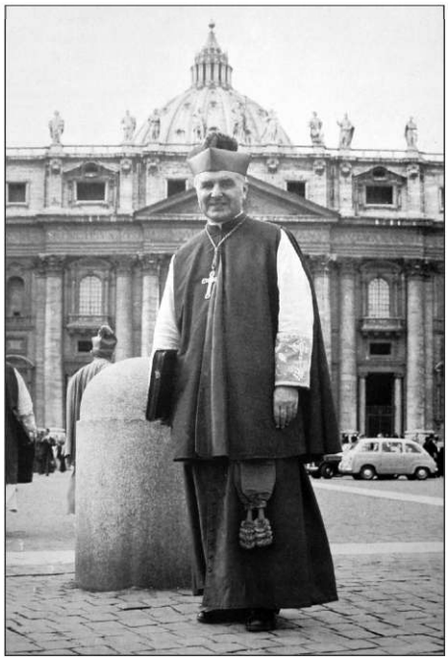

Biskup Andrej Grutka počas Druhého vatikánskeho koncilu. Zdroj: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda

131 Tamže, i. č. 65, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 12. 6. – 18. 6. 1966.
132 Tamže, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 25. 3. – 1. 4. 1964.
133 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 3, i. č. 42, Plán práce ŠtB Bratislava na rok 1966.
134 LETZ, R.: Slovenskí katolícki biskupi internovaní v Čechách v rokoch 1953 – 1968. In: FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Prenasledovanie cirkví*, s. 21.
135 Tamže, s. 33–34.
136 AÚPN, f. A 2/1, Sekretariát Federálneho ministerstva vnútra (FMV) Praha, šk. 4, i. č. 187, Rozbor operatívnej situácie na Slovensku po línii III. správy MV.
137 CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989).* Kostelní Vydří 2001, s. 145, 151.
138 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 4, i. č. 116, Správa o pobyte štátneho podtajomníka Vatikánu Msgr. Agostina CASAROLIHO v Nitre. Svoju návštevu v Nitre a stretnutie so slovenskými biskupmi krátko opisuje aj A. Casaroli. CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti*, s. 151. Viac o ich rozhovore pozri tiež: LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 263–264.
139 AÚPN, f. A 2/1, Sekretariát FMV Praha, šk. 3, i. č. 148, Politicko-bezpečnostná situácia v kraji Banská Bystrica – správa o predvolebnej situácii.
140 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Správa o činnosti za rok 1963 po problematikách 3. odboru KS MV Košice.
141 LETZ, R.: *Slovenskí katolícki biskupi internovaní v Čechách*, s. 34.

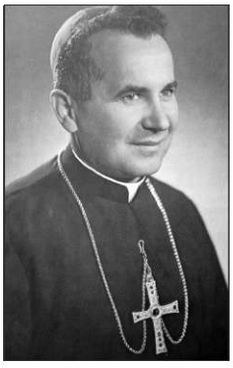

Biskup Pavol Hnilica v čase zverejnenia jeho biskupskej hodnosti v lete 1964. Zdroj: HNILICA, P.: Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej dobrote

tí na biskupských úradoch často využívanou metódou získavania informácií.[142]

Nakoniec treba spomenúť, že svoju úlohu pri sledovaní a zisťovaní názorov, aktivít a zámerov biskupov zohrávali aj tzv. vládni zmocnenci. Tí boli na jednotlivé biskupské úrady dosadení (bez akýchkoľvek zákonných podkladov) už v priebehu roka 1949. Zmocnenci mali zväčša veľmi dobrý prehľad o dianí na biskupských úradoch, a to najmä vďaka kontrole návštev, prezeraniu všetkej korešpondencie (a to aj súkromnej) a pozorovaniu pohybu biskupov.[143] Samotní zmocnenci sa niekedy sami snažili vnášať medzi biskupov nezhody a nedorozumenia.[144]

Snaha o agentúrne preniknutie k cirkevným kruhom v zahraničí

Veľkou výzvou bola pre Štátnu bezpečnosť aj snaha o agentúrne preniknutie do kruhov slovenskej cirkevnej emigrácie, žijúcej najmä v Taliansku, Rakúsku, Francúzsku, ale aj v iných krajinách tzv. kapitalistického zahraničia. Na to sa ŠtB snažila neustále získavať tajných spolupracovníkov, ktorí by mohli byť vyslaní do zahraničia a boli by pre osoby v emigrácii dôveryhodné. Je len samozrejmé, že pri tomto úsilí sa ich pozornosť v najväčšej miere sústreďovala na kňazov, prípadne bývalých bohoslovcov. Tí mali teoreticky najlepšie možnosti na preniknutie do cirkevných kruhov a k osobám, s ktorými sa často osobne poznali. Prostredníctvom týchto spolupracovníkov chcela Štátna bezpečnosť získavať informácie o názoroch, stretnutiach, vyvíjaných aktivitách i plánovaných krokoch, či konfliktoch a nedorozumeniach v slovenskej cirkevnej emigrácii. Títo tajní spolupracovníci boli na emigrantov buď priamo zameriavaní a na zahraničné cesty odchádzali s cieľom napojenia sa na rozpracované osoby (výmimočne aj počas príchodu niektorého z emigrantov na Slovensko – najmä v druhej polovici 60. rokov), alebo bolo ich stretnutie s predstaviteľmi emigrácie viac-menej náhodné, počas ich súkromnej cesty alebo „sprevádzania" slovenských biskupov na zahraničných cestách.

V plánoch práce jednotlivých krajských správ ministerstva vnútra sa v priebehu 50. a 60. rokov takmer pravidelne objavujú zámery získať takých tajných spolupracovníkov, ktorí by sa po vyslaní do Vatikánu mohli napojiť na slovenskú cirkevnú emigráciu.[145] Zámer preniknúť pomocou tajných spolupracovníkov do Vatikánu uvádza vo svojom pláne na rok 1957 KS MV Bratislava.[146] KS MV Prešov plánovala do Vatikánu „vysadiť" agentov „LUNA",[147] „KAPELNÍK" a „KLIMENT"[148] a do konca roku 1959 chcela preniknúť aj do ústavu Nepomucenum v Ríme.[149]

K osobám z cirkevných kruhov, ktoré boli pre ŠtB stredobodom záujmu v zahraničí, patrili najmä: rektor Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda (SÚSCM) v Ríme Štefan Náhalka, biskup Pavol Hnilica, jezuita Michal Lacko, Jozef Tomko, nuncius Svätej stolice v Argentíne Štefan Fogaš, salezián František Reves, tešiteľ Tomáš Felix Meltzer, ale aj kardinál Franz König a mnohí ďalší. Všetci boli definovaní ako *„hlavní organizátori podvratnej činnosti proti ČSSR organizovanej Vatikánom z územia Rakúska"*. Štátna bezpečnosť vo Východoslovenskom kraji vybrala spomedzi svojich tajných spolupracovníkov niekoľkých, ktorí mali podľa jej názoru dobré možnosti získavať informácie o týchto osobách. Patrili k nim spolupracovníci „CYRIL", „DUKLA", „RUDO", „VERUM", „BLANKA". Cieľom bolo, aby spolupracovníci počas krátkodobých ciest v zahraničí zisťovali u spomenutých osôb ich záujem a kanály prenikania do ČSSR.[150] V roku 1967

142 CUHRA, J.: *Katolická církev na přelomu 80. let*, s. 22-23.
143 O zmocnencoch pozri: VNUK, F.: *Vládní zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 – 1951*. Martin 1999.
144 Viac o tom pozri: HAĽKO, J.: *Ave crux*, s. 201, poznámka pod čiarou č. 789.
145 Pozri tiež: PAVOL, J.: Cirkev v Spišskej diecéze očami ŠtB. In: *Nové horizonty. Časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť*, roč. III, 2009, č. 4, s. 181-187.
146 AÚPN, f. R 012, KS ZNB Bratislava, šk. 37, i. č. 478, Správa o činnosti agentúrno-operatívnej práce KS MV za rok 1956.
147 Agent „LUNA" bol využitý aj na získavanie poznatkov o premonštrátoch v Maďarsku. Pozri: LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 218.
148 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 9, Činnosť KS MV Prešov v roku 1957 po línii agentúrno-operatívnej práce. Agent „KLIMENT" bol využitý aj pri získavaní poznatkov o jezuitovi Michalovi Potockom. Pozri: LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 218, poznámka pod čiarou č. 489.
149 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 14, Perspektívny plán operatívnej práce KS MV Prešov na rok 1959.
150 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. č. 3, i. č. 44, Plán práce ŠtB Východoslovenského kraja na rok 1966.

boli k uvedeným tajným spolupracovníkom, zameriavajúcim sa na osoby cirkevnej emigrácie, priradení aj spolupracovníci „KOŠŤANSKÝ", „GEMERSKÝ" a „BIELOVODSKÝ",[151] pričom v danom roku sa Správe ŠtB v Košiciach podarilo získať správy o činnosti kňazov–emigrantov od desiatich tajných spolupracovníkov, ktorí boli na krátkodobej ceste vo Vatikáne.[152]

Konkrétne tajný spolupracovník „GEMERSKÝ" uskutočnil v máji a júni 1968 súkromnú cestu do Rakúska, NSR, Švajčiarska, Francúzska a Talianska. Počas svojho pobytu v Ríme *„obnovil staré a nadviazal nové kontakty s niektorými významnejšími osobnosťami"*. Konkrétne sa stretol s pátrom Felixom Litvom, Dominikom Hrušovským a Štefanom Máčadym. O svojich stretnutiach a rozhovoroch podal po návrate správu ŠtB. V nej o. i. informoval aj o snahe uvedených osôb zlepšiť dopravu náboženskej literatúry do ČSSR.[153]

V druhom polroku 1968 mali do Talianska cestovať aj agenti „VERUM", „RADOMKA", „ONDREJ", „HVIEZDA", „HORÁR", „KANONIK", pričom mali byť využití na zisťovanie poznatkov o cirkevnej emigrácii.[154] Napríklad od spolupracovníka „HVIEZDA" získala Štátna bezpečnosť informácie po jeho návrate zo súkromnej návštevy Ríma koncom septembra a v októbri 1968. „HVIEZDA" podal z cesty pomerne podrobnú správu, v ktorej referoval o stretnutí, ako aj obsahoch rozhovorov s Jánom Hutyrom. Hutyra údajne hovoril o tom, že medzi slovenskými kňazmi v emigrácii sa diskutuje o osobách, ktoré by sa mohli v ČSSR stať biskupmi, pričom za Košickú diecézu sa hovorí aj o osobe TS „HVIEZDA". Spolupracovnik sa v Ríme presvedčil, že slovenská cirkevná emigrácia vo Vatikáne je dobre informovaná o situácii v ČSSR. Informácie získava prostredníctvom jezuitov, konkrétne Dominika Kaľatu z Košíc, ktorý odovzdáva informácie biskupovi Hnilicovi. „HVIEZDA" sa počas pobytu rozprával aj s biskupom Hnilicom, a práve prostredníctvom tohto tajného spolupracovníka údajne poslal biskup Hnilica odkaz pre Dominika Kaľatu a ostatných jezuitov, aby ČSSR neopustili, ale aktívne pracovali na svojich pracoviskách a snažili sa dostať do pastorácie. „HVIEZDA" informoval

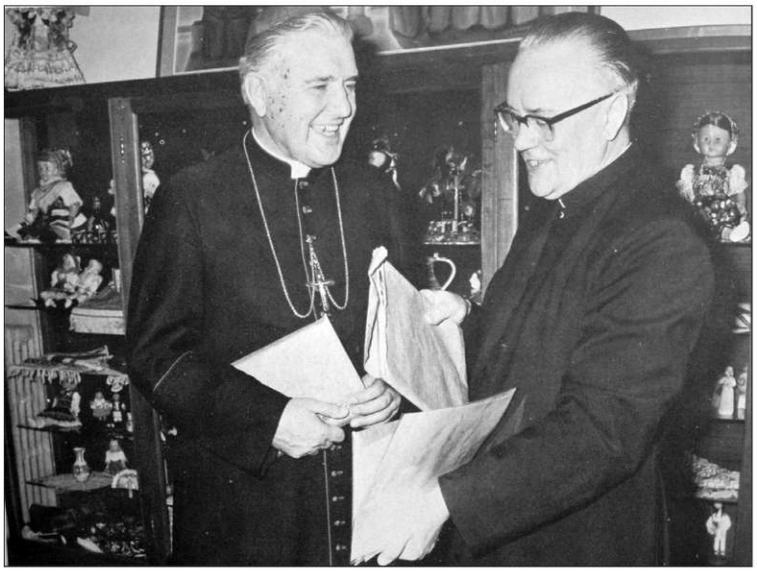

Biskup Andrej Grutka s prvým rektorom ÚSCM Štefanom Náhalkom. Zdroj: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda

Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Zdroj: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda

aj o návšteve ÚSCM v Ríme, kde sa zúčastnil stretnutia, na ktorom bolo asi 15 kňazov, o. i. Š. Náhalka, J. Hutyra, J. Tomko, Fridrich Osuský, Anton Babiak, Štefan Fabera, Š. Lapšanský, Michal Lapšanský, istý františkán z Krompách a ďalšie osoby, ktoré nepoznal po mene. Na stretnutí sa určovali ciele, ktoré je potrebné v ČSSR v cirkevnej oblasti dosiahnuť. Hovorilo sa o potrebe zabezpečenia výučby náboženstva na školách, zriadení reholných domov v ČSSR, potrebe obnovenia seminárov, zrušenia obmedzujúcich opatrení

151 Tamže, i. č. 65, Rozbor práce štátnej bezpečnosti v problematike cirkví a siekt vo Východoslovenskom kraji.
152 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 17, i. č. 109, Správa o výsledkoch operatívnej činnosti Správy ŠtB za rok 1967.
153 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 10, i. č. 1028, Štvrťročná správa o činnosti 0-ŠtB – predloženie (Rožňava).
154 Tamže, Štvrťročné vyhodnotenie práce 6. oddelenia 2. odboru (Košice).

pre cirkev, ako aj o konkrétnych kandidátoch na jednotlivé biskupské úrady.[155]

Na zisťovanie záujmov, kontaktov a spôsobov, ktorými cirkevní predstavitelia pôsobiaci v zahraničí získavajú informácie z ČSSR, chcela ŠtB využívať aj ich známych a dokonca príbuzných. KS MV Banská Bystrica plánovala v roku 1966 s týmto zámerom získavať a využívať tajných spolupracovníkov práve medzi ich známymi a príbuznými.[156]

Pozornosť na cirkevnú emigráciu zameriavala aj Správa ŠtB Bratislava, ktorá sa chcela v roku 1966 zamerať vo väčšej miere na zahraničné centrá, *„z ktorých je prevádzaná ideologická diverzia"* voči ČSSR. V cirkevnej oblasti mala bezpečnosť záujem o Ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme, Medzinárodnú charitu v Rakúsku, nadáciu Pro Oriente v Rakúsku, Generálny inšpektorát saleziánov v Turíne, Ústredie Focolare v Rakúsku a v NSR. Na prenikanie do týchto organizácií boli podľa správy vytvorené predpoklady, a to cez tajných spolupracovníkov: „HRADNÝ", „BUKOVÝ", „LIPOVSKÝ", ktorí sa mali zamerať na ÚSCM. „LIPOVSKÝ" (pôsobiaci ako správca jednej z farností v Bratislave) mal preniknúť aj do Medzinárodnej charity, „BUKOVÝ" a „PETER" sa mali zamerať na Sekretariát Pro Oriente vo Viedni a spolupracovník „RUŽENA" mal preniknúť do ústredia hnutia Focolare vo Viedni. Činnosť tohto hnutia bola samostatne „rozpracovaná" v akcii „FOCOLARE". Aj v týchto prípadoch mali spolupracovníci zisťovať metódy práce a ciele týchto organizácií.

Štátna bezpečnosť sa na preniknutie k slovenskej cirkevnej emigrácii snažila využiť aj niektorých bývalých bohoslovcov, o ktorých vedela, že sú v kontakte s kňazmi v zahraničí a majú ich dôveru. Takto sa snažila dostať k saleziánovi Františkovi Revesovi, ktorý po svojom úteku z republiky pôsobil v Rakúsku a od roku 1959 v slovenskej katolíckej misii v Paríži.[157] O Revesovi ŠtB vedela, že udržiava kontakty s niekoľkými bývalými bohoslovcami v ČSSR, pričom niekoľko z nich už emigrovalo do zahraničia, iní sa na odchod pripravovali.[158] V tejto súvislosti chcela KS MV Bratislava v roku 1959 využiť na „vysadenie" do Vatikánu bývalého saleziánskeho bohoslovca Václava Kociana, o ktorého údajne F. Reves prejavil záujem, pričom mu mal po emigrácii pomôcť doštudovať teológiu v zahraničí.[159] Podľa správy KS MV je však Kocian *„veľmi nábožensky zaťažený"*, preto s jeho vysadením do zahraničia možno počítať až po jeho prevýchove.[160] František Reves bol práve z dôvodu kontaktovania bývalých bohoslovcov v ČSSR Štátnou bezpečnosťou rozpracovávaný v prípade „KAPLAN".[161]

Zo spomenutých kňazov patriacich k slovenskej cirkevnej emigrácii sa ŠtB azda v najväčšej miere zaujímala o biskupa Pavla Hnilicu, ktorého činnosť bola evidovaná v pozorovacom zväzku „METOD". Začiatkom mája 1965 uskutočnil spolupracovník „BUKOVÝ" súkromnú cestu do Viedne, počas ktorej sa stretol s Pavlom Hnilicom, ktorý na stretnutie s ním pricestoval z Vatikánu. „BUKOVÝ" po svojom návrate podrobne referoval o obsahu rozhovoru s biskupom Hnilicom. Podľa jeho správy sa ho biskup pýtal na rôzne problémy súvisiace s postavením cirkvi v Československu a informoval ho o činnosti nadácie Pro Oriente.[162] Do prípadu biskupa Hnilicu bol v tom istom roku napojený aj spolupracovník „ADAM", ktorý sa s Hnilicom stretol v Mníchove. Hnilica sa údajne u spolupracovníka informoval o situácii medzi jezuitmi v Československu a odporúčal mu, aby udržiaval kontakt s provinciálom jezuitov pátrom Jánom Srnom. Podľa ďalšieho plánu ŠtB mal „ADAM" udržiavať kontakt s Hnilicom aj naďalej.[163] V roku 1966 získala ŠtB informácie o biskupovi Hnilicovi od spolupracovníka „DUNAJSKÝ" (vystupujúceho aj pod menom „HRADNÝ"), ktorý bol na mesačnej návšteve Ríma. Ten informoval o svojom rozhovore s Hnilicom, v ktorom sa ho biskup pýtal na niektoré náboženské otázky

155 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 10, i. č. 1028, Štátobezpečnostná situácia vo Východoslovenskom kraji za mesiac november 1968 - správa; Správa o operatívnej situácii po problematike 5. a 6. oddelenia 2. odboru Správy ŠtB za mesiac november 1968.

156 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 - 1967, šk. 3, i. č. 43, Plán práce KS MV Banská Bystrica na rok 1966.

157 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 169-171.

158 AÚPN, f. A 2/1, Sekretariát FMV Praha, šk. 4, i. č. 187, Správa o štátobezpečnostnej situácii v Západoslovenskom kraji.

159 Viac o osobe Františka Revesa pozri LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 169-171.

160 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 - 1967, šk. 1, i. č. 15, Plnenie plánu práce a vyhodnotenie plnenia úloh po línii agentúrno-operatívnej práce KS MV Bratislava za rok 1959.

161 Tamže, i. č. 21, Vyhodnotenie plnenia úloh agentúrno-operatívnej práce KS MV Bratislava za rok 1960.

162 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 42. Rozbor činnosti rím. kat. kléru a prenikania ideologickej diverzie zo strany čsl. emigrácie do Západoslovenského kraja za obdobie od konca roku 1964 do 15. júna 1965; Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka zo 6. 5. - 12. 5. 1965.

163 Tamže, Mesačná zvodka za september 1965.

v Československu, a tiež ho žiadal, aby zaobstaral a vhodným spôsobom mu do Ríma dopravil všetku dostupnú ateistickú literatúru vychádzajúcu v ČSSR.[164]

ŠtB sa okrem získavania informácií o postojoch a aktivitách biskupa Pavla Hnilicu snažila aj o jeho diskreditáciu. K tomu mal napríklad slúžiť článok v denníku Pravda, v ktorom boli aktivity biskupa spájané s činnosťou pátra Félixa Meltzera z Kláštora tešiteľov vo Viedni. Článok údajne vyvolal odmietavé reakcie aj u biskupa Lazíka, ktorý o ňom hovoril s A. Casarolim počas svojej návštevy Vatikánu v apríli 1967. Od činnosti Hnilicu, ako bola opísaná v uvedenom článku, sa dištancoval aj A. Casaroli. Sám Hnilica sa pri stretnutí s Nécseyom sťažoval na tendenčne zameraný článok v denníku *Pravda*, z ktorého mal nepríjemnosti.[165]

Takisto na ďalšie osoby z radov slovenskej cirkevnej emigrácie boli využívaní tajní spolupracovníci, ktorí sa nachádzali na krátkodobých pobytoch v zahraničí. Takto bol v roku 1964 využitý spolupracovník „LIPOVSKÝ", ktorý po turistickej ceste v Izraeli strávil na spiatočnej ceste niekoľko dní v Ríme. Tu sa stretol so Štefanom Náhalkom a Jozefom Tomkom, o čom podrobne informoval ŠtB. Ich vzájomný rozhovor bol zameraný najmä na rozličné cirkevno-politické otázky. Náhalka a Tomko údajne spolupracovníka požiadali, aby zistil na kompetentných miestach v ČSSR, či by súhlasili s odchodom rehoľných sestier z Československa do Talianska a USA. Takisto sa informovali o vhodnosti prípadného menovania niektorých kňazov na funkciu biskupov, o názoroch kňazov na rôzne aktuálne otázky, o možnosti rozšírenia počtu bohoslovcov a oživení náboženského života v ČSSR. Podľa záveru bezpečnosti sa „LIPOVSKÝ" *„pri jednaní s emigrantmi Náhalkom a Tomkom choval ako osoba informovaná o týchto otázkach iba všeobecne a neposkytol im žiadne konkrétne poznatky"*.[166] O osobe agenta „LIPOVSKÝ" však bolo neskôr medzi emigrantmi známe, že je spolupracovníkom ŠtB.[167] V roku 1964 bol na stretnutie so Štefanom Náhalkom a Jozefom Tomkom vyťažený aj spolupracovník „FELIX" (správca jednej z farností v Bratislave), ktorý sa s nimi stretol v ÚSCM počas svojho pobytu v Taliansku. „FELIX" podal po návrate informácie aj o plánovanej porade slovenských kňazov žijúcich v zahraničí, ktorú by mal viesť Štefan Náhalka a na ktorej mali byť vypracované plány týkajúce sa zasielania náboženskej literatúry do ČSSR.[168] „FELIX" cestoval do Talianska aj v nasledujúcom roku, keď sa opäť stretol so Š. Náhalkom, o čom opäť informoval ŠtB.[169] Činnosť Štefana Náhalku bola osobitne sledovaná v akcii s názvom „LIPTÁK". Na Náhalku bol v tomto prípade zameraný TS „PODHORSKÝ" (pôsobiaci ako riaditeľ biskupského úradu v Spišskej Kapitule), ktorý si s ním mal dopisovať.[170]

K ďalším kňazom žijúcim v zahraničí, o ktorého prejavila záujem ŠtB, bol Anton Botek, s ktorým sa v Kanade stretol spolupracovník „ERIKA" (správca farnosti v Mysleniciach), ktorého sa Botek pýtal na náboženskú situáciu v Československu.[171] Spolupracovník „BOHUŠ" (správca farnosti Cerová-Lieskové) zasa informoval o názoroch verbistu Jána Bukovského na rokovaniach medzi zástupcami vlády a Svätej stolice. „BOHUŠ" sa s Bukovským stretol počas jeho návštevy v rodnej obci Cerová-Lieskové.[172]

KS MV Bratislava venovala na prelome 50. a 60. rokov pozornosť aj Kláštoru tešiteľov vo Viedni, do ktorého chcela takisto vyslať svojich spolupracovníkov. V roku 1959 chcela ŠtB agentúrne preniknúť do kláštora tešiteľov pomocou spolupracovníka „MAREK", získaného na tento účel, a pripravení mali byť aj spolupracovníci „VETERNÝ" a „AMBRÓZ" (pôsobiaci ako docent na RKCMBF a správca

164 Tamže, šk. 3, i. č. 65, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 3. 7. – 9. 7. 1966.

165 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 4, i. č. 116, Správa o pobyte biskupov Dr. NECSEYA a Dr. LAZÍKA vo Vatikáne; AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 2, i. č. 141, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac apríl 1967.

166 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 20. 5. – 27. 5. 1964.

167 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 10, i. č. 1028, Štvrťročná správa o činnosti O-ŠtB – predloženie (Rožňava).

168 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 27. 8. – 2. 9. 1964.

169 Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka 15. 8. – 21. 8. 1965.

170 AÚPN, f. B 10/II, KS ZNB Správa ŠtB Košice, šk. 10, i. č. 1028, Štvrťročná správa o činnosti O-ŠtB – predloženie (Spišská Nová Ves).

171 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 9. 7. – 15. 7. 1964.

172 Tamže, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka z 29. 7. – 5. 8. 1964.

jedného z bratislavských kostolov), ktorí mali byť na kláštor napojení počas Festivalu mládeže vo Viedni.[173]

V snahe preniknúť pomocou agentov do prostredia kláštora tešiteľov sa v roku 1960 ŠtB usilovala získať spolupracovníka spomedzi niektorého z príbuzných tešiteľov z Viedne, žijúcich na Slovensku, čo sa jej však nepodarilo. Preto pokračovala v snahách napojiť na kláštor niektorého zo spolupracovníkov „FERENC", „RUŽENA" a „CEMENT", pričom priamo do Viedne bol vyslaný agent „FERENC", čo však takisto nepriniesloo výsledok.[174]

V súvislosti so samotným kláštorom viedla KS MV Bratislava od roku 1960 skupinový zväzok „FELIX," v ktorom bol sledovaný Tomáš Félix Meltzer, páter žijúci v kláštore. ŠtB ho upodozrievala, že je agentom západonemeckej rozviedky BND (Bundesnachrichtendienst) a pomocou spojok – rehoľných sestier, ktoré prichádzajú do ČSSR na návštevu, vykonáva špionážnu činnosť. V danom prípade preto sledovala odhalenie siete spojok a aj ľudí, ktorí sú pre Meltzera zdrojom informácií v ČSSR.[175] O Meltzera sa však aktívne zaujímali aj ostatné správy ŠtB. Konkrétne KS MV Košice zisťovala činnosť Meltzera v akcii „SPOJKA" a prostredníctvom agenta „DUKLA" (ktorý bol bratom jednej z rehoľných sestier).[176] Na podrobnejšie rozpracovanie Tomáša Meltzera chcela bezpečnosť využiť aj jeho bratranca Kornela Meltzera, bývajúceho v Poprade, ktorý bol získaný na spoluprácu.[177] V januári 1961 bol na Meltzera nasadený spolupracovník „PAVEL", ktorý mal mať údajne dôveru a dobré možnosti na styk s Meltzerom.[178] Do prípadu „FELIX" boli KS MV Bratislava nasadení aj spolupracovníci „SLÁVA" a „MORAVAN" a využívané boli aj metódy odpočúvania a tajných prehliadok.[179] O Meltzera sa zaujímala aj KS MV Prešov, ktorá v snahe napojiť na neho jedného zo svojich agentov, vyslala za ním roku 1962 spolupracovníka s krycím menom „IGOR", ktorý však nebol úspešný, pretože Meltzer sa práve nachádzal mimo Viedne.[180] O štyri roky neskôr sa však s pátrom Meltzerom úspešne stretol vo Viedni spolupracovník „KOŠŤANSKÝ",[181] ktorý sa vracal zo súkromnej cesty z Ríma (kde sa údajne stretol aj s generálnym predstaveným piaristov Vincentom Tomekom, Jozefom Tomkom aj jezuitom Michalom Lackom). „KOŠŤANSKÝ" po svojom návrate informoval ŠtB o činnosti Meltzera, ktorý sa údajne pokúša získavať chlapcov zo Slovenska, ktorým by po vycestovaní bolo umožnené študovať v zahraničí teológiu. Meltzer sa mal tiež vyjadriť, že má na Slovensku asi 500 buniek, ktorým zasiela náboženskú literatúru, a to pomocou ľudí, ktorí dochádzajú do Rakúska.[182] Meltzer, dôverujúc osobe s krycím menom „KOŠŤANSKÝ", ho požiadal, aby mu pomohol získavať na Slovensku pre ich kláštor vhodné osoby. Súčasne mu dal inštruktáž, akým spôsobom je možné uskutočniť prechod takejto osoby do Rakúska. Hlavná správa ŠtB hodnotila správy získané „KOŠŤANSKÝM" ako pravdivé a hodnotné, preto sa mali aj naďalej vytvárať podmienky na jeho prenikanie k Meltzerovi.[183]

V roku 1967 pristúpila ŠtB k diskreditácii pátra Meltzera, čím chcela dosiahnuť zamedzenie jeho činnosti a jeho vyhostenie z Rakúska. Na tento účel bol vypracovaný a v dennej tlači zverejnený článok s názvom „Po stopách špióna pátra Felixa", s podtitu-

173 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 1, i. č. 15, Plnenie plánu práce a vyhodnotenie plnenia úloh po línii agentúrno-operatívnej práce KS MV Bratislava za rok 1959.

174 Tamže, i. č. 21, Vyhodnotenie plnenia úloh agentúrno-operatívnej práce KS MV Bratislava za rok 1960.

175 Tamže; AÚPN, f. A 2/1, Sekretariát FMV Praha, šk. 4, i. č. 187, Zpráva o štátobezpečnostnej situácii v Západoslovenskom kraji.

176 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 14, i. č. 85, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej situácii KS MV Východoslovenského kraja od 21. 10. do 28. 10. 1961. „DUKLA" pri návštevách svojej sestry v zahraničí prichádzal pravidelne do kontaktu aj s ďalšími rehoľníčkami a kňazmi. Tamže, Operatíva – správy o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja. Správa o agentúrno-operatívnej práci KS MV Košice za mesiac august 1961.

177 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. č. 14, i. č. 85, Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej situácii KS MV Východoslovenského kraja od 18. 11. do 25. 11. 1961.

178 Tamže, Správa o agentúrno-operatívnej práci KS MV Košice za mesiac január 1961.

179 AÚPN, f. A 9, Sekretariát námestníka MV Praha 1956 – 1967, šk. 2, i. č. 29, Vyhodnotenie plnenia plánu práce KS MV Bratislava za rok 1961, plán práce na roky 1962, 1963.

180 AÚPN, f. B 10.7, OO MV Prešov, šk. 3, i. č. 88, Správy o činnosti OO MV Prešov za rok 1962 – 1964. Celoročná správa o činnosti OO MV – 1962.

181 Agent „KOŠŤANSKÝ" bol ako rímskokatolícky kňaz nasadený aj na gréckokatolíckeho kňaza, prešovského kanonika Teodora Rojkoviča. Pozri: LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 218, poznámka pod čiarou 489. Tiež bol využívaný v prípade „DEKAN" na Mirona Petrašoviča. Pozri: BORZA, P.: *Proces likvidácie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu*, s. 415-416.

182 AÚPN, f. B 10, KS MV Košice, šk. 17, i. č. 109, Správa o výsledkoch operatívnej činnosti Správy ŠtB za rok 1966.

183 AÚPN, f. B 10.7, OO MV Prešov, šk. 3, i. č. 98, Vyhodnotenie práce oddelenia ŠtB Prešov za rok 1966.

Podvratná činnosť proti ČSSR v kláštore Tešiteľov vo Viedni

Po stopách špióna pátra Felixa (I)

Medzi ostatnou poštou bola starostlivo zalepená obálka s označením „Do vlastných rúk". Dihál, strojom písaný list ma natoľko zaujal, že sa stal podnetom na tento článok. Napísal ho kňaz a okrem iného sa v ňom hovorí:

„... Moje dobre mienené rady neboli na zodpovedných cirkevných miestach náležite vzaté v úvahu. Ouraciam sa preto na vás, aby pospolitosť o tom človeku vedela pravdu. Robím to s ťažkým srdcom, ale v presvedčení, že konám správne ...

... Nezávidám sa, že činnosť a praktiky tohto tiežkňaza (poznámka autora: páter Felix) cirkvi svätej neprospievajú, pravdou je skôr opak a mnohí naši veriaci, využívajúc dané možnosti k návštevám príbuzným v cudzine, sú vystavení jeho nástrahám. Netrieť ani kňazov a svojimi nezmyselnými požiadavkami ženie ich do rozporu so svetskými zákonmi a často aj do rozporu s ich svedomím ..."

Pisateľa listu, ktorého meno na jeho žiadosť neuvádzam, som vyhľadal. ukryté špionážne inštrukcie, ktoré treba dopraviť z Rakúska do Československa určeným osobám. Meltzer toto prisľúbil ...

Nielen prisľúbil, ale aj spínil, a tak sa museli ďalšie obete zodpovedať v Československu za porušenie zákonov chrániacich záujmy štátu. Ten muž v reverende však nemá na svedomí iba také ojedinelé akcie. On sa touto činnosťou zaoberá sústavne, je jeho remeslom a nič netušiaci ľudia, čo sa s ním dostanú do styku, či už náhodného, alebo vopred zangažovaného, sú iba jeho nástrojmi, figúrkami, ktoré poveruje čiastkovými, pritom nebezpečnými úlohami.

■ ZÁUJEM O RAKETOVÉ ZBRANE

V auguste roku 1962 zoznámil sa s pátrom Felixom náš občan Jaromír Č. z okresu Senica, keď bol na návšteve svojich príbuzných vo Viedni. Pá-

Kláštor Tešiteľov vo Viedni, odkiaľ sa organizuje špionáž voči nám.

štívime v kláštore Tešiteľov, keď tak naliehal. Až tam som sa dozvedala jeho rehoľné meno — páter Felix.

■ TUZEXOVÉ BONY CHUDOBNÝM"

Článok na diskreditáciu Félixa Meltzera v denníku Pravda. Zdroj: Pravda, 20. 2. 1967

lom Podvratná činnosť proti ČSSR v kláštore Tešiteľov vo Viedni.[184] Tomáš Meltzer bol v článku vykreslený ako spolupracovník americkej kontrarozviedky, ktorý pre amerických agentov vyrába falošné československé doklady, zisťuje informácie o vojenských objektoch v Československu, robí machinácie s peniazmi, pričom bolo viackrát spomenuté aj meno biskupa Pavla Hnilicu. Autor článku bol uvedený ako Jozef Dolina. Štátna bezpečnosť sledovala článkom diskreditáciu Tomáša Meltzera pred veriacimi i kňazmi, ktorí ho pri svojich cestách do zahraničia navštevovali.[185] Podľa ďalších informácií, ktoré bezpečnosť získala o niekoľko týždňov vďaka spolupracovníkovi „VÍT" (pôsobiaci ako správca farnosti v Slovenskom Grobe), Meltzer sa obával dôsledkov, ktoré môže uvedený článok vyvolať, lebo kvôli vysvetleniu si ho predvolal aj arcibiskup Franz Joachym.[186]

V ďalšom postupe plánovala ŠtB využiť podobný postup (článok v dennej tlači) aj u ďalšieho pátra z kláštora Tešiteľov, o ktorého sa aktívne zaujímala – Stanislava Xavera Číka. Na porade vedúcich pracovníkov a náčelníkov odborov Správy ŠtB Bratislava, ktorá sa uskutočnila koncom júna 1967, kde zúčastnení hodnotili plnenie plánu práce Správy ŠtB Bratislava za prvý polrok 1967, bolo riešenie prípadu FELIX hodnotené veľmi kladne a o podobný postup mal byť, podľa odporúčania Hlavnej správy ŠtB, použitý aj v ďalších prípadoch, napríklad u Pavla Hnilicu či Eduarda Nécseya.[187]

Ďalšou osobou, o ktorú sa bezpečnosť v spojitosti s kláštorom Tešiteľov vo Viedni zaujímala, bol spomenutý páter Stanislav Xaver Čík, rozpracovaný v osobnom operatívnom zväzku „TOMÁŠ", založenom 25. apríla 1963. V roku 1964 sa s pátrom Číkom stretol vo

184 Článok vyšiel v dvoch častiach, v denníku *Pravda* 20. a 21. 2. 1967. *Pravda*, 20. 2. 1967, s. 2; *Pravda*, 21. 2. 1967, s. 2. V denníku *Rudé právo* vyšiel rovnako 20. a 21. 2. 1967 český preklad článku s podobným názvom, s podtitulom Tomáš Meltzer působil v Mariance u Bratislavy. Nynější sídlo má ve vídeňském klášteře Těšitelů. *Rudé právo*, 20. 2. 1967, s. 2; *Rudé právo*, 21. 2. 1967, s. 2.

185 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 2, i. č. 141, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac február 1967.

186 Tamže, Mesačná informácia o vývoji štátobezpečnostnej a operatívnej situácie v Západoslovenskom kraji za mesiac marec 1967.

187 AÚPN, f. A 7, Sekretariát námestníka MV Praha, šk. 2, i. č. 49, Plán práce správy ŠtB Bratislava na rok 1967.

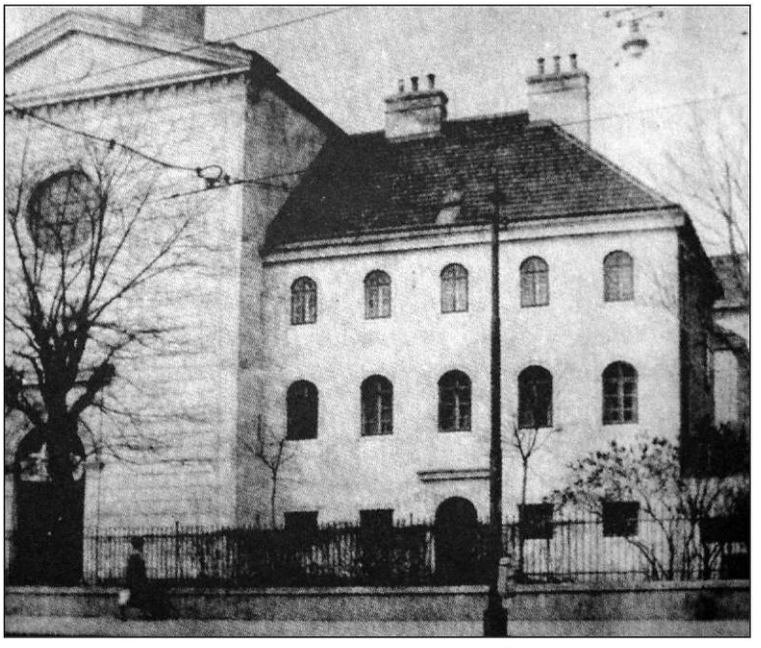

Kláštor Tešiteľov vo Viedni. Zdroj: Archív ÚPN

Viedni TS „JURAN“[188] a následne aj spolupracovník „LEKÁR“.[189] Spolupracovníkovi „LEKÁR“ zrejme Xaver Čík dôveroval, lebo ho v lete 1964 pozval na kongres hnutia Focolare, ktorý sa mal v auguste 1964 konať vo Viedni.[190] V apríli 1965 sa pri svojej ceste do Talianska stretol s Číkom vo Viedni spolupracovník „CHLADNÝ“.[191] Na kláštor Tešiteľov bol zameriavaný aj spolupracovník „RUŽENA“.[192] „RUŽENA“ bola na preniknutie k tešiteľom, najmä pátrovi Číkovi, zameriavaná pomerne často. Stretla sa s ním počas svojej súkromnej návštevy v Rakúsku počas Vianoc 1964. Vtedy ju Čík, netušiac, že ide o spolupracovníka ŠtB, upozorňoval, že pri stretnutiach musia byť veľmi opatrní, nakoľko podľa jeho informácií majú bezpečnostné orgány na Slovensku o jeho osobu veľký záujem a všade je veľa špicľov. Prehováral „RUŽENU“, aby vstúpila do organizácie Focoláre, vďaka čomu by mohla vykonať veľa užitočného pre cirkevné ideály na Slovensku. Takisto jej povedal, že ak vstúpi do organizácie, bude ju môcť informovať oveľa podrobnejšie o rôznych aktivitách a napojiť ju aj na ostatné členky Focoláre, ktorých už je na Slovensku niekoľko, najmä v Bratislave a v okolí Nitry, pričom by podľa pátra Číka bolo potrebné, aby sa organizácia rozšírila aj na stredné a východné Slovensko. S cieľom získať „RUŽENU“ pre členstvo v hnutí Focoláre, zaviedol ju Čík za ďalšími členkami organizácie vo Viedni, ktoré jej z magnetofónovej pásky prehrali prejavy vedúcich osobností hnutia. Z nich „RUŽENA“ *„vyrozumela, že organizácia má za cieľ rozširovať medzi laikmi ideály a záujmy cirkvi“*. Čík tiež nabádal „RUŽENU“, aby si vybavila povolenie na cestu do Talianska, kde by ju mohol bližšie zoznámiť s vedúcimi predstaviteľmi hnutia.[193]

Možnosť preniknúť prostredníctvom svojej agentúry do organizácie Focoláre, a navyše získať informácie o ďalších jej členoch na Slovensku, si ŠtB nemohla nechať ujsť. Preto bola „RUŽENA“ v júni 1965 pripravovaná na vycestovanie do Talianska.[194] Súkromnú cestu do Talianska uskutočnila v septembri 1965, keď sa vďaka sprostredkovaniu Číka stretla s vedúcimi osobnosťami hnutia. Po návrate do Československa ju mali kontaktovať osoby z hnutia, s cieľom rozšíriť činnosť hnutia v ČSSR.[195] V októbri 1965 sa ŠtB vďaka informáciám spolupracovníka „RUŽENA“ dozvedela, že Čík je vážne chorý a navyše má nezhody s niektorými tešiteľmi v kláštore vo Viedni, najmä s pátrom Felixom Meltzerom. Podobné informácie boli vodou na mlyn ŠtB, ktorá rozhodla, že zistené nezhody je potrebné *„využiť a prehĺbiť“*.[196] O zlom zdravotnom stave pátra Číka informoval aj ďalší spolupracovník, „BUKOVÝ“, ktorý sa s ním stretol vo Vatikáne počas zasadania koncilu.[197]

Uvedené skutočnosti svedčia o mimoriadne veľkom záujme Štátnej bezpečnosti prenikať pomocou tajných spolupracovníkov do blízkosti slovenských kňazov pôsobiacich v zahraničí a pomocou získaných informácií obmedzovať ich vplyv a spojenie s vlasťou.

Katolícka cirkev v Československu bola v období komunistickej totality pod neustálym dozorom štátnych orgánov, ktoré sa snažili jej činnosť minimalizovať, prípadne využiť podľa vlastných potrieb. Pre Štátnu bezpečnosť, ako nástroj v rukách najvyšších predstaviteľov komunistickej strany, bola cirkev jedným

188 AÚPN, f. B 8/II, Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Záp. kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka 8. 4. – 15. 4. 1964.
189 Tamže, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka 29. 4. – 6. 5. 1964.
190 Tamže, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka 22. 7. – 29. 7. 1964.
191 Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka 20. 5. – 26. 5. 1965.
192 Tamže, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1964, Týždenná zvodka 2. 7. – 8. 7. 1964.
193 Tamže, šk. 2, i. č. 48, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka 6. 1. – 13. 1. 1965.
194 Tamže, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka 10. 6. – 16. 6. 1965.
195 Tamže, Mesačná zvodka za október 1965.
196 Tamže, Mesačná zvodka za október 1965.
197 Tamže, Mesačná zvodka za december 1965.

z hlavných objektov záujmu, čomu zodpovedali aj metódy, ktoré bezpečnosť pri obmedzovaní jej činnosti používala. K týmto metódam patrila aj snaha vytvárať si sieť tajných spolupracovníkov spomedzi ľudí, ktorí cirkev tvorili. Hoci podľa samotných príslušníkov ŠtB bolo získavanie tajných spolupracovníkov spomedzi kňazov, rehoľných osôb či veriacich laikov pomerne náročné, v mnohých prípadoch boli úspešní. Zámerom štúdie bolo priblížiť ciele, na ktoré chcela Štátna bezpečnosť využívať práve tajných spolupracovníkov získaných spomedzi rímskokatolíckych kňazov. Podľa zistených skutočností mali byť prostredníctvom nich predovšetkým získavané informácie, ktoré boli používané na obmedzovanie činnosti a aktivít biskupov, kňazov i laikov. Usmerňovaním činnosti svojich tajných spolupracovníkov však chcela Štátna bezpečnosť vnášať do jednotlivých štruktúr cirkvi nedorozumenia a vzájomnú nedôveru, oslabovať vplyv biskupov i kňazov v spoločnosti a odhaľovať ich ďalšie zámery a plány. Veľká pozornosť bola venovaná získaniu takých spolupracovníkov, ktorí sa mohli pohybovať v prostredí biskupských úradov. Vďaka ich informáciám sa Štátnej bezpečnosti v niektorých prípadoch darilo predvídať kroky ordinárov a efektívnejšie potláčať ich snahu o uvoľnenie či zmiernenie cirkev obmedzujúcich opatrení. Bezpečnosť sa takisto snažila aktívne agentúrne prenikať a získavať informácie aj z prostredia slovenskej cirkevnej emigrácie. Aj na tieto ciele sa snažila v najväčšej miere využiť práve kňazov, niekedy aj rôznych rodinných príslušníkov osôb, o ktoré mala záujem.

SUMMARY

Pavol Jakubčin: Secret Collaborators among Roman Catholic Priests Used by the State Security

The Catholic Church in Czechoslovakia in the period of Communist totalitarian regime had been under a permanent surveillance of the state authorities trying to minimize its activities, eventually to use the Church for their own needs. For the State Security, used as a tool in hands of the highest representatives of the Communist Party, the Church was one of the main objects of its interest. Corresponding methods were used by the State Security in that area. Also an effort to establish a network of secret collaborators picked up from people within the Church and to infiltrate directly to the very centre of all activities within the Church were such methods. The priests were one of the groups the State Security focused on in creating its network of agents. Through these collaborators the Secret Security wanted to obtain as much information on the Church as possible and use this information to restrict the activities of bishops, priests and laymen. Another intention was to spread misunderstandings and disputes within the structures of the Church, weaken the influence of both bishops and priests in the society and to reveal their future aims and plans. The study presents a brief overview of main objectives for which the secret collaborators among the Catholic Church should have been misused, and it also brings some concrete examples.

Príprava nariadenia Slovenskej národnej rady o zriadení pracovných táborov na Slovensku v roku 1945

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.
(1979), absolvent Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor dejepis – občianska náuka a etika. Pracuje v Ústave pamäti národa

V období tesne pred koncom 2. svetovej vojny, v čase postupného oslobodzovania Slovenska, sa začali ozývať hlasy volajúce po zriadení, resp. obnovení pracovných táborov. V spoločnosti rezonoval silný pocit odplaty za vojnou spôsobené škody, materiálne aj ľudské. Územie Slovenska, o ktorom sa ešte v roku 1944 hovorilo ako o hospodárskej základni pri obnove Československa, bolo prechodom frontu vážne poškodené. Prerušené dopravné tepny, vrátane mostov, tunelov a železničných tratí, spôsobovali rozsiahle hospodárske problémy. Zástupcovia poverenícta Slovenskej národnej rady (SNR) pre priemysel a obchod, ako aj zástupcovia priemyselných podnikov hovorili o „hospodárskej katastrofe" na východnom Slovensku, kompetentní štátni úradníci vyzývali do rekonštrukčných prác „*zainteresovať celý národ*".[1] V tom istom čase Zväz protifašistických politických väzňov a Zväz partizánov na Slovensku požadovali, aby „*verejný život bol urýchlene a nekompromisne očistený od ľudí, ktorí pošpinili svoje ruky spoluprácou s fašistickým režimom* (...) [a] (...) *aby čierni obchodníci boli prísne potrestaní a daní do pracovných táborov*".[2] V slovenskom prostredí sa najväčšia vina kládla príslušníkom nemeckej a maďarskej menšiny, ako aj tým československým občanom, ktorí kolaborovali s nacistickým režimom a režimom Slovenskej republiky. Tí mali byť okrem iného internovaní v táboroch a spolupodieľať sa na rekonštrukčných prácach.

Zrod myšlienky obnovenia pracovných táborov

Už v júli 1943 navrhovala Šrobárova odbojová skupina vytvorenie „koncentračných táborov" pre členov Deutsche Partei, príslušníkov jej polovojenskej zložky Freiwillige Schutzstaffel a tých osôb, ktoré narukovali do Waffen-SS, a to vo veku 18 až 45 rokov. V táboroch sa mal uskutočniť výber osôb na „nútenú pracovnú službu". Tento návrh našiel neskôr odozvu v kruhoch povstaleckého politického vedenia. V zmysle nariadenia Poverenícta pre veci vnútorné z 8., resp. 21. septembra 1944 bolo v provizórnych zaisťovacích táboroch vo Vlkanovej, Podbrezovej a Hronseku internovaných okolo 2 500 – 3 000 osôb nemeckej národnosti, ktoré povstalecké orgány využívali na stavbu protitankových prekážok a zákopov či adaptačné práce na letisku Rohozná pri Brezne. Príchodom nemeckých okupačných vojsk boli tábory rozpustené.

V období oslobodzovania Slovenska sa začali ozývať hlasy na ich obnovenie. V deň vyhlásenia vládneho programu napísal JUC. Jozef V. Miller[3] list, v ktorom žiadal plnú moc na zriaďovanie pracovných táborov.[4] Miller, ktorý už v tom čase alebo krátko nato pôsobil ako prednosta 2. (bezpečnostného a spravodajského) oddelenia Národnej bezpečnosti v Košiciach, vychádzal z požiadavky rýchlej rekonštrukcie vojnou zničených miest, najmä cestných a železničných komunikácií, zaiste-

1 Východnému Slovensku hrozí hospodárska katastrofa. In: *Čas*, 26. 7. 1945, strana (s.) 5; Mobilizujeme celý národ na rekonštrukčné práce. In: *Čas*, 13. 7. 1945, s. 1.

2 Sedem požiadaviek protifašistických väzňov a partizánov. In: *Čas*, 31. 7. 1945, s. 1.

3 Jozef Vladimír Miller (1921) pôsobil vo funkcii prednostu 2. (bezpečnostného a spravodajského) oddelenia Národnej bezpečnosti v Košiciach do augusta 1945, keď bol zatknutý pre podozrenie zo zneužitia služobnej právomoci. Koncom roka bol zo služieb poverenícta vnútra prepustený. V roku 1946 sa presťahoval do Bratislavy, kde sa zamestnal vo Zväze slovenských partizánov. V nasledujúcom roku ukončil štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. Od mája 1948 pracoval na Ústrednom akčnom výbore slovenského Národného frontu ako vedúci politického oddelenia a tajomník Ladislava Holdoša. V marci 1950 bol zatknutý za falšovanie legitimácie člena KSS a odsúdený na 18 mesiacov nepodmienečne. Rozhodnutím bezpečnostnej komisie KNV v Prešove bol zároveň zaradený do tábora nútenej práce v Novákoch na 24 mesiacov. Trest si odpracoval v pezinských tehelniach, jáchymovských a handlovských baniach. Pozri: Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, archívne číslo (a. č.) BA-S-701.

4 List bol priložený k návrhu nariadenia SNR o zriadení pracovných táborov z 30. 4. 1945 bez označenia adresáta. Pozri: Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Poverenícto vnútra (PV) – legislatívny odbor, škatuľa (šk.) 20.

nia bezpečnosti a prevedenia očisty oslobodzovaného územia Slovenska. Navrhoval zriadiť tábory pre „*politicky sa neprevinilších*" ľudí, ktorí sa vyhýbajú pracovnej povinnosti, a tábory pre „*politicky nespoľahlivých, alebo priamo s minulým režimom kolaborujúcich, u ktorých sa nedá predpokladať lojálnosť s režimom terajším*", organizované podľa sovietskeho vzoru. V ďalšej časti listu vymenoval možnosti, ktoré zriadením pracovných táborov získajú štátne úrady, a dokonca navrhol osobu, ktorá mala prevziať technickú a administratívnu organizáciu táborov.[5] Veľmi okrajovo sa dotkol zásobovania táborov, stravovania internovaných a zaobchádzania s nimi, pričom sa bližšie nezaoberal ani otázkou organizácie táborov, ich vedenia a financovania, ktoré mali byť doriešené až po predbežnom schválení návrhu. Táto požiadavka patrila k prvým podnetom riešenia bezpečnostných a pracovných problémov formou pracovných táborov. Zdôrazňovala pritom politické hľadisko zaraďovania osôb do táborov, ale národnostné kritérium, ktoré sa neskôr stalo prinajmenšom dôležitým, ak nie rozhodujúcim, z formulácie návrhu priamo nevyplývalo.

Potreba rekonštrukcie vojnou zničených oblastí oslobodeného Slovenska, ako aj istá forma odplaty priviedla formujúce sa štátne inštitúcie už začiatkom apríla 1945 na myšlienku internovať nemecké a maďarské obyvateľstvo a využiť jeho pracovný potenciál. Je pravdepodobné, že inšpiráciou alebo aspoň katalyzátorom tohto kroku bol práve list Jozefa Millera.

Prípis prezidiálneho odboru z 10. apríla 1945 požadoval mobilizovanie práceschopného obyvateľstva nemeckej a maďarskej národnosti v pracovných táboroch a v tejto otázke rozprúdil medzi Predsedníctvom SNR a jej povereníctvom vnútra širšiu diskusiu. V potrebe internácie občanov nemeckej a maďarskej národnosti a ich nasadenia na rekonštrukčné práce sa zhodovali. Hľadali však spôsob, ktorým by bolo možné na základe právnej normy v čo najkratšom čase ich okamžité hromadné pracovné využitie. Dňa 25. apríla 1945 predložilo povereníctvo pre veci vnútorné na základe poverenia Predsedníctva SNR návrh na prevedenie pracovnej mobilizácie občanov nemeckej a maďarskej menšiny. Práceschopní Nemci a Maďari mali byť zaraďovaní do pracovných útvarov na základe vojenskej mobilizácie, stanovenej zákonom číslo (č.) 131/1936 Zb. z. a n. o obrane štátu. Ako vzor slúžila aj vyhláška Povereníctva SNR pre dopravu a verejné práce, zverejnená dňa 12. februára 1945 pod číslom 4/1945 Ú. V., určená pre všetky osoby bez rozdielu pohlavia a národnosti vo veku 17 až 60 rokov. Aj napriek tomu, že uvedená vyhláška platila pre občanov všetkých národností, navrhlo povereníctvo pre veci vnútorné previesť povolanie výlučne Nemcov a Maďarov a návrh vyhlášky o pracovnej mobilizácii, ktorú malo vydať Predsedníctvo SNR v dohode s ministerstvom národnej obrany, aj pripravilo. Týkala sa osôb mužského pohlavia nemeckej a maďarskej národnosti narodených v rokoch 1895 až 1927. V okresoch mali byť zriadené prezentačné komisie zložené z predsedu okresného národného výboru, resp. okresnej správnej komisie, okresného lekára, príslušníka 2. (štátnobezpečnostného) oddelenia Národnej bezpečnosti (NB) a predsedu národného výboru, resp. správnej komisie, ktorého obyvateľov sa odvod týka. Predsedovia miestnych národných výborov a komisári mali v deň prezentácie predložiť zoznam osôb, ktoré priviedli a zoznam osôb, ktoré sa z rôznych príčin nedostavili. Neuposlúchnutie vyhlášky sa malo trestať v zmysle zákona peňažnou pokutou alebo trestom na slobode v dĺžke šesť mesiacov, prípadne oboma trestami a zaradením do pracovného tábora. Z prezentácie mali byť vylúčené osoby telesne a duševne nespôsobilé, ako aj osoby pracujúce v podnikoch dôležitých z hľadiska vedenia vojny a v poľnohospodárstve. Aj tu však povereníctvo vnútra navrhovalo zvážiť, či tieto osoby nemôžu byť zastúpené ženami alebo inými rodinnými príslušníkmi, ktorí nepodliehajú pracovnej mobilizácii, resp. boli vyradení ako práceneschopní. Možnosti pracovného využitia mobilizovaných osôb mali predložiť jednotlivé povereníctva SNR. Zaradené osoby mali byť v riadnom pracovnom pomere a za prácu im mal prislúchať plat, z ktorého by hradili výdavky spojené

5 Podľa návrhu malo byť zriadením pracovných táborov „odľahčené" bezpečnostné oddelenie ministerstva vnútra, ministerstvo obrany by získalo možnosť rýchleho nasadenia pripravených pracovných skupín a ministerstvo národnej obrany „*by malo možnosť zbaviť sa živlov, ktorí ohrožujú bezpečnosť zázemia a proti ktorým normálne súdne pokračovanie by bolo zdĺhavé a nepraktické*". Úrady zabezpečujúce verejné práce by získali mobilné pracovné skupiny. Technickú a administratívnu organizáciu táborov mal zabezpečovať Ing. arch. Vojtech Indig zo štábu ženistov pri 1. čs. armádnom zbore. Pozri: Tamže. Návrh nariadenia SNR o zriadení pracovných táborov z 30. 4. 1945.

s ubytovaním a stravovaním. Zamestnávateľ sa mal postarať o ubytovanie a stravovanie osôb, mal viesť evidenciu pridelených osôb a prípadné zmeny (napr. úteky) hlásiť poverenictvu vnútra.

Návrh poverenictva vnútra z 25. apríla 1945 rozlišoval medzi občanmi nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí sa „*nezúčastnili na vojne*" a tými, ktorí sa „*previnili proti štátu a národu*". Kým prví mali byť po zaradení do pracovného útvaru poskytnutí na prácu rôznym zamestnávateľom, druhí mali byť internovaní v pracovných táboroch.

Legislatívny proces prijímania nariadenia o pracovných táboroch v roku 1945

Poverník pre veci vnútorné Gustáv Husák. Zdroj: Internet

Legislatívny proces prijímania nariadenia o pracovných táboroch trval takmer päť mesiacov. V jeho priebehu sa diskutovalo o dôvode a zmysle vytvorenia tejto inštitúcie, pričom sa formulovala konečná definícia, ako aj o kategóriách osôb, ktoré môžu byť do táborov zaradené a ďalších otázkach súvisiacich s organizačným zabezpečením táborov.

Prvý oficiálny návrh nariadenia Slovenskej národnej rady o zriadení pracovných táborov predložil poverenník pre veci vnútorné Gustáv Husák[6] ešte v Košiciach 30. apríla 1945.[7] Jeho súčasťou bol aj stručný popis pracovných táborov pre Židov a niektorých táborov pre asociálov z obdobia Slovenskej republiky (1939 – 1945), vrátane informácie o počte osôb, ktoré je možné v táboroch umiestniť. Osnova predloženého návrhu bola jednoduchá, tvorilo ju len šesť paragrafov. Pracovné tábory mali slúžiť na internovanie „*príslušníkov nemeckej, maďarskej a akejkoľvek inej národnosti, ktorí mali nejakú spojitosť s nacistickými a fašistickými organizáciami, ich aparátom a s ich ozbrojenými a teroristickými formáciami, všetkých vojnových previnilcov, zradcov, kolaborantov, živlov fašistických a prefašistických, ktorí v kritických udalostiach rokov 1938 a 1939 a v čase nemeckej, maďarskej okupácie a ľudáckeho režimu prejavily voči štátu a národu vierolomnosť, preukázaly nespoľahlivosť a zbabelosť*".[8] Návrh zveril právomoc zriaďovať tábory do pôsobnosti poverenictva pre veci vnútorné, ktoré zároveň zaviazal vypracovať podrobné predpisy a organizačný poriadok pre pracovné tábory, a pri výkone nariadenia spolupôsobiť s národnými výbormi, resp. s osobitnými správnymi komisiami. Finančné prostriedky potrebné na zriaďovanie a chod táborov mali byť hradné s Fondu na udržovanie pracovných táborov, ktorý sa mal vytvoriť zo zaisteného majetku internovaných osôb.[9]

Formulácia paragrafu, ktorý hovoril o „nespoľahlivých osobách", bola veľmi široká, a najmä štylizácia „*príslušníci, ktorí mali nejakú spojitosť*" vytvárala priestor na internáciu veľkého počtu občanov. Návrh nariadenia však neriešil otázku pracovného nasadenia internovaných osôb a dĺžky internácie, nemenoval inštitúciu zodpovednú za výber, resp. zaraďovanie osôb do táborov a nevenoval sa sociálnym ani ďalším relevantným otázkam. K jeho predloženiu viedla Husáka pravdepodobne nevyhnutnosť prijatia legislatívnej normy, ktorá by riešila možnosť internovania určitých osôb a využitia ich pracovných schopností, legalizovala spontánne zakladanie táborov a dala tomuto procesu právne intencie. Už v priebehu apríla 1945 totiž vznikli viaceré tábory, v ktorých boli internovaní najmä príslušníci nemeckej menšiny.

Zámery predkladateľa bližšie približovala dôvodová správa k návrhu nariadenia. Podľa nej sa internácia Nemcov a Maďarov zdôrazňovala preto, lebo „*títo, až na malé výnimky, ukázali sa nepriateľmi štátu a slovanstva*". Nedoriešenou však stále zostávala otázka internovania rodinných príslušníkov. Tu sa na jednej strane dávala možnosť posúdenia „spoluviny" a upustenia od zaradenia, na strane druhej však mala platiť zásada internovania celej rodiny, pričom deti do 14 rokov, „*u ktorých sa nepredpokladá vedomá spoluúčasť na tvorení fašizujúceho ovzdušia*", mali byť dané do výchovných ústavov zriadených poverenictvom SNR pre sociálnu starostlivosť.

6 Gustáv Husák (1913 – 1991) slovenský politik a právnik, funkcionár komunistickej strany – 1944 – 1945 podpredseda Komunistickej strany Slovenska (KSS), SNR a poverenik vnútra, 1945 – 1946 poverenik dopravy a techniky, 1946 – 1950 predseda Zboru poverenikov a súčasne poverenik pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (1948) a výživy (1949), 1950 zbavený všetkých funkcií, 1951 zatknutý a 1954 odsúdený na doživotie v procese s buržoáznymi nacionalistami, 1960 podmienečne prepustený, 1963 občiansky a politicky rehabilitovaný, 1963 – 1968 pracovník Ústavu štátu a práva SAV, 1968 podpredseda vlády ČSSR, 1968 – 1969 prvý tajomník Ústredného výboru (ÚV) KSS, 1969 – 1987 prvý (1971 generálny) tajomník ÚV Komunistickej strany Československa (KSČ) a 1975 – 1989 prezident ČSSR. Viac pozri: PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril.* Bratislava 1991.

7 SNA, f. PV – legislatívny odbor, šk. 20. Návrh nariadenia SNR o zriadení pracovných táborov z 30. 4. 1945.

8 Tamže.

9 Tamže.

Tábory mali byť ohraničené a strážené, avšak nešpecifikovalo sa, či by túto činnosť vykonávala armáda, bezpečnosť, prípadne zamestnanci národných výborov. Internované osoby mali vykonávať „*všeužitočné práce*" mimo tábora pri obnove národného hospodárstva, prípadne v táborových dielňach s použitím vlastných strojov a nástrojov. Hospodársky mali tábory predstavovať samostatnú jednotku. Počiatočné náklady, ako aj prípadné schodky v hospodárení sa mali hradiť z Fondu na udržovanie pracovných táborov. Návrh Gustáva Husáka z konca apríla 1945 predstavoval prvú, základnú osnovu v diskusii o zriadení pracovných táborov. V nasledujúcom legislatívnom pokračovaní však bol takmer úplne prepracovaný.

Dňa 9. júna 1945 predložil Úradu Predsedníctva SNR pripomienky k osnove návrhu o zriadení pracovných táborov poverenik pre pravosúdie Ivan Štefánik.[10] Navrhol preformulovať a rozdeliť úvodný paragraf pôvodného návrhu, doplniť možnosť povolenia výnimky zo zaradenia a stanoviť minimálnu dĺžku zaradenia do pracovného tábora. Ostatné paragrafy mali byť prečíslované a ponechané bez zmeny. Pracovné tábory malo na vhodných miestach zriaďovať Poverenictvo SNR pre veci vnútorné (§1). Do táborov mali byť zaradené všetky osoby nemeckej a maďarskej národnosti a ich rodinní príslušníci (§2, ods. 1), aj „*všetky osoby akejkoľvek inej národnosti, ktoré boli členmi HG,*[11] *HM*[12] *alebo podobnej organizácie protidemokratického zamerania, pokiaľ účinkovaly ako velitelia väčšieho oddielu, úderného oddielu Rodobrany alebo inej ozbrojenej a teroristickej formácie, ďalej, ktoré boly činnými funkcionármi HSĽS,*[13] *ktoré s uvedenými organizáciami významne a mimo svojich služobných povinností spolupracovaly a konečne každý, kto v rokoch 1938/1939, v dobe okupácie a za vlády zradcovského režimu prejavoval voči Československej republike a národu vierolomnosť, nespoľahlivosť a zbabelosť*" (§2, ods. 2). Nasledujúci paragraf umožňoval udeliť výnimku zo zaradenia osobám, ktoré „*po svojom previnení dokázateľne prejavovaly protifašistické zmýšľanie, účastnily sa alebo napomáhaly ilegálnej práci, snahám o obnovenie demokratického právneho poriadku, slovenskému povstaniu, alebo podporovaly boj partizánov*". Podľa Štefánikovho návrhu mali byť osoby zaraďované do pracovného tábora na dobu neurčitú a v tábore mali stráviť minimálne dva roky.

Už od polovice mája 1945 sa počítalo s tým, že Hlavné veliteľstvo NB prevezme agendu pracovných táborov, vytvorí špeciálne oddelenie, ktoré bude túto agendu spracovávať a pripraví návrhy vnútorných predpisov upravujúce chod pracovných táborov. Dňa 4. júna 1945 preto hlavný veliteľ NB plk. Vladimír Bodický[14] predložil poverenictvu SNR pre veci vnútorné vlastnú osnovu nariadenia.[15] Návrh sa vyhýbal pomenovaniu „pracovný tábor" a používal názov „pracovný útvar". Tvorilo ho štrnásť paragrafov a podrobnejšie vymedzoval otázky zriaďovania a vedenia útvarov, nákladov, sociálneho zabezpečenia, pracovnej povinnosti a mzdy zaradených osôb. S výnimkou osôb odsúdených ľudovými súdmi na zaradenie do pracovného tábora bližšie nešpecifikoval, ktoré osoby majú byť do útvarov zaradené a túto právomoc prenášal na povereníka vnútra. Rovnako neodpovedal ani na otázku, ktorá štátna inštitúcia bude zodpovedná za zaraďovanie osôb do pracovných útvarov a kto bude zabezpečovať strážnu službu. Pracovné útvary sa mali zriaďovať s cieľom „*odstránenia vojnových škôd a vykonávania prác dôležitých v záujme štátnom a verejnom...*" na miestach „*trvalejšej pracovnej možnosti*", pričom ale nemali byť na ujmu pracovnej príležitosti miestneho obyvateľstva. Do útvarov mali byť zaradené osoby odsúdené ľudovými súdmi na zaradenie do pracovného útvaru a osoby, ktoré určí poverenik SNR pre veci vnútorné osobitnou vyhláškou. Výber osôb vo veku 18 až 60 rokov

10 SNA, f. PV – legislatívny odbor, šk. 20. Dr. Ivan Štefánik (1889 – 1979) – slovenský politik a právnik – 1945 – 1948 predseda Najvyššieho správneho súdu v Bratislave, súčasne poverenik pravosúdia (1945 – 1947) a techniky (1947 – 1948), 1945 – 1954 poslanec Národného zhromaždenia, 1945 – 1946 a 1954 – 1960 poslanec SNR.

11 Hlinkova garda.

12 Hlinkova mládež.

13 Hlinkova slovenská ľudová strana.

14 Vladimír Bodický (1897 – 1967) bol od roku 1922 dôstojníkom žandárstva. Zúčastnil sa ilegálneho protifašistického odboja a počas SNP velil Veliteľstvu čs. žandárstva na Slovensku a partizánskej skupine Branislav. Po oslobodení až do októbra 1945 pôsobil ako hlavný veliteľ Národnej bezpečnosti. Začiatkom septembra 1945 povýšený do hodnosti generál. Od novembra 1945 pôsobil ako člen ústrednej komisie pre NB, poradného orgánu v Prahe. Pozri: PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Druhé vydanie. Bratislava 1999, s. 13; HAJKO, V. a kol.: *Malá encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti Slovenska*. Bratislava 1987, s. 50.

15 SNA, f. PV – legislatívny odbor, šk. 20, Osnova nariadenia o pracovných útvaroch – predloženie.

mali vykonávať okresné a miestne národné výbory v spolupráci s poverenými úradmi na základe smerníc vydaných Povereníctvom SNR pre veci vnútorné. Pracovné útvary mali byť štátnou ustanovizňou, ich zriaďovanie, organizovanie a vedenie malo spadať do kompetencie Povereníctva SNR pre veci vnútorné a pri vykonávaní nariadenia mali spolupôsobiť aj povereníctva pre dopravu a verejné práce, sociálnu starostlivosť a zdravotníctva. Pracovné útvary mali byť hospodársky sebestačné, prvotné náklady hradené zo štátneho rozpočtu mali byť postupne refundované. Zaradenci mali byť so zamestnávateľom v riadnom pracovnoprávnom pomere. Zo mzdy mal zamestnávateľ strhávať poplatky za poistenie, stravovanie a ubytovanie zaradencov a zvyšnú časť zaslať správe tábora, ktorá mala strhnúť ďalšie poplatky a zvyšok vyplatiť rodinným príslušníkom, prípadne na účet zaradenca. Pracovná doba mala trvať osem hodín, v prípade zlého počasia mal prebiehať výcvik, výchova a preškoľovanie zaradencov. Zdravotnú službu mali zabezpečovať miestni obvodní lekári, v útvaroch nad 500 zaradencov mal byť jeden lekár pridelený Robotníckou sociálnou poisťovňou. Organizácia, správa, riadenie a hospodárenie pracovných útvarov, ako aj vymedzenie výberu osôb, ktoré majú byť do útvarov zaradené, mali byť upravené vyhláškou povereníka SNR pre veci vnútorné. Nariadenie s mocou zákona č. 129/1940 Sl. Z. o pracovnej povinnosti z 29. mája 1940 malo byť zrušené, pričom platnosť nového nariadenia o pracovných útvaroch mala byť okamžitá.[16]

Na základe pripomienok povereníka SNR pre pravosúdie a návrhu hlavného veliteľa NB vypracovalo povereníctvo pre veci vnútorné v prvej polovici júla 1945 nový návrh nariadenia o zriadení pracovných táborov. Osnova nariadenia v tomto čase už získavala svoju konečnú podobu. Diskusiu však aj naďalej vyvolávalo paragrafové znenie týkajúce sa osôb, ktoré možno do tábora zaradiť. Okruh týchto osôb bol rozšírený prijatím nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. n. o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva pre osoby, ktoré si mali celý alebo časť trestu na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch (§8, ods. 1). Ďalšie odseky však všeobecnými a široko definovanými ustanoveniami ponechávali štátu možnosť zbaviť osobnej slobody bez súdneho rozsudku takmer každého občana Slovenska. Povereníctvo SNR pre veci vnútorné mohlo do tábora zaradiť všetky osoby „*z dôvodov, že ohrožujú štátnu bezpečnosť, alebo svojimi činmi alebo úmyselným vyhýbaním sa práci, sú vážnou prekážkou pri výstavbe štátu v duchu ľudovo-demokratickom*“ (písm. b/), a tiež osoby, ktorých poslanie do tábora nariadi osobitnými právnymi predpismi (písm. c/).[17] Pripravený bol však aj alternatívny návrh, ktorý pripúšťal, že zaradenie do tábora iným spôsobom ako rozhodnutím súdu *„znamená silný zásah do osobnej slobody“*, avšak je odôvodnené *„v prípadoch, kde vyššie záujmy štátu vyžadujú, aby určité osoby boly vylúčené z verejnosti a aby v pracovných táboroch boly prevychovávané na občiansky spôsob života*“.[18] Preto mal byť do osnovy vsunutý paragraf, podľa ktorého by mohli byť spomínané kategórie osôb zaistené len na písomný rozkaz povereníka SNR pre veci vnútorné, vydaný na základe rozhodnutia trojčlennej komisie. Jej členov mal menovať a odvolávať Zbor povereníkov, ktorý mal tiež schváliť rokovací poriadok komisie. Aspoň dvaja členovia komisie mali mať právnické vzdelanie, čo malo predstavovať záruku, že „*komisia vždy správne posúdi a objektívne zhodnotí činnosť príslušných osôb*“. Návrh tiež upravoval kategórie osôb, ktoré môžu byť zaradené do tábora. Okrem osôb odsúdených ľudovými súdmi (písm. a/) mohli byť do tábora zaradené osoby, ktoré „*svojou činnosťou vzbudzujú odôvodnenú obavu, že by mohly ohrožovať celistvosť Československej republiky, jej republikánsko-demokratickú formu, výstavbu štátu v duchu ľudovo-demokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok, alebo prekážajú v rekonštrukcii hospodárskych zariadení, ako aj osoby, ktoré*

16 Tamže.

17 V archíve sa zachovala časť návrhu, ktorá bola pravdepodobne predlohou na vypracovanie osnovy návrhu o zriadení pracovných táborov z polovice júla 1945. Datovanie ani pôvodcu však nie je možné určiť. Návrh určoval Povereníctvu SNR pre veci vnútorné zaradiť do táborov osoby, ktoré si mali celý alebo časť trestu na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch (písm. a/), osoby, ktoré *„dalo zaistiť, preto, že je odôvodnená obava, že ohrožujú štátnu bezpečnosť, najmä že vyvíjajú činnosť, smerujúcu proti štátnej svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánskej štátnej forme, bezpečnosti a obrane Československej republiky, že k takejto činnosti podnecujú alebo iné osoby hladia svieť alebo zámerne takúto činnosť akýmkoľvek spôsobom podporujú“* (písm. b/), osoby , ktoré *„svojími činmi, doterajšou činnosťou, alebo pôsobením sú vážnou prekážkou pri výstavbe štátu v duchu ľudovo-demokratickom“* (písm. c/), ako aj osoby prikázané do tábora podľa nariadenia s mocou zákona č. 129/1940 Sl. z. (písm. d/) a osoby, ktorých zaradenie do tábora bude nariadené osobitnými právnymi predpismi (písm. e/). Pozri: Tamže.

18 Tamže. Dôvodová zpráva ako doplňok k dôvodovej zpráve k nariadeniu o pracovných táboroch, ak bude prijatý alternatívny návrh § 10.

prejavujú smýšlanie štátu nepriateľské, alebo na také smýšlanie iné osoby povzbudzujú" (písm. b/), ako aj osoby, ktoré sa vyhýbajú práci (písm. c/) a osoby, ktoré nenastúpili do práce prikázanej im podľa platných právnych predpisov, resp. takúto prácu bezdôvodne zanechali (písm. d/).[19]

Osnova nariadenia o pracovných táboroch bola 23. júla 1945 zaslaná na posúdenie Povereníctvu SNR pre pravosúdie. Následne bola 1. augusta 1945 prerokovaná legislatívnym zborom a 10. augusta 1945 sa dostala na program spoločného rokovania právneho, hospodársko-sociálneho a rozpočtového výboru. Prirodzene, už v nej boli zapracované pripomienky vyššie spomínaných orgánov – do osnovy nariadenia bol z alternatívneho návrhu prevzatý paragraf menujúci osoby, ktoré môže povereníctvo pre veci vnútorné zaradiť do pracovných táborov, a jeho úvodný text o splnomocnení povereníctva vnútra zriaďovať pracovné tábory bol vyčlenený ako samostatný paragraf (§1). Ďalšie body boli zachované, niektoré prešli štylisticko-právnickou úpravou.

Člen výboru Štefan Kočvara[20] predniesol stanovisko Demokratickej strany, aby bolo z osnovy vypustené ustanovenie §2, písm. b/, ktoré upravovalo oblasť vyhradenú norme celoštátnej povahy. Spravodajca osnovy však trval na ponechaní sporného ustanovenia. Keďže obe strany nenašli kompromisné stanovisko, odročil predseda výboru rokovanie o osnove s tým, aby sa vec doriešila najprv politicky na Predsedníctve SNR.[21]

Prezídium Povereníctva SNR pre veci vnútorné obhajovalo nevyhnutnosť zriadenia pracovných táborov tvrdením, že „*v každom štáte a v každej dobe sa vyskytujú živly, ktoré ohrožujú štátnu bezpečnosť alebo svojou činnosťou sú prekážkou pri budovaní štátu*".[22] V slovenských podmienkach išlo najmä o snahu prevychovať sociálne a politicky nekonformné osoby, vyradiť ich z verejného života a využiť ich pracovný potenciál na obnovu vojnou zničeného hospodárstva.[23] Táto zásada bola uplatnená už pri vydaní nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR o ľudovom súdnictve, ktoré v §8 ods. 1 obsahovalo ustanovenie, podľa ktorého osoby odsúdené na základe uvedeného nariadenia si mali celý alebo len časť trestu na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch. Keďže však platnosť nariadenia č. 33/1945 Zb. n. bola časovo obmedzená na dobu jedného roka, bolo prijatie nariadenia potrebné aj z toho dôvodu, ako tvrdilo Povereníctvo SNR pre veci vnútorné, aby mal „*štát po ruke vždy pružné ustanovenie, podľa ktorého môže zakročiť aj preventívne, aby z verejného života vylúčil osoby, ktoré ohrožujú štátnu bezpečnosť, vyhýbajú sa práci, takže sú len prekážkou pri budovaní štátu.*"[24]

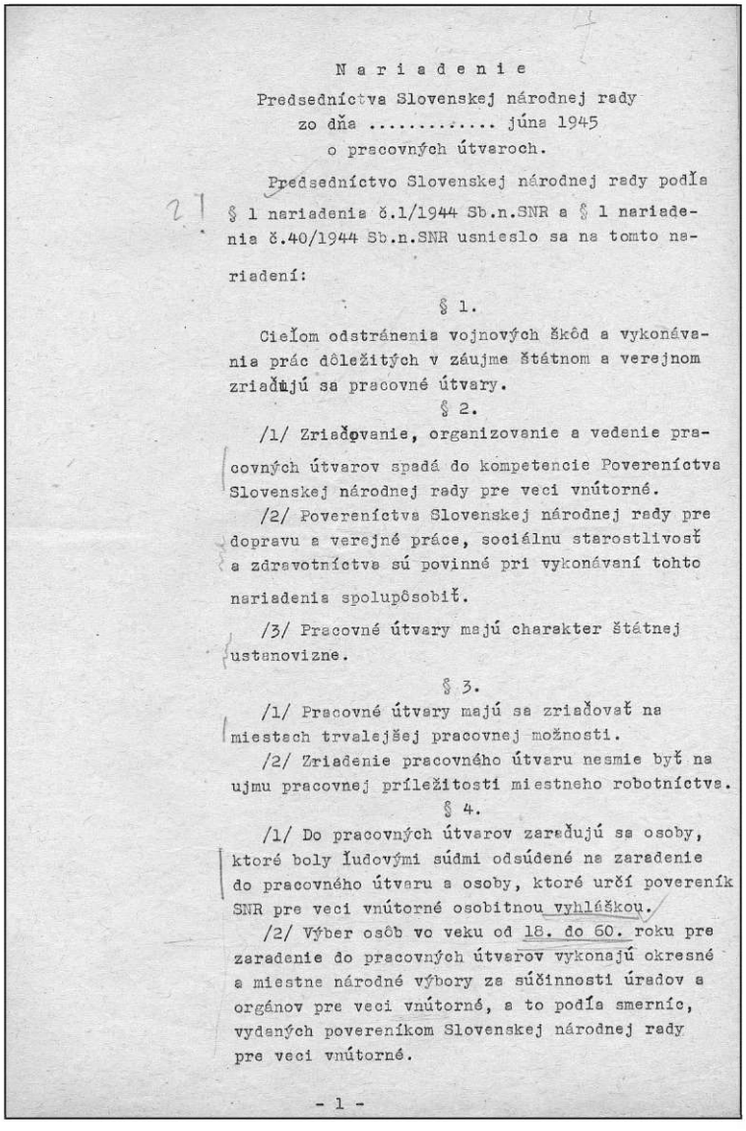

N a r i a d e n i e

Predsedníctva Slovenskej národnej rady
zo dňa ..... júna 1945
o pracovných útvaroch.

Predsedníctvo Slovenskej národnej rady podľa § 1 nariadenia č.1/1944 Sb.n.SNR a § 1 nariadenia č.40/1944 Sb.n.SNR usnieslo sa na tomto nariadení:

§ 1.

Cieľom odstránenia vojnových škôd a vykonávania prác dôležitých v záujme štátnom a verejnom zriaďujú sa pracovné útvary.

§ 2.

/1/ Zriaďovanie, organizovanie a vedenie pracovných útvarov spadá do kompetencie Povereníctva Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné.

/2/ Povereníctva Slovenskej národnej rady pre dopravu a verejné práce, sociálnu starostlivosť a zdravotníctva sú povinné pri vykonávaní tohto nariadenia spolupôsobiť.

/3/ Pracovné útvary majú charakter štátnej ustanovizne.

§ 3.

/1/ Pracovné útvary majú sa zriaďovať na miestach trvalejšej pracovnej možnosti.

/2/ Zriadenie pracovného útvaru nesmie byť na ujmu pracovnej príležitosti miestneho robotníctva.

§ 4.

/1/ Do pracovných útvarov zaraďujú sa osoby, ktoré boly ľudovými súdmi odsúdené na zaradenie do pracovného útvaru a osoby, ktoré určí povereník SNR pre veci vnútorné osobitnou vyhláškou.

/2/ Výber osôb vo veku od 18. do 60. roku pre zaradenie do pracovných útvarov vykonajú okresné a miestne národné výbory za súčinnosti úradov a orgánov pre veci vnútorné, a to podľa smerníc, vydaných povereníkom Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné.

- 1 -

Osnovu nariadenia o pracovných útvaroch predložil hlavný veliteľ NB plk. Vladimír Bodický 4. 6. 1945. Zdroj: SNA

19 Tamže.

20 Štefan Kočvara (1896 – 1973) – slovenský politik a právnik, funkcionár Demokratickej strany – 1945 člen SNR a povereník pre veci vnútorné, 1945 – 1948 poslanec Národného zhromaždenia, 1947 – 1948 podpredseda vlády. Vo februári 1948 podal demisiu a neskôr emigroval do USA, kde pracoval v knižnici Kongresu.

21 Tamže, Úradný záznam z 10. 8. 1945.

22 Tamže. Dôvodová správa k osnove nariadenia o pracovných táboroch.

23 VARINSKÝ, V.: Tri etapy nútených prác, s. 136.

24 Tamže.

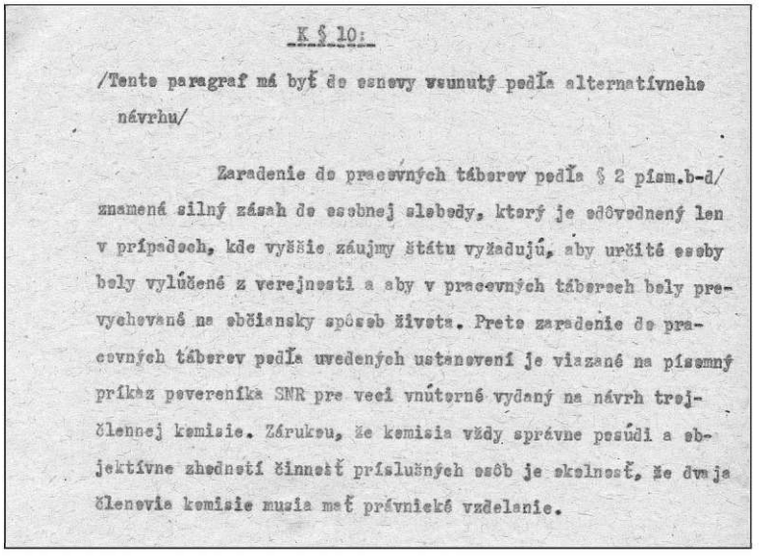

K § 10:

/Tento paragraf má byť do osnovy vsunutý podľa alternatívneho návrhu/

Zaradenie do pracovných táborov podľa § 2 písm.b-d/ znamená silný zásah do osobnej slobody, ktorý je odôvodnený len v prípadoch, kde vyššie záujmy štátu vyžadujú, aby určité osoby boly vylúčené z verejnosti a aby v pracovných táboroch boly prevychované na občiansky spôsob života. Preto zaradenie do pracovných táborov podľa uvedených ustanovení je viazané na písomný príkaz poverenika SNR pre veci vnútorné vydaný na návrh trojčlennej komisie. Zárukou, že komisia vždy správne posúdi a objektívne zhodnotí činnosť príslušných osôb je okolnosť, že dvaja členovia komisie musia mať právnické vzdelanie.

Alternatívny návrh k osnove nariadenia o pracovných táboroch. Zdroj: SNA

Predložený návrh nariadenia o zriadení pracovných táborov pripomienkovali okrem už spomínaných úradov aj iné inštitúcie, napr. Najvyšší kontrolný dvor, Hlavný ústav československého menového úradu a 23. augusta 1945 sa dostal na program 11. zasadania pléna Slovenskej národnej rady.

V rovnaký deň, pred zasadnutím pléna, rokoval o návrhu právny výbor. Predstavitelia Demokratickej strany upustili od požiadavky vypustiť ustanovenie §2, písm. b/ a zaviazali sa prijatie návrhu podporiť. Právny výbor v navrhovanej osnove urobil menšie úpravy v znení dvoch paragrafov a platnosť nariadenia, ktorá dovtedy nebola určená, stanovilo spätne „*od 1. mája 1945 na dobu dvoch rokov*“.[25]

Na úvod rozpravy referoval spravodajca návrhu, podpredseda SNR a poverenik vnútra Gustáv Husák, ktorý plénum informoval o zmenách v paragrafovom znení osnovy nariadenia a uviedol dôvody predloženia návrhu.[26] V rámci rozpravy vystúpil ako prvý Štefan Kočvara, ktorý osnovu považoval za „*reakcionársku*“ a požadoval „*určité pokrokové prvky*“. Tento názor presadzoval už na rokovaní právneho výboru, no nepodarilo sa mu ho presadiť. Vzhľadom na rannú dohodu z právneho výboru síce odporúčal prijatie osnovy v predloženom znení, no uviedol, že nesúhlasí s politickým, ale s právnickým pohľadom na osobnú slobodu a navrhoval vytvoriť kontrolný orgán.[27] K predloženej osnove vystúpil následne poverenik pravosúdia Ivan Štefánik. Navrhol z paragrafu 2 vyčleniť ako samostatný odsek písm. a/ s odôvodnením, že osoby odsúdené podľa nariadenia 33/1945 Zb. n., ktoré si majú časť alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, sú do tábora zaradené na základe súdneho rozhodnutia a nie je možné, aby ich tam zaraďovalo poverenictvo vnútra.[28]

V záverečnom slove spravodajca Husák podporil pozmeňovací návrh poverenika pra-

25 Dostupné na: http://www.snemovna.cz/cgi-bin/win/eknih/1945snr/stenprot/011schuz/s011004.htm.

26 Husák uviedol: „*Dôvody, pre ktoré toto nariadenie sa predkladá sú viacero. Jak ráčite vedieť, zo Slovenska prevážna väčšina Nemcov, menovite mužského obyvateľstva, utiekla. Po oslobodení celého Československa začali sa nám hromadne vracať. Medzitým boly už nemecké, alebo čiastočne nemecké dediny obsadené slovenským obyvateľstvom, prichádzalo k chaosu, často k úteku slovenského obyvateľstva, museli sme toto nemecké obyvateľstvo, štátne a národne nespoľahlivé sústrediť do pracovných táborov. Tieto opatrenia museli sme do značnej miery urobiť aj s fašistickými elementami maďarskými, ďalej nariadenie 33 o ľudových súdoch má ustanovenie, že možno odsúdiť previnilcov i na odpracovanie v pracovnom výbore. Pracovných táborov sme nemali. A konečne i zaistenci, ktorí pred ľudové súdy patrili, boli z dôvodov urýchlenej rekonštrukcie používaní na rekonštrukčné práce, k čomu zase riadneho zákonného titulu nebolo. To sú 4 najzávažnejšie dôvody, pre ktoré muselo byť predložené toto nariadenie o pracovných táboroch, aby celé počínanie Povereníctva pre vnútro, ktoré si vyžiadala sama doba, bolo legalizované a na zákonnom podklade vedené. Ovšem sú tu ešte dôvody aj ďalšie, ktoré konečne i z textácie nariadenia, menovite §-u 2. vyplývajú. Vtedy, keď chceme mobilizovať celé obyvateľstvo k práci, je tu dosť značná čiastka ľudí, ktorí sa práci vyhýbajú, čiže ako sa im ľudovo hovorí, sú to povalači, ktorí nevedia nájsť v sebe dosť dobrej vôle, aby užitočnú prácu pre celok robili. Je taká mienka, väčšiny nášho obyvateľstva a aj také rozhodnutie Sboru poverenikov, že takéto elementy treba k práci donútiť a to inak možné neni, ako v pracovných táboroch. Ďalej čierny obchod. Je tak neobyčajne rozvetvený na Slovensku, že normálne zásobovanie by ani najväčší umelec u nás nevedel zariadiť, keby sme čo najenergickejšie nelikvidovali všetko čierne kšeftovanie, keťasenia, prekupovanie.*“

Dostupné na: http://www.snemovna.cz/cgi-bin/win/eknih/1945snr/stenprot/011schuz/s011004.htm.

27 Za §10 mal byť vložený nový paragraf v tomto znení: „*Ku kontrole zákonných predpokladov zaradenia do pracovných táborov, ich organizácie a správy zvolí SNR 4 člennú komisiu, ktorá môže navrhnúť aj prepustenie z pracovného tábora.*“

Dostupné na: http://www.snemovna.cz/cgi-bin/win/eknih/1945snr/stenprot/011schuz/s011005.htm

28 Dr. Štefánik uviedol: „*Slávna Slovenská národná rada! Pokiaľ sa týka predloženej osnovy nariadenia, mal by som jeden pozmeňovací, vlastne len upravovací návrh a síce k §-u 2., navrhoval by som, aby ustanovenie litery a/ bolo v §-e 2 uvedené ako ods. 2. /, v znení, že „v pracovných táboroch odpykajú si tresty tiež osoby, odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR, ktoré majú časť, alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj osoby odsúdené podľa, atď. Tento pozmeňovací návrh dovoľujem si odôvodniť tým, že trest na slobode, resp. trest odpykania v pracovných útvaroch ukladá súd, K výkonu trestu odsúdení sú odovzdávaní príslušnému štátnemu zastupiteľstvu, podľa nar. č. 33. Toto štátne zastupiteľstvo dodá toho patričného do príslušného pracovného útvaru. Je nemysliteľné preto, aby Povereníctvo pre veci vnútorné ho zaraďovalo, lebo však on ex lege, poťažne podľa jemu uloženého trestu musí byť zaradený do toho pracovného útvaru, v danom prípade do pracovného tábora. Za to myslím, že by bolo správnejšie, keby sme tú literu a. / uviedli ako ods. 2. /, že asi tam odpykávajú, Štátnym zastupiteľstvom tieto osoby na výkon trestu dodané do pracovného táboru. Tieto osoby netreba už zaraďovať do pracovných táborov.*“ Tamže.

vosúdia so slovami, že *„není vôbec v rozpore s intenciami, ktoré toto nariadenie sleduje“*.[29] Naopak, veľmi rázne odmietol podporiť návrh Kočvaru: *„Pokiaľ ide o teoretickú debatu o osobnej slobode tuná, ja by som bol veľmi rád, keby pán člen Rady Dr. Kočvara nešiel v koncipovaní pojmu osobná sloboda, nevychádzal len od oslobodenia územia Slovenska alebo Československej republiky, ale keby tak išiel, povedané tak od 6. októbra 1938, alebo aspoň od doby, kedy bolo povstanie a kedy Nemci osobnú slobodu a gardisti na Slovensku určovali jej pojem. A potom myslím, že by sme k tejto otázke sa dívali trošku ináč. Vážení páni, z jednej strany sú tuná sťažnosti, že je príliš veľa ľudí zaistených a zatvorených a z druhej strany, kde sa človek pohne v ktoromkoľvek okrese počuje stále jednu mienku, že veľký počet kolaborantov a takých ľudí sedí v úradoch, že behá po slobode, že sú prepúšťaní a to sú podľa môjho názoru ľudia najstatočnejší, to sú partizáni, to sú drobní vojaci, ktorí sa vracajú z armády, na miestach miesto seba nachádzajú tam spústu kolaborantov, ktorí oddane slúžili Tisovi a podobne. Sú to politickí väzni, ktorí roky presedeli v žalároch a dneská musia chodiť služobničkovať a poklonkovať tým istým pánom, ktorí ich priamo alebo nepriamo do väzenia posielali. Preto ani právnicky, ani inak nemôžem na pojem osobnej slobody sa dívať, ako politicky, to znamená z toho hľadiska, aký záujem štátny a národný tuná je.“*[30]

Po záverečných slovách spravodajcu zahájil predseda SNR Jozef Lettrich hlasovanie. Poslanci neprijali pozmeňovací návrh Štefana Kočvaru v pomere hlasov 18:21. Predloženú osnovu, doplnenú o pozmeňovací návrh povereníka pravosúdia, schválili ako nariadenie SNR č. 105.

Nariadením č. 105/1945 Zb. n. SNR z 23. augusta 1945 bolo Povereníctvo SNR pre veci vnútorné splnomocnené zriaďovať na území Slovenska pracovné tábory, do ktorých mohli byť zaradené osoby:

a/ odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, ktoré majú časť alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj odsúdené podľa nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov,

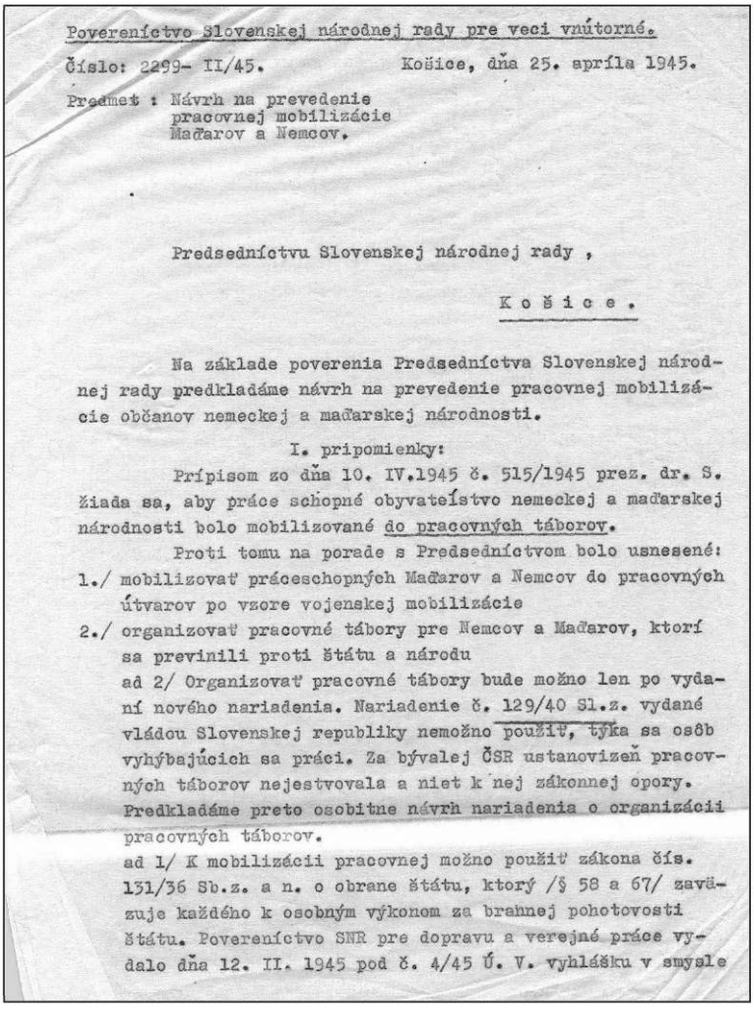

Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné.

Číslo: 2299- II/45. Košice, dňa 25. apríla 1945.

Predmet : Návrh na prevedenie pracovnej mobilizácie Maďarov a Nemcov.

Predsedníctvu Slovenskej národnej rady ,

K o š i c e .

Na základe poverenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady predkladáme návrh na prevedenie pracovnej mobilizácie občanov nemeckej a maďarskej národnosti.

I. pripomienky:

Prípisom zo dňa 10. IV.1945 č. 515/1945 prez. dr. S. žiada sa, aby práce schopné obyvateľstvo nemeckej a maďarskej národnosti bolo mobilizované do pracovných táborov.

Proti tomu na porade s Predsedníctvom bolo usnesené:

1./ mobilizovať práceschopných Maďarov a Nemcov do pracovných útvarov po vzore vojenskej mobilizácie

2./ organizovať pracovné tábory pre Nemcov a Maďarov, ktorí sa previnili proti štátu a národu

ad 2/ Organizovať pracovné tábory bude možno len po vydaní nového nariadenia. Nariadenie č. 129/40 Sl.z. vydané vládou Slovenskej republiky nemožno použiť, týka sa osôb vyhýbajúcich sa práci. Za bývalej ČSR ustanovizeň pracovných táborov nejestvovala a niet k nej zákonnej opory. Predkladáme preto osobitne návrh nariadenia o organizácii pracovných táborov.

ad 1/ K mobilizácii pracovnej možno použiť zákona čís. 131/36 Sb.z. a n. o obrane štátu, ktorý /§ 58 a 67/ zaväzuje každého k osobným výkonom za brannej pohotovosti štátu. Povereníctvo SNR pre dopravu a verejné práce vydalo dňa 12. II. 1945 pod č. 4/45 Ú. V. vyhlášku v smysle

Návrh na pracovnú mobilizáciu obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti. Zdroj: SNA

b/ ktoré svojou činnosťou ohrozujú výstavbu štátu v duchu ľudovo-demokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok, verejné zásobovanie tým, že - či už ako oprávnení živnostníci alebo aj bez tohto oprávnenia – požadujú za predmety dennej potreby alebo úkony vyššiu cenu alebo úplatu, než je úradne určená či prípustná, prípadne cenu alebo úplatu národohospodársky neodôvodnenú, alebo úmyselne prekážajú rekonštrukcii hospodárskych zariadení, ako aj osoby, ktoré prejavujú zmýšľanie štátu nepriateľské alebo na také zmýšľanie iné osoby povzbudzujú,

c/ ktoré sa stále vyhýbajú práci,

d/ ktoré bezdôvodne nenastúpili do práce alebo úradu (povolania), alebo do práce prikázanej im v rámci zavedenej všeobecnej pracovnej povinnosti, alebo takúto prácu alebo úrad (povolanie) bezdôvodne zanechali.[31]

29 Tamže.

30 Tamže.

31 V schválenej verzii, publikovanej v zbierke nariadení, nebol zapracovaný schválený pozmeňovací návrh povereníka pravosúdia. Došlo tak k porušeniu legislatívnych pravidiel. Z dosiaľ prebádaných archívnych dokumentov a publikovaných prác nie je zrejmé, či tento akt priniesol „nejakú“ formu reakcie, či už v podobe kritiky alebo snahy o opravu. Text nariadenia pozri: *Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1945*. Nariadenie č.105 Sb. n. z 23. 8. 1945 o zriadení pracovných táborov.

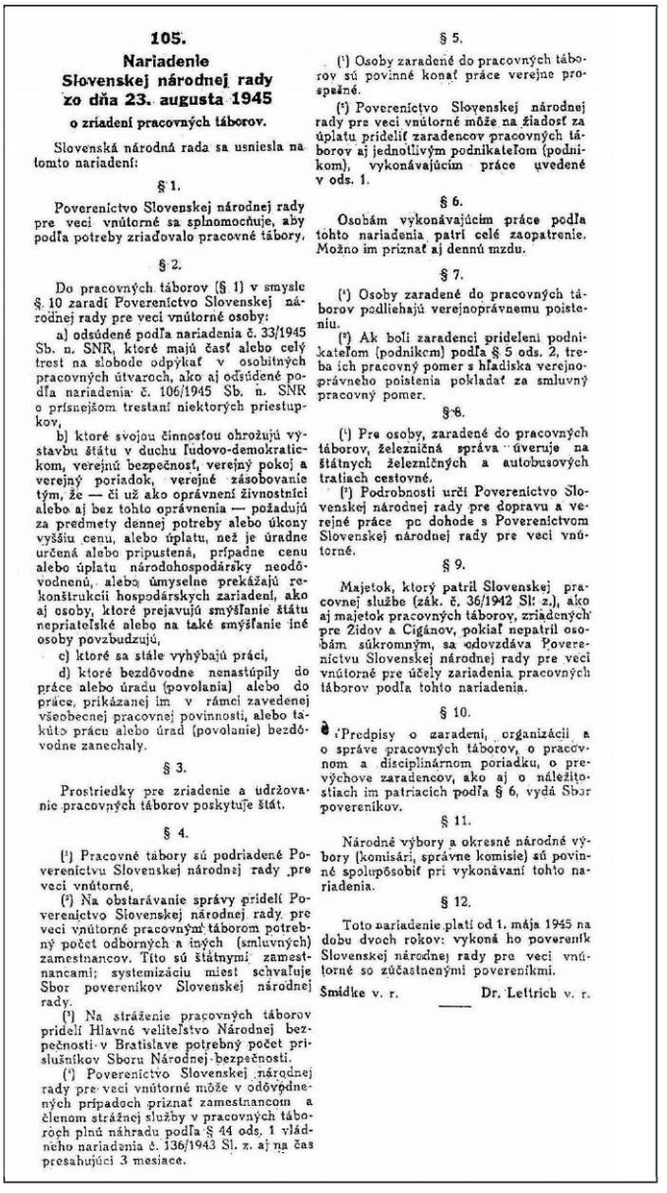

105.

Nariadenie
Slovenskej národnej rady
zo dňa 23. augusta 1945
o zriadení pracovných táborov.

Slovenská národná rada sa usniesla na tomto nariadení:

§ 1.

Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné sa splnomocňuje, aby podľa potreby zriaďovalo pracovné tábory.

§ 2.

Do pracovných táborov (§ 1) v zmysle § 10 zaradí Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné osoby:

a) odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR, ktoré majú časť alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj odsúdené podľa nariadenia č. 106/1945 Sb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov,

b) ktoré svojou činnosťou ohrožujú výstavbu štátu v duchu ľudovo-demokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok, verejné zásobovanie tým, že — či už ako oprávnení živnostníci alebo aj bez tohto oprávnenia — požadujú za predmety dennej potreby alebo úkony vyššiu cenu, alebo úplatu, než je úradne určená alebo pripustená, prípadne cenu alebo úplatu národohospodársky neodôvodnenú, alebo úmyselne prekážajú rekonštrukcii hospodárskych zariadení, ako aj osoby, ktoré prejavujú smýšľanie štátu nepriateľské alebo na také smýšľanie iné osoby povzbudzujú,

c) ktoré sa stále vyhýbajú práci,

d) ktoré bezdôvodne nenastúpily do práce alebo úradu (povolania) alebo do práce, prikázanej im v rámci zavedenej všeobecnej pracovnej povinnosti, alebo takúto prácu alebo úrad (povolanie) bezdôvodne zanechaly.

§ 3.

Prostriedky pre zriadenie a udržovanie pracovných táborov poskytuje štát.

§ 4.

(1) Pracovné tábory sú podriadené Povereníctvu Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné.

(2) Na obstarávanie správy pridelí Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné pracovným táborom potrebný počet odborných a iných (smluvných) zamestnancov. Títo sú štátnymi zamestnancami; systemizáciu miest schvaľuje Sbor poverenikov Slovenskej národnej rady.

(3) Na strážení pracovných táborov pridelí Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti v Bratislave potrebný počet príslušníkov Sboru Národnej bezpečnosti.

(4) Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné môže v odôvodnených prípadoch priznať zamestnancom a členom strážnej služby v pracovných táboroch plnú náhradu podľa § 44 ods. 1 vládneho nariadenia č. 136/1943 Sl. z. aj na čas presahujúci 3 mesiace.

§ 5.

(1) Osoby zaradené do pracovných táborov sú povinné konať práce verejne prospešné.

(2) Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné môže na žiadosť za úplatu prideliť zaradencov pracovných táborov aj jednotlivým podnikateľom (podnikom), vykonávajúcim práce uvedené v ods. 1.

§ 6.

Osobám vykonávajúcim práce podľa tohto nariadenia patrí celé zaopatrenie. Možno im priznať aj dennú mzdu.

§ 7.

(1) Osoby zaradené do pracovných táborov podliehajú verejnoprávnemu poisteniu.

(2) Ak boli zaradenci pridelení podnikateľom (podnikom) podľa § 5 ods. 2, treba ich pracovný pomer s hľadiska verejnoprávneho poistenia pokladať za smluvný pracovný pomer.

§ 8.

(1) Pre osoby, zaradené do pracovných táborov, železničná správa úveruje na štátnych železničných a autobusových tratiach cestovné.

(2) Podrobnosti určí Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre dopravu a verejné práce po dohode s Povereníctvom Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné.

§ 9.

Majetok, ktorý patril Slovenskej pracovnej službe (zák. č. 36/1942 Sl. z.), ako aj majetok pracovných táborov, zriadených pre Židov a Cigánov, pokiaľ nepatril osobám súkromným, sa odovzdáva Povereníctvu Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné pre účely zariadenia pracovných táborov podľa tohto nariadenia.

§ 10.

Predpisy o zaradení, organizácii a o správe pracovných táborov, o pracovnom a disciplinárnom poriadku, o prevýchove zaradencov, ako aj o náležitostiach im patriacich podľa § 6, vydá Sbor poverenikov.

§ 11.

Národné výbory a okresné národné výbory (komisári, správne komisie) sú povinné spolupôsobiť pri vykonávaní tohto nariadenia.

§ 12.

Toto nariadenie platí od 1. mája 1945 na dobu dvoch rokov; vykoná ho poverenik Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné so zúčastnenými poverenikmi.

Šmidke v. r. Dr. Lettrich v. r.

Nariadenie SNR o pracovných táboroch.

Nariadenie vytvorilo právny rámec existencie pracovných táborov. Konkrétne predpisy o zaradení, organizácii a správe pracovných táborov, o pracovnom a disciplinárnom poriadku, o prevýchove zaradencov, ako aj o im príslúchajúcich náležitostiach mali byť upravené vydané Zborom poverenikov.

Prvý návrh vykonávacieho nariadenia k nariadeniu o pracovných táboroch vypracovalo povereníctvo vnútra už na jeseň roku 1945. Dňa 18. októbra 1945 rozoslal poverenik vnútra na pripomienkovanie osnovu vykonávacieho nariadenia sedemnástim štátnym inštitúciám. Zároveň požiadal Úrad predsedníctva SNR, aby osnovu zaradil na program niektorého z najbližších zasadnutí legislatívneho zboru. Pripomienky zapracoval V. odbor povereníctva vnútra začiatkom roku 1946 a 21. januára rozoslal (druhú) osnovu jednotlivým odborom povereníctva vnútra, (legislatívne) oddelenie I/3, Hlavnému veliteľstvu NB, ako aj na osobný sekretariát povereníka s poznámkou, že návrh bude prerokovaný na gremiálnej porade o dva dni neskôr. Osnovu nariadenia napokon v posledný januárový deň upravila „užšia redakčná komisia". Jej členovia 6. februára 1946 prerokovali osnovu na porade u prednostu legislatívneho oddelenia povereníctva vnútra, hl. radcu Valeriána Deptu, a nasledujúci deň odoslali na prezidiálny (I.) odbor povereníctva vnútra. Poverenik vnútra Július Viktory následne 20. februára 1946 zaslal osnovu na Úrad predsedníctva Zboru poverenikov so žiadosťou o prerokovanie v legislatívnom zbore. Viac ako šesťdesiat paragrafov prešlo následne ďalším pripomienkovým konaním. Konečné znenie osnovy bolo schválené až 14. júna 1946.

Nariadenie tvorili tri časti – všeobecné ustanovenia, zaraďovanie do táborov a pracovné tábory. Podľa úvodných ustanovení sa mali tábory zriaďovať na miestach s trvalou pracovnou možnosťou. Ženy mali byť umiestnené v osobitných táboroch, prípadne oddeleniach so ženským správcovským personálom. Oddelene ubytované a zamestnávané mali byť osoby odsúdené podľa nariadenia o ľudovom súdnictve, ktoré boli do tábora zaradené na základe rozhodnutia súdu.

Osoby uvedené v bode b/ - d/ § 2 nariadenia č. 105/1945 Zb. n. boli do táborov zaraďované na základe rozhodnutia osobitnej komisie pri povereníctve vnútra. Osobitná komisia bolo zložená z troch členov, ktorých spolu s náhradníkmi menoval a odvolával na návrh povereníka pre veci vnútorné Zbor poverenikov. Aspoň dvaja členovia komisie mali mať právnické vzdelanie.

Stretnutia osobitnej komisie zvolával podľa potreby predseda komisie. Komisia rozhodovala väčšinou hlasov v neverejnom zasadnutí. Proti rozhodnutiam nebolo možné odvolanie. Prepustenie zaradenej osoby však mohol kedykoľvek písomne nariadiť poverenik pre veci vnútorné (s výnimkou osôb zaradených na základe rozhodnutia súdu). Osobitná komisia rozhodovala spravidla na návrh okresnej komisie zriadenej pri okresnom národnom výbore.

Osoby uvedené v bode b/ a d/ § 2 nariadenia č. 105/1945 Zb. n. boli do tábora zaraďované na maximálne dva roky, osoby uvedené v bode c/ spomínaného nariadenia boli zaraďované na dobu neurčitú. Návrh na ich prepustenie, podľa stavu prevýchovy, predkladal správca pracovného tábora komisii pri okresnom národnom výbore, ktorá po preskúmaní predložila návrh s vlastným vyjadrením povereníctvu vnútra. Podobne ako v predchádzajúcich obdobiach však pojem „asociál" nebol presne vymedzený. Zisťovanie tzv. asociálnych osôb vykonávali úrady miestnych národných vý-

borov v spolupráci s veliteľmi staníc NB „*stálym sledovaním, pozorovaním a zisťovaním okolností, potrebných pre ustálenie, či ide o asociálnu osobu*".

Rozhodnutie osobitnej komisie a prípadné trestné stíhanie tej istej osoby sa vzájomne neovplyvňovali. V praxi to znamenalo, že jednu osobu bolo možné za činnosť vyjadrenú v bodoch b/ a d/ § 2 nariadenia o zriadení pracovných táborov odsúdiť na väzenie, a zároveň zaradiť do pracovného tábora nezávisle od seba. Len pri totožnej skutkovej podstate sa oba tresty spočítali. Možnosť paralelného trestania súdom a mimosúdnou cestou sa zdôvodňovala potrebou rýchlejšieho vysporiadania s osobami spoločensky obzvlášť nebezpečných činov.[32]

Nariadenie SNR č. 105/1945 Zb. o pracovných táboroch bolo účinné do 1. mája 1947. Na jeho základe vzniklo na území Slovenska 16 pracovných táborov, ktorých bránami prešlo viac ako 3 500 osôb. V ďalších rokoch normovalo existenciu táborov nariadenie SNR o pracovných útvaroch, prijaté krátko po Februári 1948, a predovšetkým celoštátny zákon o táboroch nútenej práce z októbra 1948.

SUMMARY

Jerguš Sivoš: Preparation of a Draft on Working Camps Establishment to Be Adopted by the Slovak National Council in 1945

The need to reconstruct the areas in liberated Slovakia devastated during the war and also certain kind of revenge, lead the state institutions being created at the beginning of April 1945 to an idea to intern the Czechoslovak citizens who had collaborated with the Nazi regime and the regime of the Slovak Republic, as well as the German and Hungarian inhabitants and to use its working potential. The legislative procedure of adopting a regulation on working camps took nearly five months. During that time the reasons and the meaning to establish such institute were discussed, whereas the final definition was formulated, as well as the categories of people who could be sent to working camps were specified and other issues related to organisation of the camps were dealt with. Gustáv Husák, the Minister of Inner Affairs, submitted the first official draft of the Regulation of the Slovak National Council on working camps at the end of April 1945. But its provisions were too vague and they did not regulate number of necessary details. Ivan Štefánik, the Minister of Justice, presented his comments on the draft in June 1945. Colonel Vladimír Bodický, National Security chief commander, submitted his own draft of the regulation to the Ministry of Inner Affairs of the Slovak National Council. The discussion was primarily initiated by the wording of articles regarding persons who could be sent to working camps. The scope of these persons was enlarged by adopting a Regulation of the Slovak National Council no. 33/1945 Coll. on the punishment of Fascist criminals, occupants, traitors and collaborators, and on the establishment of people's judiciary, by those persons who should serve their whole sentence, or a part of it, in special working units. The alternative draft admitted that placing a person to the camp without a decision adopted by a court "would mean a significant infringement in personal freedom", but could be reasoned by "the higher concern of the state". The draft was adopted by the Slovak National Council as Regulation no. 105 dated of 23 August 1945. Pursuant to this regulation sixteen working camps were established in the period of 1945 – 1946, where approximately 3.500 persons served their sentences.

32 VARINSKÝ, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 22.

Šikanovanie slovenských príslušníkov Levente v Sobranciach v roku 1942

Mgr. Ján Mitáč
(1983), absolvent Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, študijný odbor história – náuka o spoločnosti. Pracuje v Ústave pamäti národa

Postavenie Slovákov na okupovanom území južného Slovenska (1938 – 1945) sa nieslo v znamení častého útlaku od maďarských úradov, ale aj horlivých jednotlivcov. Slováci po dvadsaťročnej skúsenosti s demokratickým režimom medzivojnového Československa sa dostali do pomerov, ktoré sa podobali na maďarizačný útlak spred roka 1918. Najhorším obdobím bol november 1938 až prvé mesiace roku 1939. V tomto období sa udiali najväčšie perzekúcie nielen voči Slovákom, ale aj Čechom. Okupované územie muselo opustiť značné množstvo obyvateľov, najmä z radov kolonistov, inteligencie a úradníctva. Ani po tejto prvej, a zároveň najväčšej vlne násilností neprestali mať Slováci problémy, aj keď ich periodicita nebola taká častá.[1]

Predkladaný dokument opisuje zaobchádzanie so slovenskými príslušníkmi mládežníckej organizácie Levente. Ide o výpovede dvoch chlapcov, ktoré boli spísané na Obvodovom sekretariáte Strany slovenskej národnej jednoty (SSNJ) v Sobranciach. Treba spomenúť, že výpoveď chlapcov mohla byť za danej situácie pod tvrdým subjektívnym vplyvom, čo však neznamená, že násilie spáchané na nich sa nestalo.[2] V prepise dokumentu neboli urobené nijaké štylistické ani pravopisné korektúry.

Štefan Blaško – obvodový tajomník SSNJ v sobraneckej úradovni. Zdroj: BLAŠKO, Š.: Sobranecký kraj

Na úvod však treba načrtnúť, čo bola organizácia Levente,[3] aké boli jej úlohy pri výchove a práci s mládežou. V horthyovskom Maďarsku existovalo množstvo spolkov a organizácií, ktoré združovali rôzne vrstvy obyvateľstva. Jednu skupinu tvorili spolky a zväzy statkárov, továrnikov a iných podnikateľov so silným politickým vplyvom. Do druhej skupiny patrili záujmové organizácie. Boli to povinné inžinierske, lekárske, umelecké a iné komory, čiastočne samosprávne obchodné, priemyselné komory, remeselnícke, roľnícke spolky a pod. Tretia skupina, do ktorej patrila predovšetkým nová vojenská šľachta – stav „vitézov“[4] – sústreďujúca spoľahlivých a oddaných príslušníkov maďarského národa. Ďalej to boli osobitné spolky bývalých frontových vojakov a invalidov.[5] Nemožno zabudnúť ani na dve teroristické organizácie, rongyos gárda a szabadcsapatok. Tieto boli v roku 1938 vyzbrojené a poslané na maďarsko-československé hranice, odkiaľ robili teroristické útoky do vnútrozemia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Ich činnosť sa však skončila fiaskom, keď boli tieto oddiely rozprášené a ich príslušníci pozabíjaní alebo pozatýkaní.[6]

Mládež vo veku od 12 – 21 rokov mala povinnosť vstúpiť do celoštátnej maďarskej organizácie Levente, založenej na základe zákona

1 Slovenská strana reagovala na perzekúcie slovenského obyvateľstva v Maďarsku zavedením recipročných opatrení. Znamenalo to podobné zásahy proti Maďarom na Slovensku. Maďarská vláda, ale aj verejná mienka boli veľmi citlivé na retorzné opatrenia, čo pomáhalo slovenskej menšine pri dosahovaní svojich práv. HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945.* Nitra 2008, strana (s.) 27–28.

2 O šikanovaní sobraneckých leventov sa zmieňuje vo svojich spomienakch Štefan Blaško, obvodový tajomník SSNJ v Sobranciach. Hovorí o krutom a neľudskom zaobchádzaní s chlapcami v Remetských Hámroch. Podľa neho sa incident odohral v roku 1943, čo je nesprávny údaj, pretože udalosť sa stala v decembri 1942. BLAŠKO, Š.: *Sobranecký kraj. Zážitky a spomienky.* Cleveland – Rím 1980, s. 113–118.

3 Levente je maďarské krstné meno a organizácia bola pomenovaná po Leventem (1010 – 1047) – najstaršom synovi Vazula z Arpádovskej dynastie, vládnucej v Uhorsku do začiatku 14. storočia (pozn. J. M.).

4 Hrdinov.

5 KOSIBA, J.: Militantná organizácia Levente a slovenský odpor proti nej. In: *Bola to okupácia. Referáty na IV. Záverečnom sympóziu o okupácii južného Slovenska v rokoch 1938 – 1945.* Bratislava 2002, s. 37–38.

6 DEÁK, L.: K histórii maďarskej gardy. Dostupné na: www.voltaire.netkosice.sk/.../K%historii%20madarskejgardy.doc.

53/1921, aj na okupovanom území, v každej župe, okrese, meste a dedine. Miestne organizácie sa zakladali formálnou voľbou županom dezignovaných členov vedenia a schválením zákonom predpísaných stanov.[7]

Každá organizácia Levente mala stanovy,[8] ktorými sa musel riadiť život celej organizácie. O cieľoch tejto organizácie hovoria nasledovné: „*... aby zo svojich členov – v priebehu povinných krúžkov a prostredníctvom doplnenia výchovy, ktorá sa získala v škole – vychoval bojaschopnú, pobožnú mládež s národným cítením a jednotným duchom, aby vo svojich členoch rozvíjal a upevnil národné, vojenské, spoločenské a občianske cnosti, resp. národné vedomie, aby utvrdzoval životné poslanie a cez to myšlienku služby národa a prostredníctvom týchto skutočností zveľaďoval bojovú schopnosť národa i jeho duševnú a telesnú odolnosť, teda aby sa postaral o správne využitie voľného času mládeže.*“[9]

Oficiálnym jazykom bola maďarčina, tam, kde sa združovali príslušníci menšín, mohol sa používať aj jazyk danej menšiny, čo sa však vždy nedodržiavalo. Činnosť Levente bola rôznorodá, od pestovania športovej zdatnosti, cez vzdelávanie, usporadúvanie prednášok, kurzov, výletov a táborov. „*Prostredníctvom toho vychováva na pravdu, krásu a dobro, oboznamuje s maďarskou históriou a dbá o národné tradície. Svojich členov vychováva v duchu kresťanskej náboženskej morálky, pozdvihuje vzdelanie členov, pripravuje ich na životné poslanie a spoločenský život, zabáva ich a zdržiava ich od škodlivých vplyvov.*“[10]

Žiaľ, často sa stávalo, že Levente sa v praxi zvrhlo na surový kasárenský dril, pretože výcvik a výchovu mali na starosti zväčša surovi poddôstojníci. Neospravedlnená absencia z povinných hodín výcviku sa prísne trestala policajným súdom, neraz aj stratou slobody.[11]

Každý miestny spolok patril pod kontrolu a riadenie Celoštátneho centra Levente spolkov – Leventeegyesületek Országos Központja (LOK). Orgánmi každého spolku boli: Valné zhromaždenie, rada, dôstojnícky výbor, finančný výbor. V prípade spolku s vyšším počtom členov ešte hospodársky a pracovný výbor. Na čele každej Levente organizácie bol predseda. Členstvo v spolku bolo pre mládež povinné a bolo zdarma. Zakladajúci členovia museli zaplatiť minimálne 30 pengő alebo po dobu desiatich rokov prispievať sumou 5 pengő ročne. Okrem toho Levente malo svojich podporovateľov, ktorí sa museli zaviazať, že budú prispievať minimálne 2 pengő ročne po dobu troch rokov. Hlavným príjmom bola podpora od mestských alebo obecných zastupiteľstiev, ktoré boli povinné zo zákona[12] prispievať na chod Levente. Okrem toho to mohli byť príjmy z rôznych súťaží alebo osláv, ktoré sa organizovali na tieto účely.[13]

Príslušníci levente na cvičení. Zdroj: Internet

Obecné a mestské zastupiteľstvá museli dávať nemalé prostriedky na túto organizáciu. Napríklad mesto Nové Zámky sa uznieslo vybudovať strelnicu pre Levente s nákladom 27 000 pengő. Úhradu nákladov na výstavbu pri nízkych príjmoch zabezpečovalo mestské zastupiteľstvo znížením rozpočtových prostriedkov pre potrebnejšie inštitúcie. V tomto prípade išlo menej peňazí na vianočnú pomoc vojnovým invalidom, ich vdovám a sirotám. Mestské zastupiteľstvo schválilo sumu iba 500 pengő, zatiaľ čo v rokoch 1942 – 1943 mesto na Levente vykázalo celkovú sumu 294 789 pengő.[14]

Ku koncu vojny boli príslušníci Levente nútení vstupovať do armády, pravdaže, bez po-

7 VIETOR, M.: *Dejiny okupácie južného Slovenska.* Bratislava 1968, s. 175.
8 Za poskytnutie stanov spolku Levente v Ladmóci (Ladmovce, okres Trebišov) ďakujem Vojtechovi Kárpátymu.
9 Stanovy spolku Levente v Ladmóci, r. 1941.
10 Tamže.
11 VIETOR, M.: *Dejiny okupácie...,* s. 175.
12 Zákon z r. 1939: II. článok, 12. §, (2) odsek.
13 Stanovy spolku Levente v Ladmóci, r. 1941.
14 KOSIBA, J.: Militantná organizácia Levente..., s. 39–40.

Levente – Nižný Lánec. Zdroj: Internet

riadneho vojenského výcviku. Keďže mladí chlapci videli blížiaci sa koniec vojny, radšej volili úkryt pred neistotou vojenskej uniformy, treba dodať, že nie všetci mali to šťastie. Keďže v školskom roku 1944/1945 neprebiehalo vyučovanie, konali sa pohony na leventistov, aby sa mohli dopĺňať chýbajúce rezervy v maďarskej armáde. Zo štatistiky, ktorú urobili pracovníci SSNJ v okolí Košíc, boli na vojenskú službu povolaní takmer výlučne slovenskí chlapci. Z celkového počtu 579 povolaných mužov bolo 562 Slovákov a len 17 Maďarov.[15] Organizácia Levente po prechode frontu prakticky prestala existovať a jej činnosť zanikla.

Dokument č. 1

Zápisnica,

napísaná dňa 16. decembra 1942 v úradnej miestnosti kancelárie Sekretariátu slovenskej národnej jednoty v sobraneckého obvodu v Sobranciach pod čd. 31.[16]

Prítomní boli: Juraj Šimkulič, Jozef Duffer, Juraj Pavlina, Ján Hudák a Ján Copák, sobranecki leventi – sobranecki obyvatelia, ako krivdou postihnutí, Ján Slaninka, kolár a Andrej Simkulič, roľník, sobranecki obyvatelia, ako svedkovia a Štefan Blaško, obvodový tajomník Strany slovenskej národnej jednoty v Sobranciach i vo funkcii zapisovateľa.

Predmet jednania:

Dostavili sa do úradnej miestnosti Obvodového sekretariátu strany slovenskej jednoty v Sobranciach[17] Juraj Simkulič, Jozef Duffer, Juraj Pavlina, Ján Hudák a Ján Copák, sobranecki leventi a udávajú nasledovné:

Dňa 15. novembra 1942, v nedeľu, nás sobraneckých leventov viedol do Tibavy na sv.[svätú] omšu do r.[rímsko] kat.[katolíckeho] kostola[18] len cvičiteľ Ján Šoltész, ináč zamestnaním pekár. Cestou do Tibavy /: 2 km vzdialenej :/ dal nám povel k spievaniu. Pesničky sme spievali slabo, lebo bolo ráno, dul vietor, bol chladný vzduch a zima. Preto sa rozhneval a dal nám povel: *„Feküdj."*[19] Rozkaz nikto nesplnil, lebo sme boli v sviatočných šatách. Spievajúc sme došli až do Tibavy pred kostol. Po sv.[svätej] omši, kedy sme sa vracali nazpäť do Sobraniec, dal nám zase povel

15 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Strana slovenskej národnej jednoty (SSNJ), škatuľa (šk.) 4, inventárne číslo (inv. č.) 9, signatúra (sign.) Generálny sekretariát Budapešť, Dokumentárny elaborát o postavení Slovákov v Maďarsku 1938 – 1945, dokument číslo (dok. č.) 29/44.

16 Pracovníci SSNJ zhromažďovali informácie o perzekúciách Slovákov v Maďarsku, ktoré boli neskôr zaradené do rozsiahleho elaborátu o postavení slovenskej menšiny v rokoch 1938 – 1945 (pozn. J. M.).

17 Na čele obvodového sekretariátu v Sobranciach bol Štefan Blaško, ktorý mal na starosti chod SSNJ v celom Sobraneckom obvode, takisto riešil záležitosti členov SSNJ alebo Slovákov, ktorí sa obrátili so žiadosťou o pomoc, tak ako v prípade slovenských leventistov. Tieto sťažnosti boli odosielané na generálny sekretariát SSNJ v Budapešti. SNA, f. SSNJ, šk. 8, inv. č. 30, sign. Zlomky situačných mesačných správ obvodového tajomníka 1942 – 1944.

18 Leventisti mali povinnosť zúčastňovať sa svätých omší so svojím cvičiteľom (pozn. J. M.).

19 K zemi.

k spievaniu. Rozkaz sme aj vyplnili, ale pravdou je, že proti vetru a v zime sa nám hlasivky prechladili a nieto divu, že sme aj po vysilení občas prestali. Nato nám všetkým dal znovu povel: *„Feküdj!"* Rozkaz z nás nikto neposlúchol. Išli sme zriadení až po sobranecký malý most, zkade nás za trest navrátil v pochode nazpäť až za sobranecký cintorín asi 200 m. Chcel nás viesť ďalej. Jozef Herakál, levente, ale sa ozval slovami: *„Chlapci vráťme sa nazad!"* Chlapci sa na to zastavili. Pán cvičiteľ Šoltész sa mu za to vyhrážal, že ho udá na veliteľstvo ako buriča. Na to sme sa pohli v trojstupe aj s p.[pánom] veliteľom až na miesto rozchodu. Dňa 22. nov.[novembra] 1942 v nedeľu cestou do sobraneckého r.[rímsko] kat.[katolíckeho] kostola pod vedením cvičiteľa p.[pána] Jána Šoltésza neprihodilo sa nič. Cestou z kostola po sv.[svätej] omši navrátil nás z mesta až po sobranecký cintorín. Teda tým spôsobom nás trestal za tej minulej nedele. Od cintorína sme sa navrátili nazpäť do mesta. U ľudí, ktorí toto všetko videli pôsobilo to pohoršenie. Pri cintoríne sa ktorýsi zpomedzi leventov poltónom ozval, čo p.[pána] veliteľa J. Šoltésza nahnevalo a preto skočil k Michalovi Kozmovi a rukami ho začal biť po hlave. V tom čase bol od neho uderený aj Ján Rybnický.

V trojstupe sme došli až na školský dvor. Pred rozchodom sme pochodovali vo vyčerpávajúcom „diszmenete",[20] čo neosožilo obuvi, ktorej v tiesni nemáme. Dňa 29. novembra, v nedeľu, doobeda sme my leventi boli zavedení leventistickým cvičiteľom, čatárom Štefanom Acsádym na sv.[svätú] omšu do r.[rímsko] kat.[katolíckeho] kostola do Tibavy. Po sv.[svätej] omši, keď už ľudia opustili kostol, asi po 10 - 15 minútovom čakaní, keď sme sa cvičiteľa - veliteľa nemohli dočkať, aby nás zriadil a dal povel k odchodu, sme sa bez veliteľa sami zriadili a v trojstupe stúpali smerom k Sobranciam domov. Mysleli sme si totiž, ž p.[pán] veliteľ, pravdepodobne odišiel napred, keď sme sa ho nemohli dočkať. Asi na polovici cesty medzi Tibavou a Sobrancami, keď sme z radu už vystupovali a sa rozchádzali, cvičiteľ - čatár p.[pán] Štefan Acsády nás dohonil. Začal na nás preto kričať a hneď sa nám aj vyhrážal, že pre nedočkanie jeho budem pykať a drevo rezať. Dozvedeli sme sa, že p.[pán] čatár - veliteľ Štefan Acsády aj so svojim psom za ten čas, kým bola sv. omša a kým sme my

Z á p i s n i c a,

napísaná dňa 16.decembra 1942 v úradnej miestnosti kancelárie Sekretariátu slovenskej národnej jednoty sobraneckého obvodu v Sobranciach pod čd.31.

Prítomní boli: Juraj Šimkulič, Jozef Duffer, Juraj Pavlina, Ján Hudák a Ján Copák, sobraneckí leventi - sobraneckí obyvatelia, ako krivdou postihnutí, Ján Slanina, kolár a Andrej Simkulič, roľník, sobraneckí obyvatelia, ako svedkovia a Štefan Blaško, obvodový tajomník Strany slovenskej národnej jednoty v Sobranciach i vo funkcii zapisovateľa.

Predmet jednania:

Dostavili sa do úradnej miestnosti Obvodového sekretariátu strany slovenskej národnej jednoty v Sobranciach Juraj Simkulič, Jozef Duffer, Juraj Pavlina, Ján Hudák a Ján Copák, sobraneckí leventi a udávajú nasledovné:

Dňa 15.novembra 1942, v nedeľu, nás sobraneckých leventov viedol do Tibavy na sv.omšu do r.kat. kostola len cvičiteľ Ján Šoltész, ináč zamestnaním pekar. Cestou do Tibavy / :2 km vzdialenej :/ dal nám povel k spievaniu. Pesničky sme spievali slabo, lebo bolo ráno, dul vietor, bol chladný vzduch a zima. Preto sa rozhneval a dal nám povel: "Feküdj". Rozkaz nikto nesplnil, lebo sme boli v sviatočných šatách. Spievajúc sme došli až do Tibavy pred kostol. Po sv.omši, kedy sme sa vracali nazpäť do Sobraniec, dal nám zase povel k spievaniu. Rozkaz sme aj vyplnili, ale pravdou je, že proti vetru a v zime sa nám hlasivky prechladily a nieto divu, že sme aj po vysilení občas prestali. Nato nám všetkým dal znovu povel: "Feküdj!"Rozkaz z nás nikto neposlúchol. Išli sme zriadení až po sobranecký malý most. zkade nás za trest navrátil v pochode nazpät až za sobranecký cintorín asi 200 m. Chcel nás viesť ďalej.Jozef Herakál, levente, ale sa ozval slovami: "Chlapci, vráťme sa nazad!" Chlapci sa na to zastavili.Pán cvičiteľ Šolzész sa mu zato vyhrážal, že ho udá na veliteľstvo ako buriča. Nato sme sa pohli v trojstupe aj s p.veliteľom až na miesto rozchodu.

Prvá strana zápisnice o šikanovaní sobraneckých leventov. Zdroj: SNA

naňho pred kostolom po sv.[svätej] omši čakali, bol si pozrieť tibavskú farmu na sliepky. Za to sa nám všemožne chcel vymstiť. Dňa 7. decembra 1942 poobede v Sobranciach Jozef Tkáčik, sobranecký obecný sluha, vybubnoval, aby všetci sobraneckí leventi sa išli v piatok t. j. 11. decembra 1942 ráno o 9-tej pred budovou sobraneckého leventistického veliteľstva a aby si každý sobral so sebou aj leventistickú legitimáciu. Na tento, bubnom vydaný rozkaz sa dňa 11. decembra 1942, t. j. v piatok ráno na udaný termín /: 9 hodín :/ a rozkázané miesto všetci sobraneckí leventi dostavili. I leventi z meštianskej školy prišli, ale týchto poslali nazpäť do školy. Pred budovou leventistického veliteľstva bol prečítaný p.[pánom] čatárom Štefanom Acsádym menoslov leventov. Vynechal mená tých leventov, ktorých pravdepodobne, alebo sa ich aj báli potrestať. Po prečítaní soznamu nás vojak Márton zriadil do trojstupu a pochodova-

20 Pochode.

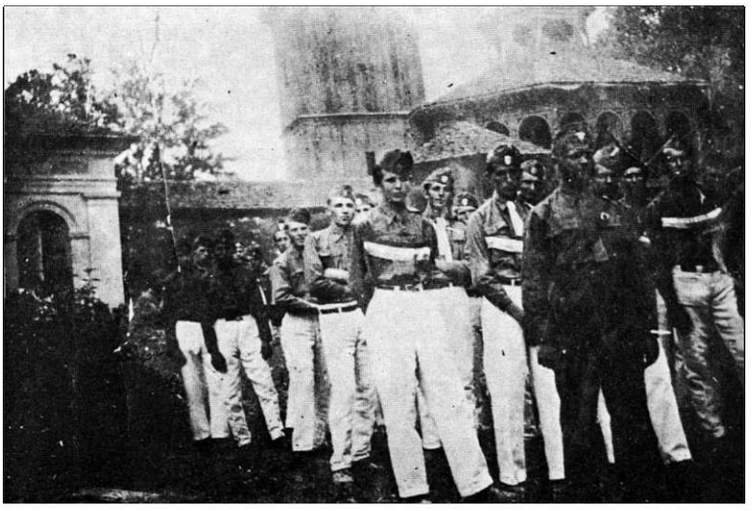

Jednotka sobraneckých leventov na pretekoch v sobraneckých kúpeľoch. Zdroj: BLAŠKO, Š.: Sobranecký kraj

li sme mestom hore-dolu spievajúc asi za dobu jednej hodiny. Okolo 10-tej hodiny dopoludnia prechádzalo Sobrancami od Užhorodu k Rem.[Remetským] Hámrom prázdne nákladné auto, ktoré dopravuje ináč z Hámrov drevo do Užhorodu. Pri pošte sa zastavilo. Dvaja službu konajúci sobraneckí žandári /: jeden z nich bol čatár :/ náhodou sa k autu tiež dostavili. Vojak Márton nás leventov zaviedol k nákladnému autu, kde na nás už čakali dvaja hámorskí vojaci, ktorí nás mali sprevádzať. Tým vojak Márton odovzdal soznam leventov a dal nám povel nastúpiť na auto. Vzpierali sme sa. Veď nebolo to v deň leventistického zamestnania.[21] Tých leventov, ktorí sa vzpierali na auto nasadať, si naši sprievodcovia vojaci zaznačili s tým, že v Hámroch nás za to potrestajú. Chceli sme totiž celú vec osobne oznámiť p.[pánovi] okres.[okresnému] veliteľovi Ladislavovi Matyimu. Pravdou je, že z nás, do Hámrov /:Rementevásgyár:/ dopravených 39 leventov, nikto nevedel, načo nás leventov s legitimáciami ráno pred úrad predvolávajú. Preto ani jeden z nás sa poriadne neobliekol, neobul, ba ani nenajedol. Ani na cestu sme sa jedlom nezásobili. Viacerí z nás leventov boli len v papučiach a bez ponožiek. Chudobnejší leventi nemali na sebe ani kabáta - zimníka. Preto aj cestou do Hámrov, od Sobraniec vzdialených na 15 km, na nákladnom aute poriadne premrzli. V rem.[Remetských] Hámroch po sostúpení z nákladného auta nás dvaja naši sprievodcovia vojaci zriadili do trojstupu a odviedli nás pred budovu hámorského pohraničného vojenského veliteľstva. Po zahlásení nášho príchodu vyšiel pred nás pán főtörzsörmester[22] Dévaváry a vydal rozkaz, aby sme našich veliteľov vojakov riadne poslúchali a nimi vydávané rozkazy statočne plnili. Zároveň vyzval 4 vojakov, nám pridelených dozorcov, keby sme boli leniví v práci, aby nás zaviedli tu /:ukázal prstom na čatára Št.[Štefana] Hidyho:/, ktorý sa vraj dostane do jeho rúk „megismeri a Magyarok Istenét!"[23] Čatár Hidy, uveličený sa postavil do pozoru so slovami: „Parancs!"[24] P.[Pán] főtörzsörmester Dévaváry pokračoval v ďalšej reči, že tých leventov, ktorí nebudú chcieť počúvať a pracovať, nech vojaci zavedú k nemu do kancelárie – „már mi öket itt elintézzük!"[25] Ešte sa jeden z vojakov ozval, že si oni sami s leventami hneď vybavia na mieste. Na to ale p.[pán] főtörzsörmester ozval sa „nem ott, hanem ide elővezetni őket, majd itt elintézzük![26]" Hneď nám určil aj prácu. Mali sme nosiť do vzdialenosti asi 25 m hore príkrym svahom polená dreva „šajty"[27] k vojenskej drevárni. Teraz si nás už ale na starosť zobrali velitelia - vojaci. V trojstupe nás zriadených odviedli ku kope dreva. Každý levente musel drevo dopravovať. Ťažšie kusy dreva dvaja leventi, ľahšie jeden. Kusy dreva vážili asi 30 – 50 kg, keďže boli surové a mokré. V zástupe, pozdejšie však v trojstupe zriadení sme ich odnášali k vojenskej drevárni. Táto práca trvala 2 – 2 ½ hodiny. Štefan Simkulič 15 ročný levente, sám niesol jeden menší kúsok dreva, s ktorým ho vojaci z polovice cesty navrátili ku kope dreva. Tam zakričali na stojaceho vojaka, aby mu prichystal väčší kus, ktorý ledva niesol. Každý z nás leventov ho poľutoval. Z miesta, kde bolo drevo složené, k vojenskej drevárni sme mohli dopraviť asi 6 m kubických. Teraz nás už vojaci rozdelili. 10 leventov: Jozef Duffer, Michal Sirka, Ján Hudák, Ján Copák, Ján Lešo, Ján Onder, Juraj Pavlina, Michal Kozma, Iliaš Sekulič a Pavel Bonga, nás ostalo toto drevo píliť, rúbať a ukladať. Jeden vojak nás poháňal v práci. Ostatní 29-ti leventi išli znovu nosiť drevo k nám asi zo

21 Cvičenie bývalo dvakrát do týždňa a trvalo 2 – 3 hodiny (pozn. J. M.).
22 Nadrotmajster.
23 Spozná Boha Maďarov.
24 Rozkaz!
25 My už ich tu vybavíme!
26 Nie tam, ale tu ich doviezť a potom tu ich vybavíme!
27 Kusy dreva.

vzdialenosti 1 km. Počasie nebolo najpriaznivejšie. Slabo oblečení sme mrzli, ba i hladovali bez obedu. Neodpočívali sme. Táto práca trvala asi do 5-tej hodiny večer. Potom sme si na rozkaz vojakov prichystali nocľah v garáži, kde bola betónová podlaha. Tu boli z dosák zbité lavice, na ktoré sme si nakládli slamy. Po príprave lôžkov tí, ktorí sme boli v sozname okrížkovaní, sme cvičili ťažké cviky – v drepe predsunovanie nôh s výmenou. O 9-tej hodine bola večera. Zemiaková polievka – teplá voda so zemiakmi bez chleba. Takto hladní, bez obedu, po ťažkej a vyčerpávajúcej práci, sme si polihali na odpočinok. V garáži za nami dvere zamkli. K nim postavili na stráž z vonku 1. vojaka. Priznávame ale, že v garáži sme si v piesku kládli oheň, aby nám nebolo zima. Veď prikrývok sme nemali a chladná betónová podlaha zdraviu neosožila.

Ráno, dňa 12. decembra 1942, t. j. v sobotu bol budíček o 5-tej hodine. Po ňom asi 1/2 hod.[hodinu] ranné cvičenie. Rozdelení sme boli do dvoch skupín. Cvičenie bolo nasledovné: beh na mieste, drep na 10 dôb, skoky v drepu, pričom vojak opaskom bil tých, ktorí riadne necvičili.[28] Po pol hodinke sme stali v trojstupe pred főtörzsörmesterom Dévavárym, kde nám bol vydaný zase denný rozkaz. Po rozkaze sme 10-ti leventi zase pílili, rúbali a ukladali drevo. Potom sme všetci raňajkovali /:zapraženú polievku:/, čistú teplú vodu, ako sa bol p.[pán] főtörzsörmester vyslovil – „most kaptok finom bakazupát"[29] –, pravda bez chleba. Po jedle nás odviedli na Hámorskú pílu. Bolo nás 29, ostatní ostali pri práci s drevom. Tu každý jeden levente dostal silný papierový mech, do ktorého naši velitelia – vojaci rozkázali naberať popol. Zriadení v trojstupe, každý niesol na chrbáte až 30 kg lebo i viac popola. Túto ťarchu popola sme niesli asi na 5 km-vú vzdialenosť hore vrchom do ovocnej záhrady p. Kováča. Túto cestu sme urobili dva krát doobeda. Pri druhej doprave, ale sme pod ťarchou bremien od telesnej slabosti, hladu na zlej ceste klesali k zemi. Vojaci nás poháňali a postrkovali nemilosrdne. Veď i včera pri doprave dreva s nami podobne zachádzali, keď sme museli isť v drepe okolo kuchyne a vtedy padlo niekoľko pohlavkov Janovi Melnikovi. Že s nami aj dnes podobne zachádzali dokazuje ten prípad, keď od vysilenia a hladu 17 ročný levente Ján Muchanič omdlel a spadol aj s mechom. Túto, veľmi smutnú príhodu, videli okrem nás aj niekoľkí hámorskí robotníci, medzi ktorými jeden sa volá Róth. Omdletého Muchaniča leventi Michal Ondrejka a Michal Kozma na rozkaz vojakov odprevadili pred kanceláriu, kde p.[pán] főtörzsörmester Dévaváry dal vojakom rozkaz, aby mu dali jesť. Na to vojaci odniesli zomdletého Muchaniča do kuchyne, kde sa bol kuchár vyjadril, že sa vyzdravie, len nech soberie do rúk svoj opasok. Ostatní za ten čas sme sa trápili. Vojaci nám nedopriali odpočinku a surovým spôsobom, hrešiac, nás poháňali v práci. Keď sme už druhý raz tento popol dopravili na vrch záhrady, každému z nás sa pred očami od hladu a vysilenia zatmievalo. Keď v Hámroch na obed vyzváňali, nás odviedli do garáže. Cestou do garáže sme ale museli spievať. Práve vtedy došiel zo Sobraniec posol, vojak Jozef Galyas, s odkazom od sobraneckého leventistického veliteľa, aby sme sa prichystali domov. Obed sme v ten deň nedostali. Teraz ale začalo dielo dovršovať. Začali zpomedzi nás vyberať tých leventov, ktorí boli v sozname označení krížikami. Soznam aj s tými poznámkami vlastnými očami videl Ján Copák, levente, ktorého p. čatár Št. Hidy ako dobrého známeho zpod, vopred plánovanej bitky oslobodil. Podobne urobil aj s Jurajom Pavlinom, Jánom Lešom, Jánom Hudákom, ktorých od bitky oslobodil. Ján Copák, levente udáva, že na sozname vypísané mená leventov boli naklepané strojom čiernymi písmenami, pri niektorých menách krížiky urobené červenou ceruzou a na spodku soznamu bolo napísané tiež červenými písmenami asi toto: „Ezeket, akik meg vonnak jelölve piros kereszttel külön kell megbüntetni és kezzek ala venni."[30] Pod tým bol podpis čatára Acsádyho.

Chlapec z Levente – Malá Tŕňa. Zdroj: Internet

28 Jozef Kosiba si vo svojich spomienkach na priebeh leventistického cvičenie spomína: *„Úroveň nimi vedenej výchovy bola úmerná ich nízkej odbornej príprave, ale i profesionálnej vulgárnosti a surovosti – umocnenej pocitom nezvládnutia funkcie a absenciou pedagogického taktu."* KOSIBA, J.: *Militantná organizácia Levente*, s. 42.

29 Teraz dostanete chutnú polievku.

30 Tých, ktorí sú označení červeným krížikom treba osobitne potrestať a pod ruky zobrať.

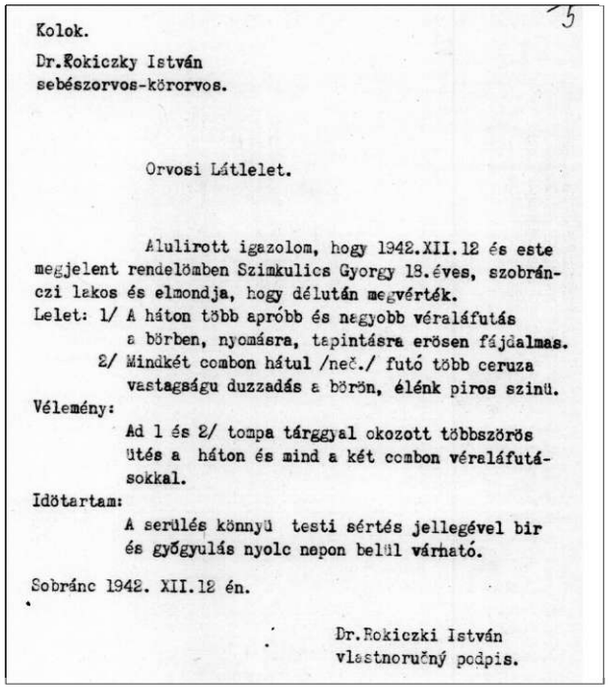

Kolok.

Dr.Rokiczky István
sebészorvos-körorvos.

Orvosi Látlelet.

Alulirott igazolom, hogy 1942.XII.12 és este megjelent rendelömben Szimkulics Gyorgy 18.éves, szobránczi lakos és elmondja, hogy délután megvérték.
Lelet: 1/ A háton több apróbb és nagyobb véraláfutás a börben, nyomásra, tapintásra erösen fájdalmas.
2/ Mindkét combon hátul /neč./ futó több ceruza vastagságu duzzadás a börön, élénk piros szinü.
Vélemény:
Ad 1 és 2/ tompa tárggyal okozott többszörös ütés a háton és mind a két combon véraláfutásokkal.
Időtartam:
A sérülés könnyü testi sértés jellegével bir és gyögyulás nyolc napon belül várható.

Sobránc 1942. XII.12 én.

Dr.Rokiczki István
vlastnoručný podpis.

Lekárska zápisnica s leventom Jurajom Simkuličom po bitke v Remetských Hámroch. Zdroj: SNA

Čatár Št.[Štefan] Hidy zpomedzi nás 39 leventov podľa soznamu vyčítal 8 leventov. Pritom bol prítomný aj vojak, posol zo Sobraniec Jozef Galyas. Čatár Št.[Štefan] Hidy zavolal so sebou leventu Michala Sirku a odviedol ho asi na dvadsať krokov od nás za budovu. Tam ho začal biť rukami a kopal doňho nohami. Túto bitku videl vlastnými očami levente Ján Lešo. Michal Sirko od bolesti sa svíjal, vydával zo seba hlasy bolesti, strašne jajkal, lebo sme jeho hlas počuli všetci. Čatár Št. Hidy ho potom zaviedol do vojenskej kasárne, kde ho ďalej bili.

Za ním nasledoval levente Jozef Duffer, ktorého povolali aj s leventami Jánom Ovšanikom, Jánom Melníkom a Jánom Slávikom do kancelárie, ktorú mali vydrhnúť. Viedli nás štyria vojaci. Levente Jozef Duffer udáva nasledovné: Vošli sme všetci štyria leventi do kancelárie. Mňa vojaci ihneď prevalili krížom cez stoličku, sobliekli mi kabát a začali ma 2 neznámi vojaci, okrem nich čatár Št.[Štefan] Hidy aj s vojakom Jozefom Galyasom biť. Bili ma vojenským opaskom. Ostatných 3-och leventov z miestnosti vyhnali, okenice na oknách zavreli, vonkajšie dvere primkli, vnútorné kľúčom zamkli. Vyfackali ma. Teraz sa ma čatár Št. Hidy aj s vojakom Jozefom Galyasom vypytovali: „Fogsz még írni az ujságba?“[31] Tým, pravda rozumeli slovenské noviny „Slovenskú jednotu“,[32] keďže do nej som uverejnil sobranecké fotbalové zápasy aj s niekoľkými inými príspevkami /:maďarsky viem veľmi slabo:/. Potom ma traja začali so všetkých strán fackať a biť päsťami. Jeden z vojakov stál v pohotovosti s puškou. Keď ma nabili tak, že som sa už kolísal, vtedy jeden vojak rozviazal na mojej ľavej nohe baganču – topánku. Nohu mi zavadili do, pravdepodobne na tento cieľ naschvál zhotoveného stolčeku a začali mi utínať vojenským opaskom údery na podošvu nohy. Od veľkej bolesti som vytrhol zo stoličky nohu, ale potom mi ju zase na staré miesto zasunuli. Keď videli, že už nevládzem, dali mi pokoj. Zatým mi ihneď rozkázali v tej istej miestnosti, kde som bol zbitý, drhnúť podlahu kancelárie s tým, aby bola čistá, lebo ju budem drhnúť desať krát. Nato, že som bol bitý, ba mal som ešte aj večer, keď sme prišli domov do Sobraniec, znaky na tele, prikladám lekársky nález, vystavený Dr. Št.[Štefanom] Rokickým, obv.[obvodným] lekárom zo Sobraniec, dňa 12. decembra 1942.[33]

Jozef Duffer v. r.
podpis.

Po skončenej bitke na Jozefovi Dufferovi sa navrátil k leventom čatár Št.[Štefan] Hidy aj s vojakmi a zo soznamu vybral nasledovných leventov: Juraja Simkuliča, Jána Pajdiča, Eugena Matišina, Štefana Kijova a Michala Mariňáka.

Levente Juraj Simkulič udáva nasledovné:

Vojaci nás zaviedli do kasárenskej spálne. Tu sa nás čatár Št.[Štefan] Hidy spytoval slovensky, či budeme chodiť na levente. My sme mu na to odpovedali, že chodíme riadne. Na to nám dal každému z nás do rúk po dvoch vo-

31 Budeš ešte písať do novín?

32 Noviny *Slovenská jednota* vychádzali v rokoch 1939 – 1944. Po vzniku SSNJ sa stali tlačovým orgánom SSNJ. Na svojich stranách okrem správ a rôznych rubrík poukazovali na postavenie slovenskej menšiny v Maďarsku (pozn. J. M.).

33 Podľa priloženej lekárskej správy mal Jozef Duffer na chrbte a pravej lopatke opuchliny, ktoré boli na dotyk bolestivé, takisto pri pohybe mal bolestivé pravé bedro, avšak bez vonkajších známok poranenia. Lekár skonštatoval, že zranenia boli spôsobené tupým predmetom, s dĺžkou liečenia osem dní. SNA, f. SSNJ, šk. 4, inv. č. 9, sign. Generálny sekretariát Budapešť, Dokumentárny elaborát o postavení Slovákov v Maďarsku 1938 – 1945, dok. č. 43/6.

jenských puškách. Každý ich mal v drepe držať v napnutých rukách smerom hore. Ktorý zpomedzi nás toto trýznenie nevydržal, dostal od vojakov rukami po tvári – poza uchá. Keď sa tento dej ukončil, lebo chlapci držanie pušiek v drepe dlho nevydržali, dal nám poľahať na postele. V miestnosti okrem čatára Št. Hidyho boli ešte 4 vojaci. Teraz započala neľútostná bezsrdistá bitka. Čatár Št. Hidy sobral do rúk dlhé železo, ktoré malo na jednom konci dlhú železnú rúčku, druhý jeho koniec bol tiež hrubší než stredok. Podobalo sa to ako by policajtov „pendreg." Každého z nás týmto železom po chrbáte bil. Keď sa nás železom dosýta nabil, postavil nás a dal nám do rúk vojenský kufor. Ten ťažký kufor sme museli v drepe v rukách držať ba s ním aj „békaugrásokát" žabie skoky vyvádzať. Kto ani toto nevydržal, vojaci ho bili po tvári rukami. Ba aj s obuškami vojenských pušiek do nás drgali. Po tom sa nás čatár Št. Hidy spytoval:: „Masaryka vám treba, Horthy vám nebol dobrý?" Na to som mu odpovedal ja slovami: „Ja ňeznam co bul Horthy a Masaryk, bo ja ešče vtedi mali bul!" Ešte vždy nebolo trýznenie barbarské dokončené. Teraz sme mali polihať na vojenské kufry. Pravda museli sme sa predtým vyzuť z oboch topánok - bagančí. Čatár Št. Hidy na to sobral opasok do rúk a nás bezbranných bil po pätách a vôbec, kde zasiahol. Pred ukončením, kedy ešte nás bil po drieku vojenským opaskom, vtedy sa levente Štefan Kijev ohlásil slovami: „Én magyar fiú vagyok!"[34] Na to mu pán čatár Št. Hidy povedal po maďarsky, prečo mu to skôr nevyzradil, vtedy by boli vraj nebili ho. Leventovi Štefanovi Kijevovi, ako Maďarovi dali do úst cigaretu a do ruky kus chleba. Po skončení bitky a trýznení sa nás čatár Št. Hidy spýtal, či budeme riadne chodiť na leventistické cvičenia, či budeme rozkazy riadne plniť, a či budeme do kostola riadne chodiť. Sľúbili sme všetci, že hej. To, že som bol bitý a mal som ešte aj večer, keď sme prišli domov do Sobraniec znaky na tele, dokazuje aj priložený lekársky nález, ktorý vystavil dňa 12. XII. 1942 p.[pán] Dr. Štefan Rokický, obv.[obvodný] lekár v Sobranciach.[35]

Juraj Simkulič v. r.

V tom istom čase, kým týchto piatich leventov bili v spálni, v kuchyni dostal Ján Belan

Stranícka legitimácia Štefana Blašku, obvodového tajomníka SSNJ v Sobranciach. Zdroj: BLAŠKO, Š.: Sobranecký kraj

tiež štyri pozauchá od vojaka vraj preto, lebo pri nosení popola bol poprosil leventu, Jozefa Duffera, aby celú vec opísal a poslal do novín „Slovenská jednota." Na samý ostatok nás všetkých zriadili do trojstupu pred kanceláriou. Tam sa nás čatár Št. Hidy, ešte raz všetkých opýtal, či budeme riadne chodiť na levente a dal rozkaz vojakovi Jozefovi Galyasovi, aby nás pešky /:bez obedu, bolo už 1/2 3 hod. poobede:/ odprevadil do Sobraniec, teda na 15 km s tým, že po troch rokoch z miesta: „nóta Horthy Miklós katonája vagyok..."[36]

Od Remetských Hámrov išli sme domov spievajúc. Na ceste v Jasenove sme sa stretli s oteckom leventov Štefana a Juraja Simkuliča – Andrejom Simkuličom, ktorý sa pustil nám naproti na svojom povoze, lebo sa bol v Sobranciach doznal, že dnes prídeme domov. Navrátil voz a zavolal na svojich synov Štefana a Juraja. Na prosbu starších leventov vojak Jozef Galyas dovolil aj niektorým mladším 15 ročným, aby na voz vystúpili. Medzitým chcel vyjsť na voz aj Michal Sirka, levente, ktorý mal na nohách drevené topánky s nepohyblivými podošvami a bol od bitky a hladu i zimy strašne zoslabený. Pri vykročení na voz vojak Jozef Galyas, náš sprievodca z boku rukou mu dal silnú ranu cez pravé líco a ucho. Sirkovi na to z hlavy spadla čiapka a zapotácal sa. Pokračovali sme v ceste pešky k Sobranciam, pravda, z nútenia spievajúc. Dnu v meste v Sobranciach sme sa stre-

34 Ja som maďarský chlapec.

35 Podľa priloženej lekárskej správy mal Juraj Simkulič na chrbte viacero menších a väčších krvných podliatin, tiež opuchliny červenej farby na oboch stehnách vzadu. Zo správy vyplýva, že bol viackrát udretý tupým predmetom na postihnutých miestach. Lekár skonštatoval, že zranenia neboli závažnej povahy a doba liečenia mala trvať osem dní. SNA, f. SSNJ, šk. 4, inv. č. 9, sign. Generálny sekretariát Budapešť, Dokumentárny elaborát o postavení Slovákov v Maďarsku 1938 – 1945, dok. č. 43/5.

36 Ja som vojakom Horthyho Miklósa.

tli pred holičom – obchodom Jána Urbáneka – s p.[pánom] okresným leventistickým veliteľom Lad.[Ladislavom] Matiym. Vojak Jozef Galyas nás pred ním zastavil čelom k nemu.

Pán okresný leventistický veliteľ Ladislav Matyi na konci reči povedal po maďarsky... si myslím, že odteraz budete dobrí. Na to mu asi 10 leventov odpovedalo „igen".[37] On spomínanú otázku zopakoval dvakrát a hovoril „hangosabban".[38] Na to nám dali povel k rozchodu. Viacerí zpomedzi nás, zbitých leventov, ešte toho dňa večer sme sa dali prehliadnuť p.[pánom] sobraneckým obvodným lekárom Dr. Štefanom Rokickým, ktorý každému vystavil svedectvo o lekárskom náleze. Viacerí leventi, ktorí boli bití, i nasledovného dňa ležali v posteliach.

Svedok Andrej Simkulič, roľník, sobranecký obyvateľ – je otcom dvoch leventov Štefana a Juraja, ktorých vojaci nemilosrdne zbili, čo dokazuje aj priložený lekársky nález – je členom SSNJ. Prosí preto Generálny sekretariát SSNJ, aby podľa, v zápisnici uvedených údajov urobil na patričných miestach kroky. Prosí o zakročenie a zadosťučinenie, aby sa podobné prípady barbarských bitiek viac neopakovali. Takéto počínania vojakov, ako aj leventistických veliteľov nevedú na dobrú cestu bratského spolunažívania nášho slovenského národa s maďarským. Takéto pravdivé chýry nebudú dobre pôsobiť na srdcia nášho, na Sobranecku žijúceho, dobrého, kľudného, nenáročného slovenského ľudu. Takýmito metódami sa naši slovenskí leventi nevychovávajú k vernosti štátu.

My, sobranecki leventi, túto zápisnicu pred dvoma svedkami a p.[pánom] Štefanom Blaškom, obv.[obvodovým] tajomníkom SSNJ v Sobranciach, po prečítaní podpisujeme. Správnosť údajov podľa nášho čistého slovenského srdca takto potvrdzujeme a zároveň prosíme tiež o nápravu.

D. a. h.

Krivdou postihnutí leventi:
svedkovia:
Juraj Simkulič v. r. Ján Slaninka v. r.
Jozef Duffer v. r.
Andrej Simkulič v. r.
Juraj Pavlina v. r.
Ján Hudák v. r.
Ján Copák v. r.

Pečiatka SSNJ.
Štefan Blaško v. r.
obv. taj. SSNJ
ako zapisovateľ.

SUMMARY

Ján Mitáč: Chicane of Levente Slovak Members in Sobrance in 1942

The presented document depicts how the Slovak members of Levente, a youth organisation in Sobrance, were treated in 1942, being physically attacked by a Levente instructor and members of the Hungarian army due to a disobedience of an order. That incident was recorded by Štefan Blaško, a district secretary of the Slovak National Unity Party. The record on the incident was sent to the General Secretariat of the Slovak National Unity Party in Budapest, where from a claim was filed with the Hungarian Government.

Levente was a youth organisation, operating in Horthy´s Hungary, associating young people at the age of 12 – 21, and a membership in the association was compulsory. The activities in Levente were of diversified character, from building physical fitness, through education, lectures, courses, to trips and camps. Unfortunately it often happened in practice that Levente was degraded to brutal military drill, as mostly rude non-commissioned officers were responsible for the training and education. An unreasoned absence in obligatory training lessons was strictly punished by a police court, repeatedly also by a detention.

37 Áno.
38 Hlasnejšie.

Strana a jej Bezpečnosť

Mgr. Matej Medvecký, PhD.
(1977), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, študijný odbor história – angličtina. Pracuje v Ústave pamäti národa

Štátostrany ako vládne telesá nedemokratických režimov mávajú niekoľko spoločných čŕt bez ohľadu na ideologické zafarbenie režimu. Zrejme najdôležitejšou úlohou štátostrany je vždy doslova prerásť celou spoločnosťou, od najmenšej samoty až hlavné mesto. Toto sa v každom režime, kontrolovanom jedinou vládnou stranou, deje pomocou niekoľkých osvedčených mechanizmov, zväčša sa využívajú rôzne formy posudkov či hodnotení pri obsadzovaní určených pracovných postov väčšieho významu, napr. miest úradníkov a či funkcionárov štátnej správy, miesta v správnych a dozorných radách významných podnikov, ale aj učiteľov, a v neposlednom rade príslušníkov polície. Je jasné, že vyjadrenie o vhodnosti uchádzača môže vydať v prvom rade strana (podľa dôležitosti miestna, okresná organizácia či centrum strany), často sa k danej otázke vyjadruje aj policajný orgán, ktorý však už tradične býva opäť pod vplyvom strany. Na Slovensku sú podobné mechanizmy, samozrejme, okorenené tým, že rodinkárstvo a klientelizmus je už viac-menej súčasťou nášho „kultúrneho dedičstva" a po známosti sa u nás vždy dalo (a zrejme dodnes dá) vybaviť takmer všetko. Polícia máva teda v každom nedemokratickom režime okrem tradičných úloh aj také, ktoré sa v demokratickom režime zväčša nevyskytujú, resp. sa považujú za nežiaduce. Ide najmä o prepájanie straníckeho aparátu a policajných štruktúr, ktoré sa tak stáva pomocným orgánom vykonávania straníckych záujmov.

Policajná práca má však niektoré špecifiká a laici nie vždy dokážu okamžite pochopiť všetky jej nuansy. Preto sa často stretávame s javom, že sa príslušníci policajného aparátu zúčastňovali straníckych škôl, kde vykonávali prednášky na priblíženie svojej práce predstaviteľom straníckeho aparátu, a tým aj zlepšenie vzájomnej komunikácie medzi stranou a políciou. Takéto teoretické školenia – samozrejme, obsahujúce aj praktické príklady – sú teda zaujímavým príkladom toho, ako mala prebiehať spolupráca štátostrany a jej polície a ako svoju úlohu v tom-ktorom režime vnímali samotní predstavitelia bezpečnostného aparátu.

Predkladaný dokument poukazuje na to, že tento rozmer straníckeho života existoval aj v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. Je poukazom na prepojenie štátneho a straníckeho aparátu v tejto dobe. Nie je celkom jasné, kedy vznikol, nepochybne to bolo neskôr ako v roku 1940, zrejme až po roku 1942. Nasvedčovala by tomu dikcia dokumentu, keď jeho autor spomína vydávanie osvedčení, resp. odporúčaní o politickej spoľahlivosti. Tie totiž spočiatku vydávala Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB) a až v neskoršom období sa prax zmenila, keď tieto, pre zamestnanie sa v štátnej správe nevyhnuté osvedčenia začali vydávať straníckе orgány.

Ide zrejme o prednášku niektorého z vysokých predstaviteľov ÚŠB, azda samotného prednostu Jozefa Beňušku,[1] na niektorom zo straníckych školení. Dokument je uložený v Slovenskom národnom archíve, vo fonde Národný súd, konkrétne v trestnom spise slovenského premiéra z rokov 1944 – 1945 Štefana Tisu (8/1946). Dokument som vybral na publikovanie najmä preto, že ide o zaujímavú reflexiu toho, čo očakávala Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS) od „svojho" hlavného bezpečnostného úradu a ako vnímali svoje prepojenie na stranu predstavitelia polície.

Dokument

Spolupráca HSĽS s bezpečnostnými orgánmi.

V autoritatívnom štáte, kde štátna Strana je jedinou a výhradnou nositeľkou politickej moci, strana má za úkol aj usmerňovať a viesť štátnu správu. Usmerňovanie štátnej správy samo o sebe nevyčerpáva ešte dostatočne úkoly štátnej Strany, lebo štátna strana musí ovládať nielen život politický, ale aj život hospodársky a usmerňovať ho. Aby tieto úkoly Strana mohla plniť, musí vždy o všetkom a včas byť informovaná.

1 Jozef Beňuška (1908 – 1945?), právnik a policajný úradník, prednosta oddelenia na ÚŠB, neskôr prednosta celej inštitúcie. Vo februári 1945 ho zatkli nemecké bezpečnostné zložky, neskôr bol odvlečený do koncentračného tábora Mauthausen, kde ho zrejme popravili.

K tomuto účelu Strana má k dispozícii Hlinkovu gardu – systém miestnych organizácií, poťažne organizácií nadriadených, jednak štátny aparát, ktorý sa skladá z ľudí k tomu účelu zvlášť školených, t. j. bezpečnostných orgánov a žandárstva.

Tým, že najvyššie vedenie Strany v dnešných pohnutých časoch chce zdokonaliť aparát Strany po stránke štátnobezpečnostnej, je zo strany vedúcich bezpečnostnej služby na Slovensku vítané a preto radi prichádzame medzi tých, ktorí sú piliermi tohto štátu a do určitej miery aj regulátormi vo všetkých úsekoch štátu.

Od harmónie alebo disharmónie týchto dvoch zložiek, totiž organizácie Strany na jednej a bezpečnostných orgánov na druhej strane závisí a bude závisieť či vedenie štátnej Strany bude správne alebo mylne informované o udalostiach rázu osobného, politického a hospodárskeho.

Prv, ako by som sa dostal k vlastnému tématu dnešnej prednášky, nech mi je dovolené aspoň niekoľkými slovami rozobrať základné pojmy u človeka – ako jednotlivca, t. j. vyhodnotenie, čo je mravná a politická zachovalosť, keďže táto je dnes akousi základnou devízou bezpečnostnej služby a iste nebude od veci, keď toto bude základnou jednotkou tiež u Vás, nakoľko všetky počínania Vás v Strane pri výbere osôb sa usmerňujú na základe týchto dvoch pojmov a takisto aj počínanie v Hlinkovej garde. V dejinách každého národa dvaja činitelia usmerňujú vývoj a dávajú mu svoj ráz:

1./ Vnútorné vlastnosti národa

2./ Hodnota, ktorou národ prispieva k utváraniu dejín ľudstva.

Tohto druhého činiteľa mohli by sme charakterizovať ako dôležitú mravnú silu, ktorou si národ vynucuje rešpekt často i u silnejších národov, pre svoje národné a štátne zriadenie.

V dejinách často vidíme, že malé chyby, na pohľad nepatrné, mali nedozierne následky pre život národný a štátny. Tieto malé chyby často spočívajú v nesprávnej národnej výchove, lebo národná výchova je aj súčiastkou mravnej výchovy. Už tá okolnosť, že niekto o sebe sebavedome prehlási, že je príslušníkom toho alebo onoho národa, samo o sebe vyhodnocuje aj po stránke charakterovo – mravnej, lebo z blízkej minulosti veľmi dobre vieme, že príslušníci nášho národa, chvála Bohu nie všetci, hanbili sa vyznať svoje národné krédo. Tak, - ako mravná hodnota národa je dôležitým činiteľom v živote štátnom a národnom, nie menej je dôležitá mravná a osobná hodnota jednotlivca, lebo národ sa skladá z jednotlivých príslušníkov a preto čím vyššia mravná kvalita jednotlivca, tým vyššia je mravná kvalita celého národa. Ohodnotenie jednotlivca po stránke mravnej je viac – menej úlohou bezpečnostných orgánov, ktoré jeho mravnú hodnotu vyhodnocujú jednak podľa trestného registra, - to však nestačí a to len u tých ovšem, ktorí mali dočinenia so zákonom. Oveľa ťažšie je však vyhodnotenie po stránke mravnej u tých osôb, ktoré nemali dočinenia so zákonom, kde bezpečnostné orgány sú odkázané na osobnú znalosť alebo na údaje ľudí, žijúcich v okolí jednotlivých osôb. Tu sa často stane, že nepravdivé a nezaručené údaje, bez patričného preskúmania, sdeľujú sa úradne dožadujúcim úradom. Tak sa môže stať, že nedoložené povesti, majúce často podklad v nepriateľstve, alebo iných nízkych pohnútkach, dostali sa u cudzích úradov do rúk osôb tretích, ktoré ich použili proti osobám, ktorých povesť a chovanie sa bolo vyšetrované, takže tieto osoby boli jak morálne, tak aj hmotne značne poškodené a domáhali sa odôvodnene nápravy, aby nezodpovedné správy o nich úradom podané boli odvolané. Osoba, ktorej je zverené podávanie posudkov o mravnej spoľahlivosti musí byť predovšetkým sama morálne na výške a nesmie sa dať ovplyvniť osobnou nenávisťou a osobnými rozpormi. U takejto osoby predpokladá sa určitá inteligencia, aby sa vedela odosobniť.

Pri zisťovaní povesti mravnej neobracajme sa na ľudí nízkych, ktorí svojou inteligenciou nie sú v stave posúdiť mravnú hodnotu jednotlivca. Tak napr. nemôže byť smerodatným pre posúdenie povesti určitého človeka vyjadrenie sa domovníka, ktorý čiste z dôvodov osobných, pretože dotyčný pri otváraní brány mu nedá 2,- KS[2] ale len 1,- KS, povie: „no, toto nie je dobrý človek, lebo je skúpy“, atď, atď, alebo čo je častejším prípadom, najmä na vencove, že susedia sú rozhnevaní a jeden druhému nevie prísť na meno.

Ako som už bol spomenul, u osôb trestaných máme úlohu usnadnenú tým, že nahliadneme do trestného registru, lebo osoba, ktorá má za sebou celý rad trestov nemôže byť mravne zachovalá. Ťažšie je však vyjadrenie o takej osobe, ktorá v trestnom registri [má] uvedený len trest jeden, často spáchaný

2 Koruna slovenská.

len z mladistvej nerozvážnosti /:napr. nastúpil 17 ročný mládenec, ktorý po zapracovaní sa, vykonáva často aj dôležitú agendu a to aj takú, ktorá súvisí s peňažnou manipuláciou. Priatelia a spoločnosť zapríčinila, že príjmy mu nestačia a on si povie: ‚Však nejakú tú 100 korunu si vypožičiam a na prvého ju vrátim'. Do prvého sa však príde na to, že chýbajú peniaze, nasleduje vyšetrovanie, súd a trest, ktorý sa mu zapíše do trestného registra. Po čase si žiada o prijatie do štátnej služby, avšak čierny fľak z mladosti sa stále tiahne s ním ako červená niť a je tu závadou. V danom prípade spravodlivosti sa učinilo zadosť. Odpykal si vymeraný trest a keď v ďalšom počínaní nedopustil sa trestných činov, nemožno takého človeka kvalifikovať za mravne závadného.

Ešte ťažšie je vyjadrenie o politickej zachovalosti. V tejto otázke vydaním zákona o štátnej Strane[3] nastalo určité ujasnenie. Aj keď intervenčný poriadok Strany obsahuje určité ustanovenia, ktoré mnohé doterajšie jestvujúce nejasnosti odstraňujú, nakoľko o mravnej a politickej zachovalosti doteraz vyjadrovali sa bezpečnostné orgány. Podľa intervenčného poriadku Strany, článok 2., o politickej spoľahlivosti osvedčenie podávať oprávnená je jedine HSĽS. Tieto dobrozdania sú rázu dôverného, preto každý verejný úradník, ktorý rozhoduje na základe týchto politických dobrozdaní musí zachovať úplnú mlčanlivosť. Teda o politickej spoľahlivosti ako stojí v článku 2., vydáva osvedčenie Strana a nie bezpečnostné orgány.

Takto konštatované stanovisko, vo veci politickej spoľahlivosti osôb, zjednodušuje otázku, ktorá doteraz narobila príslušným úradom mnoho starostí. Lebo skúmať niekoho po stránke politickej spoľahlivosti nie je maličkosťou. Aby sme sa o niekom mohli objektívne vyjadriť, či je politicky taký alebo onaký, žiada to od nás isté osobné a vedné predpoklady. Jednak musíme dotyčnú osobu poznať a nazrieť do jej politického vnútra a potom byť natoľko objektívne – nestrannými, aby sme sa len na základe objektívnych skutočností vyjadrovali.

Vedieť niekoho posúdiť, či je politicky taký alebo onaký vyžaduje od nás aj istý stupeň politickej alebo všeobecnej vzdelanosti, aby sme boli súci z jeho slov a skutkov utvoriť si posudok, ktorý by bol verným obrazom politického zmýšľania jednotlivca.

Teda, ako vidíme, nestačí tu len politická vzdelanosť a značný stupeň duševnej hbitosti, ale posudzovateľ musí byť aj dobrým psychológom, aby mohol zo slov, skrytých pod nepravým zmýšľaním, utvoriť si jasný obraz o politickom zmýšľaní toho – ktorého jednotlivca.

Preto vyjadrenie o politickom zmýšľaní toho ktorého občana musí sa opierať o skutočné a overené faktá, aby sa nestávali prípady, že syn dokončivší štúdiá a žiadajúci o miesto, bol politicky nespoľahlivý len preto, lebo jeho otec bol v minulosti organizovaný v inej politickej strane. Týmto vyjadrením nielen že nezískame ho pre dnešný režim, ale naopak, - i keď je takýto mladý človek naklonený k dnešnému režimu, môže sa stať jeho neprajníkom a to nielen on, ale celá rodina stavia sa negatívne k celému štátnemu zriadeniu.

Pri posudzovaní politickej spoľahlivosti treba brať za základ tieto body:

1./ Nacionálie

2./ S kým sa dotyčná osoba stýka a kedy

3./ Primerane veku – v akej strane bola angažovaná v minulosti

4./ Vyjadrenie osoby samej o jej politickom zmýšľaní a

5./ Poznatky iných hodnoverných osôb

– Teraz si preberieme bod po bode:

K bodu 1./

V každej správe treba presne uviesť priezvisko, krstné meno, deň, mesiac, rok a miesto narodenia. Všeobecne tieto skutočnosti nazývame nacionálami jednotlivca. Prečo zdôrazňujem tieto skutočnosti? Lebo sebelepšia správa nemá bez vyššieuvedených skutočností cenu, nakoľko o politickej spoľahlivosti osôb vedie sa tzv. politická kartotéka a čo mi je platná sebelepšia správa o Mišovi Kováčovi, keď v politickej kartotéke mám 20 Mišov Kováčov a neviem, o ktorom z nich predložená správa hovorí.

K bodu 2./

- S kým sa dotyčná osoba stýka, kde a kedy? -

Je samozrejmou vecou, že ak niektorý občan sa nepretržite stýka – dajme tomu so spoločnosťou o ktorej všeobecne vieme, že je dnešnému štátnemu zriadeniu neprajnou, nemožno ho považovať za spoľahlivého. A tu zase musíme rozoznávať, či sa táto spoločnosť len preto schádza, aby si porozprávala najnovšie správy a roztrusovala ich ďalej, alebo či je to spoločnosť len náhodilá, za určitým záujmom. Nemožno o niekom povedať, že je politicky nespoľahlivý len preto, že je členom Rybárskeho spolku, v ktorom sú aj osoby iného politického presvedčenia, lebo toto je styk záujmový a nie politický. Často sa u nás tiež stáva, že vidíme v meste v kaviarni, na dedi-

3 Ide zrejme o zákon č. 245/1939 Slovenského zákonníka.

ne v krčme, sedieť v spoločnosti osôb politicky nespoľahlivých, o ktorých je to všeobecne známe, osobu po stránke politickej nezávadnú. Toto ešte nie je pokleskom proti politickej spoľahlivosti, lebo je to styk na verejnom mieste. A nemožno z toho uzatvárať na politickú spoľahlivosť tej – ktorej osoby. Naproti tomu, o čo horší je styk – bohužiaľ aj u členov Strany a HG[4] – v noci s osobami nášmu štátu nespoľahlivými. Takýto styk sa môže v každom prípade kvalifikovať ako politická nespoľahlivosť.

K bodu 3./

- Primerane k veku, v akej strane bol organizovaný v minulosti. -

Táto okolnosť je však len podpornou pomôckou, lebo vieme, že mnohí Slováci v minulosti z dôvodov hmotných, ba aj služobných boli nútení vstúpiť do tej, alebo onej politickej strany. Príslušnosť k politickej strane v minulosti nesmie byť základnou devízou pri posudzovaní politickej spoľahlivosti, najmä nie u mladých ľudí, aby títo trpeli pre hriechy svojich otcov. Napr. otec rodiny je komunista, deti vychováva v duchu komunistickom, syn bol narukovaný na východnom fronte a po návrate, keď je vzhľadom na jeho výchovu kladená mu otázka, že prečo neprešiel k boľševikom, tento odpovie: ‚Mal som možnosť poznať boľševizmus na vlastné oči a nikdy viac komunistom nebudem.' O takomto mládencovi nemožno predpokladať, že by bol politicky nespoľahlivý a preto by bolo nespravodlivé, keby trpel za nesprávnu výchovu, ktorej sa mu dostalo.

K bodu 4./

- Vyjadrenie osoby samej o jej politickej spoľahlivosti. -

Často sa stáva, že v spoločnosti ľudia prejavujú svoje politické zmýšľanie zaujatím určitého postoja k dnešným udalostiam, kritikou vládnych opatrení. Takí občania, ktorým každé vládne nariadenie je zlom a oni keby mali moc by to, alebo ono inak zariadili, nemôžu nikdy poslúžiť štátnemu zriadeniu alebo národu a z ich sústavnej kritiky dá sa usudzovať na ich politické zmýšľanie a spoľahlivosť.

K bodu 5./

- Poznatky iných hodnoverných osôb. -

Často sa stáva, že osoba prejaví svoje politické zmýšľanie inej osobe napriek tomu, že vie, že osoba, ktorej to zdeľuje je opačného politického zmýšľania. Tu mám na mysli ten prípad, keď osoba, dnešnému politickému smeru neprajná vyzná svoje politické presvedčenie osobe o ktorej vie, že má kladný postoj k dnešnému politickému smeru a dnešnému štátnemu zriadeniu, ale s ktorou žije a s ktorou ju viažu tie isté spoločenské styky, alebo osobná dôvera, prameniaca z iných pohnútok. Posudok od takýchto osôb je najsmerodajnejší. Avšak tu musím položiť dôraz na jednu okolnosť, ktorej sa u nás venuje málo pozornosti. Zachovanie prísnej mlčanlivosti o prameni správ a uschovávanie konceptov.

Dôverné správy treba vždy odoslať v dvoch obálkach. Koncepty treba uschovať tak, aby nepovolané osoby nemali k nim prístup. V správach nikdy neuvádzať prameň a najmä nie mená osôb. Správu dôvernú naznačiť nápadným heslom ‚Dôverné', Prísne dôverné' alebo ‚Tajné' a podľa týchto hesiel ich aj manipulovať. Prv, než správu podáme, musíme si ju overiť z viacerých prameňov a podať objektívny posudok bez osobnej zahrotenosti a tu je dôležitá práve znalosť osôb.

I keď postupujeme pri podávaní správ o mravnej zachovalosti podľa horeuvedených smerníc môže sa stať, že sa nám nepodarí poslať objektívnu správu a že neskoršie výjdu na javo také skutočnosti, ktoré keby nám boli známe pri podávaní správy, bola by táto vyznela celkom inak. A tu nastáva nám nová povinnosť. Pri zistení takýchto skutočností poslať správu novú, lebo nesmieme zabúdať, že podaním nepravdivej správy môže osoba utrpieť po stránke sociálnej, ale aj morálnej. Naopak, ak u osoby, o ktorej sme podali priaznivú správu, výjdú najavo skutočnosti, ktoré nám tú osobu po stránke mravnej a politickej stavajú do nepriaznivého svetla, povinní sme to oznámiť, lebo takýto občan, o ktorom sme podali priaznivú správu, obdrží od štátu alebo Strany úrad, alebo osobné výhody, ktorých nie je hoden. Musí byť preto aspoň pozorovaný, aby nemohol škodiť štátu a národu.

Orgánmi všeobecnej bezpečnostnej služby pred 6. októbrom 1938 boli policajné riaditeľstvá a štátne policajné úrady, poťažne tzv. expozitúry týchto úradov, vysunuté v pohraničných miestach. Druhou zložkou tejto služby bolo žandárstvo. Obe tieto zložky mali potom svoje špeciálne orgány, pod názvom orgány spravodajské, ktorých úlohou bolo spolupracovať v štátnobezpečnostných veciach s armádou. Akousi pomocnou zložkou bezpečnostnej služby bola finančná stráž a je všeobecne známe, že všetky tieto bezpečnostné úrady, alebo zbory, regrutovali sa jedine z ľudí oddaných štátnej moci výsostnej. Boli to vo veľkej miere legionári, ‚Sokoli' a príslušníci rôznych organizácií, u ktorých už bol prebudený a vyvinutý cit zodpovednosti pre štátne záujmy.

4 Hlinkova garda.

Tento, už pomerne dobrý bezpečnostný aparát, mal veľkú oporu u tzv. vládnych strán, ktorých funkcionári boli vo veľkej miere priamo konfidentmi u presvedčenia pre bezpečnostné orgány a členstvo samo bolo tiež vychovávané pre spoluprácu a podporovanie bezpečnostných orgánov. Je známe, že vládne strany zdôrazňovali svojimi prednáškami i tlačou tzv. zákonitú povinnosť oznamovať bezpečnostným úradom a orgánom všetko aj o protivládnej činnosti v tom čase tzv. autonomistických strán a neprestávali prízvukovať, že je to národnou povinnosťou.

Ústredným odborným orgánom na vyhodnotenie získaného materiálu pre vládnúci režim bola spravodajská ústredňa v Prahe, ktorá mala svoje odbočky rozhodené po celom štáte. Ona – vyhodnotiac získaný materiál – navrhovala vládnym činiteľom urobiť opatrenie v záujme štátu, ale najmä vládnuceho režimu.

Táto odborná zložka bezpečnostnej služby zasahovala prostredníctvom svojich konfidentov z presvedčenia do každého odboru štátnej správy. Tak napr. v hospodárskom živote v mnohých prípadoch ona rozhodovala a diktovala pri obsadení miest v hospodárskom odbore a zrejme vždy na úkor Slovenska. Bol to všeobecný úzus, že príslušníci vládnych strán a členovia bezpečnostnej služby pokladali sa navzájom za svojich, naproti tomu príslušníci protivládnych strán stáli ostro proti týmto zložkám.

Bezpečnostný aparát na Slovensku po 6. okt. 1938 bol hneď veľmi oslabený tým, že mnohí jeho členovia, známy svojim protislovenským presvedčením museli byť z dôležitejších miest odstránení, po prípade aj odsunutí, ale najmä tým, že akosi odpadla ona pomocná zložka bezpečnostného aparátu tzv. vládnúce strany. Aby som to názorne vyjadril, tak u polície mali sme sotva 40%, u žandárstva sotva 20% Slovákov. Ešte horšie bolo to u špeciálnej zložky bezpečnostného aparátu, kde boli Slováci zastúpení sotva 5%-ami.

6. október 1938 napriek tomu nezastihol nás celkom nepripravených a aj to malé percento odborných úradníkov, ktorí tu v tom čase boli, vedeli sa rýchle postaviť na svoje miesto a s vypätím všetkých síl, ba nadmiernou usilovnosťou a prácou vedeli v krátkom čase plnou mierou zapojiť bezpečnostný aparát do výstavby nového štátu. Postupom času len bezpečnostný aparát doplnený novými silami a pomocou členov Strany a HG vedel za krátky čas účinne zasiahnuť proti mnohým nebezpečenstvám, ba dokonca už v tom čase vedel účinne podporovať vládu.

Strana a HG ako nositelia štátnej moci, - i keď neboli ešte v každom smere skonsolidované, predsa hneď po 6. okt. 1938 podporovali bezpečnostnú službu. Pravda nie organizovane, ale len z prípadu na prípad a dnes, keď Strana a HG – ako také – sú už organizačne dobudované je treba, aby sme našli riešenie pre ich zapojenie do bezpečnostnej služby a aby v plnom rozsahu prejala Strana aj úlohu vládnych strán pred 6. okt. 1938.

Štátnobezpečnostný aparát po 14. marci 1939 postupne, aj organizačne a spôsobom vykonávania danej úlohy, hľadel sa prispôsobiť požiadavkam novej doby a dnes je už tu vrcholný orgán tejto služby – a to Ústredňa štátnej bezpečnosti, ktorá vyhodnocuje všetok získaný materiál v záujme štátu a národa.

Prv, než by som uviedol akým spôsobom riešiť otázku spolupráce Strany s bezpečnostnou službou, aspoň v hrubých rysoch naznačím, čo bezpečnostné orgány zaujíma.

1./ V prvom rade ide o tie najťažšie trestné činy proti bezpečnosti štátu, podľa zákona číslo 320/1940 Sl. z., napr. úklady o Republiku, vojenská zrada, štátne tajomstvo,

2./ Sledovanie a zaznamenávanie všetkých politických udalostí, najmä však takých, ktoré ohrožujú jestvovanie štátu v jeho základoch ako: demonštrácie, štrajky, výtržnosti atď.,

3./ Situácia hospodárska,
- a/ potravné články
- b/ obuv
- c/ krmivá
- d/ stav poľnohospodárskych plodín
- e/ živelné pohromy

4./ Pomery náboženské,

5./ Národnostné skupiny
- a/ činnosť týchto
- b/ pomer k štátnej Strane
- c/ spolupráca

6./ Otázka židovská

Pre úspešnú spoluprácu Strany s bezpečnostnými orgánmi žiada sa dobudovať spoluprácu takto:

Bezpečnostný aparát vykonáva svoju funkciu preventívnymi opatreniami a službou dôvernickou.

Dôverníkov je možno roztriediť takto do troch skupín:

1./ Dôverníci z presvedčenia, ktorí pracujú s bezpečnostnými orgánmi z idealizmu a presvedčenia, sú to dôverníci najspoľahlivejší a keď sú vedení odbornými orgánmi, sú najcennejšou pomocnou zložkou bezpečnostnej služby. A tu by som si dovolil poukázať, ako to bolo organizované za bývalej ČSR.[5] Skoro na každej dedine bol jeden Čech, alebo aspoň

5 Československá republika.

príslušník vládnej strany, ktorý vykonával túto funkciu nenápadne síce, ale tým účinnejšie, lebo bezpečnostné orgány sa už vedeli na koho obrátiť,

2./ Dôverníci z povolania /:remeselníci:/, ktorí pracujú pre bezpečnostných orgánov za odmenu. U týchto je však obava, že vo svojej prihorlivosti často dávajú správy a informácie skreslené, ba ja vymyslené. Len aby nestratili prameň svojho zárobku. Preto platených dôverníkov spravidla môžu mať len školené osoby bezpečnostnej služby, ktoré môžu takéto ich úchylky hneď v počiatku kontrolovať a z ďalšej spolupráce ich vylúčiť. Preto nedoporučoval by som neodborníkom mať platených dôverníkov, najmä nie na takých miestach, kde je možnosť vyzvedieť alebo získať cenný materiál pre cudzie záujmy, lebo sa často stáva, že takýto remeselný dôverník hľadá prameň zárobku aj u protivníka,

3./ Príležitostní dôverníci, ktorí pravda môžu byť za svoju spoluprácu v tom, ktorom prípade odmenení, už či finančnými prostriedkami, alebo nejakou protislužbou, ako napr. umiestnením do zamestnania. Takto môže sa z neho potom z neho stať dôverník z idealizmu a presvedčenia.

Žiada sa poznamenať, že osoby ženského pohlavia môžu mať za konfidentov len školené orgány bezpečnostnej služby a to už z tej príčiny, že ide o styk so ženou. Žena – ako taká, je predsa len viac – menej prostoreká, zdôveruje sa so svojím poslaním osobe nepovolanej, ale je hodno poznamenať, že keď sa žena ako dôverník osvedčí, poťažne vydarí, čo je prípadom veľmi zriedkavým, vie byť dôverníčkou veľmi cennou a platnou.

Je treba poznamenať, že pri výbere ľudí pre dôvernícku službu treba postupovať veľmi obozretne. Dôverník musí byť osobou charakternou, pokiaľ možno vybavený aspoň prirodzenou inteligenciou a dôvtipom. Musí byť osobou politicky informovanou a pokiaľ možno málohovornou, viacej počúva, menej hovorí, informuje sa len u ľudí dôverne známych a serióznych. Musí byť v dobrom a stálom styku so všetkými vrstvami obyvateľstva svojho okruhu pôsobenia. Dôverník, aby s úspechom mohol svoje poslanie konať, musí toto držať v tajnosti a neprezrádzať ho ani svojmu najbližšiemu, tým menej aby sa vyhrážal oznámením svojmu protivníkovi. Prezradený, demaskovaný dôverník stráca na cene. Dostáva správy skreslené a často falošné a v takomto prípade je lepšie premiestniť ho na iné miesto.

Dôverník svoje hlásenie podáva písomne, konštatuje holé fakty a ku svojim hláseniam neprikladá vlastné komentáre. Dôverníkom hlásený prípad a bezpečnostnými orgánmi nevyhodnotený, - abych tak priamo povedal, - že sa nejde hneď za vecou, nesmie toho odrádzať od ďalšej práce. Sú isté príčiny, prečo sa tak nestane vôbec, alebo aspoň v krátkom čase. Toto sú však okolnosti, o ktorých ani dôverník nesmie vedieť.

Spolupráca s bezpečnostnými orgánmi a organizovanie dôverníckej siete v celom štáte, malo by vyzerať takto:

Dnes už skoro v každej obci je miestna organizácia Strany a HG. Miestny predseda – ako schopný funkcionár a veliteľ, bol by súčasne predurčený za dôverníka. Povinnosťou týchto bude predovšetkým absolútna znalosť miestnych pomerov, teda okruh ich pôsobenia. Títo budú si musieť všímať celého života na dedine a tam, kde je nejaký továrenský objekt, života robotníctva. Za týmto účelom bude tam musieť mať nejakú spoľahlivú spojku, ktorá ho informuje o všetkom, čo sa v podniku odohráva.

Spojka v podniku musí pozorovať život svojich kamarátov, všímať si ich rozhovorov a poznať každého podľa zmýšľania. Pozoruhodné udalosti a okolnosti hlási miestnemu funkcionárovi, tento hlásenia spojky písomne a krátkou cestou podá najbližšiemu bezpečnostnému úradu a súčasne v odpise to odošle okresnému prednostovi – veliteľovi, župnému predsedovi – župnému veliteľovi HG a títo generálnemu sekretariátu, poťažne HV HG.[6] Tu sa budú zbierať správy z celého štátu, kde bude oddelenie pre spracovanie týchto hlásení a súčasne vedúci, ktorý bude v stálom styku s najvyšším bezpečnostným úradom, kde sa bude informovať, čo v ktorom prípade sa stalo.

V mnohých prípadoch nebude však dôvery k miestnemu bezpečnostnému úradu. I tu je odpomoc. Hlásenie sa pošle nadriadenému s poznámkou, z akých príčin to neodoslal bezpečnostnému orgánu miestnej príslušnosti. Tento postup je potrebný v záujme veci, lebo už v minulosti sme sa presvedčili, že veci hlásené nižšiemu úradu vyšli často nazmar len preto, že boli riešené už neskoro, lebo na nadriadený úrad, keď ide o menšie veci, dáva ich na spracovanie vždy úradom nižším, podľa miesta príslušným.

Len keď ide o veci súrne, vážne a zvlášť dôležité, môžu byť tieto hlásenia odoslané priamo, aby takéto prípady mohli byť spraco-

6 Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy.

vané hneď a to ľuďmi nestrannými a odborne školenými.

Pre miestneho funkcionára – dôverníka bude teda dôležité, aby si všímal všetkého, najmä príchodu nových ľudí a cudzincov, zvlášť dnes, keď vieme, že mnoho ľudí pracuje v ilegalite, pod falošnými menami a dokladmi, aby takto kryli svoje pravé poslanie. Často malé hlásenie o takejto osobe, i keď sa zdržiavala na určitom mieste len 2 – 3 dni, má nesmierne dôležitý význam pri vyhodnocovaní celkového materiálu.

Dôverníci na jednotlivých miestach budú musieť byť známi bezpečnostným úradom, aspoň úradu najvyššiemu, aby tento, kedykoľvek ho bude potrebovať, mohol vyslať svojho orgána pre informáciu a aby dôverník hneď v začiatkoch uviedol ho do prípadu správnymi informáciami o všetkom, čo v mieste jeho pôsobenia sa deje, poťažne vedel by ho poukázať na osoby, ktoré sú dôveryhodné, aby úspech vždy a všade bol zaručený.

Keď táto spolupráca, ktorá sa tu nastoľuje sa uskutoční v plnom rozsahu, pevne verím, že konsolidovanie vnútorných pomerov sa ešte väčšmi urýchlia, že sa nám podarí čím prv na povrch vyniesť všetkých neprajníkov tohto štátu, ktorí pri každej príležitosti podvratnou protištátnou činnosťou chcú ohroziť základy tohoto štátu, lebo dobre vedia využiť slabosti ľudí za týchto vojnových pomerov. Preto za tejto vojny je potrebné čo najväčšieho úsilia všetkých pracovníkov Strany, ktorí z lásky k svojmu rodu, za zabezpečenie svojho štátu vynaložia všetok svoj um a snahu, aby s bezpečnostnými orgánmi štátu už v zárodku znemožnili u nás akýkoľvek pokus ohrozenia pokoja a poriadku, ako i bezpečnosti štátu a tak boli bedlivými strážcami domáceho frontu. Cieľom štátnej Strany je, aby postupným vývojom v otázke politickej mohli sme dospieť k tomu, aby o každom občanovi, bez ohľadu na jeho postavenie a úrad, mohli sme povedať, že každý jeho počin smeruje k zvýšeniu blahobytu národa a štátu.

Na stráž!

SUMMARY

Matej Medvecký: The Party and its Security

The presented document shows an interconnection, even mutual penetration of the Hlinka Slovak People's Party (the only allowed political party) with then state apparatus, in the concrete with the state-security part of the police. It regards a lecture of one of high rank representatives of then State Security Head Office, possibly presented at a party educational course. The author of the lecture explained not only the practise of the police work and its nuances, but he also indicated what was expected to be done by the police in the political regime of those days, how should the communication among the police, the state administration and the political party look like. The document is available at the Slovak National Archive, in the document collection called National Court.

Správa o činnosti Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva a návrh na zvolanie jeho tretieho zjazdu

Mgr. Pavol Jakubčin
(1983), absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Pracuje v Ústave pamäti národa

Komunistická štátna moc v Československu sa počas svojho trvania snažila takmer neustále získavať a upevňovať kontrolu nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami, ktoré v štáte v tomto období pôsobili. V prípade Rímskokatolíckej cirkvi sa po krachu rokovaní so zástupcami biskupského zboru rozhodla štátna moc postupovať cestou ovládnutia cirkvi, na čo mala slúžiť aj tzv. schizmatická Katolícka akcia iniciovaná v júni 1949.[1] Po jej zlyhaní sa vedúci predstavitelia moci rozhodli orientovať pri ďalšom postupe najmä na kňazov, ako na hlavného činiteľa v cirkvi.[2] Preto bolo ako nástroj na kontrolu a usmerňovanie činnosti cirkvi vytvorené tzv. mierové hnutie kňazov. Prostredníctvom neho sa štátna moc snažila na jednej strane využiť katolíckych kňazov ako akýchsi propagátorov „budovateľských úloh" pri vytváraní novej spoločnosti, a zároveň, čo bolo z pohľadu komunistov ešte dôležitejšie, oslabiť a minimalizovať vplyv tých biskupov, ktorí ostali v 50. a 60. rokoch pôsobiť vo svojich úradoch. Súčasne s oslabovaním vplyvu biskupov sa komunistická moc neustále snažila zvýšiť autoritu tých hodnostárov (najmä kapitulných a generálnych vikárov), ktorí svoje postavenie získali práve vďaka jej zásahu alebo aspoň s jej súhlasom. Nemenej dôležitým cieľom, na ktorý sa malo hnutie využiť, bola aj snaha o odpútanie kňazov od vernosti Svätej stolici a pápežovi.

Kňazské mierové hnutie bolo vytvorené v polovici roku 1951, keď tvorcovia štátnej cirkevnej politiky po predchádzajúcich, nie príliš úspešných pokusoch o vytvorenie skupín pokrokových a neskôr vlasteneckých kňazov prišli k záveru, že práve prostredníctvom ohlasovania boja za mier bude možné zaväzovať čo najväčšie počty kňazov k plneniu vytýčených úloh.[3] Po vytvorení Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva (CMVKD) a ustanovujúcom Celoštátnom zjazde katolíckeho duchovenstva 27. septembra 1951 v Prahe sa začali v diecézach a dekanátoch konať pravidelné mierové schôdze, ktorých prípravu a priebeh usmerňovali krajskí a okresní cirkevní tajomníci, pôsobiaci na krajských a okresných národných výboroch. Napriek všestrannej podpore činnosti tohto hnutia zo strany štátnych orgánov sa jeho vplyv a autorita medzi kňazmi nezvyšovala a mierové schôdze v dekanátoch boli často len formálnymi podujatiami bez skutočného vplyvu na postoj kňazov voči svojim biskupom a pápežovi. Z tohto dôvodu sa vládna moc, prostredníctvom štátnych orgánov riadiacich činnosť cirkví, takmer permanentne snažila o aktivizovanie činnosti mierového hnutia a upevnenie či rozšírenie jeho vplyvu medzi kňazmi. Podnikala rôzne opatrenia, pričom k jedným z nich patrilo aj organizovanie mierových zjazdov, na ktorých sa prijímali starostlivo pripravené uznesenia a vyhlásenia.

Predkladaný dokument s názvom „Správa o činnosti Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva a návrh na zvolanie III. zjazdu CMVKD" podrobne vykresľuje práve opätovnú snahu komunistickej štátnej moci o výraznejšiu aktivizáciu kňazského mierového hnutia začiatkom druhej polovice 60. rokov. V tomto období sa v Československu prejavovala určitá liberalizácia politických pomerov, ktorá znamenala aj isté oslabenie (nie však pominutie) tlaku štátnej moci vyvíjaného na cirkev.[4]

Dokument vznikol na základe uznesenia Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) zo 7. decembra 1965. Predsedníctvo po prerokovaní správy o Otázkach cirkevnej politiky a rozvoji vedecko-ateistickej výchovy v ČSSR konštatovalo, že v posledných rokoch sa u všetkých cirkví prejavuje snaha o modernizovanie svojej činnosti, aby sa výrazne prehĺ-

1 K vzniku i priebehu tzv. Katolíckej akcie pozri: VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950.* Bratislava 1996. HAĽKO, J.: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia.* Bratislava 2004.

2 BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (zost.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka") Duben 1949 – březen 1950.* Praha – Brno 1994, strana (s.) 11.

3 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku*, s. 211–214.

4 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci.* Bratislava 1999, s. 134–135.

bil náboženský život veriacich. Hlavnú pozornosť je podľa Predsedníctva ÚV potrebné venovať katolíckej cirkvi, ktorej predstavitelia sa budú v najbližšej dobe usilovať o uplatnenie línie II. Vatikánskeho koncilu, ktorá je zameraná na modernizáciu cirkvi a účinný boj voči nenáboženskému vývoju sveta. Preto je potrebné *„podporovať politicky pokrokovo orientovaných kňazov, celoštátne hnutie katolíckeho duchovenstva, rast jeho vplyvu v katolíckej cirkvi tak, aby toto hnutie tvorilo účinnú politicko-ideologickú protiváhu vplyvu hierarchie a Vatikánu*". Ministerstvo školstva a kultúry (MŠK) bolo preto poverené vypracovaním správy, ktorá bude obsahovať súbor opatrení na zvýšenie a prehĺbenie aktivity CMVKD a návrh na zvolanie III. zjazdu CMVKD, ktorý by prijal novú koncepciu práce a zaujal stanovisko k II. Vatikánskemu koncilu.[5] Splnenie tejto úlohy zo strany MŠK predstavuje práve predkladaný dokument, v ktorom jeho autori podávajú novú koncepciu práce kňazského mierového hnutia.[6]

Správou o činnosti CMVKD sa zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSČ na svojom zasadnutí dňa 8. novembra 1966. V prijatom uznesení vyjadrilo Predsedníctvo súhlas s koncepciou ďalšej činnosti CMVKD v takej forme, ako je navrhnutá v dokumente, takisto s obsahovým zameraním III. celoštátneho zjazdu mierového hnutia, ako aj s ďalšími navrhovanými opatreniami. K dokumentu podalo svoje pripomienky aj Ideologické oddelenie ÚV KSČ (ktoré sa spolupodieľalo na jeho tvorbe), v ktorých sú bližšie vysvetlené niektoré návrhy a koncepcie. Vzhľadom na pomerne veľký rozsah samotnej Správy o činnosti Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva, ako aj na menšiu dôležitosť pripomienok Ideologického oddelenia, nie sú v rámci tejto štúdie publikované.

Dokument je rozdelený na krátky úvod približujúci dôvody jeho vzniku a tri hlavné časti. V prvej časti s názvom *Prehĺbenie politicko-ideovej koncepcie CMVKD v súčasnosti* je stručne podaná charakteristika mierového hnutia, ako aj jeho prínos pre spoločnosť a jeho zásluhy pri zlepšovaní vzťahov medzi štátom a cirkvou. Tiež je uvedená analýza situácie a príčiny poklesu vplyvu hnutia, ktoré majú, podľa autorov správy, svoj pôvod jednak v náraste *„vplyvu a aktivity oficiálnej hierarchie*", ale aj v príliš úzkom obsahu činnosti mierového hnutia, ako bola nastavená v minulosti.

Spomínaný nárast vplyvu oficiálnej hierarchie sa skutočne objavil už počas konania Druhého vatikánskeho koncilu (1962 – 1965), keď sa postavenie úradujúcich slovenských biskupov čoraz viac upevňovalo a po návrate z jednotlivých koncilových zasadnutí vyvíjali stále väčšiu aktivitu. Častejšie než v minulosti sa zúčastňovali kňazských mierových zasadaní, na ktorých hovorili o dianí na koncile a liturgických otázkach. Čoraz smelšie odporovali obmedzujúcim opatreniam štátnej správy a požadovali dodržiavanie ústavných záruk o náboženskej slobode. Takisto stále vo väčšej miere vyjadrovali svoje pripomienky k činnosti mierového hnutia, čo štátnej moci, samozrejme, prekážalo.[7] Aj medzi kňazmi v diecézach sa po koncile stále viac objavovala kritika CMVKD. Šírili sa názory, že Celoštátny mierový výbor KD *„nie je oprávnený hovoriť v mene kňazov v ČSSR, lebo reprezentuje iba niekoľkých farárov, ktorých dosadila vraj štátna správa*".[8] V roku 1966 už Štátna bezpečnosť registrovala medzi kňazmi požiadavky na zrušenie mierového hnutia, alebo na jeho vedenie niektorým z biskupov.[9] Dokonca aj bohoslovci Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty v Bratislave na diecéznej porade, ktorá sa uskutočnila na ich fakulte, kládli zúčastneným profesorom otázky, aký zmysel má mierové hnutie, či je to politická organizácia a prečo sú na jeho zasadaniach urážaní pápež a biskupi.[10] Odpoveďou na túto situáciu, keď sa existencia kňazského mierového hnutia kritizovala, bola práve opätovná snaha štátnej moci o zvýšenie autority a aktivizáciu Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva a cez neho celého kňazského mierového hnutia.

Spomenuté príliš úzke, ideovo-politické zameranie činnosti mierového hnutia ako celku bolo v 50. a 60. rokoch realitou. Vlastne už v prvých rokoch činnosti mierového hnutia sa tvorcovia cirkevnej politiky uzniesli, že organizované mierové porady v diecézach by

5 Národný archív Českej republiky Praha (NAČR), fond (f.) P ÚV KSČ 1962 – 1966, zväzok (zv.) 124 – 125, archívna jednotka (a. j.) 132, Otázky církevní politiky a rozvoj vědecko-ateistické výchovy v ČSSR.

6 NAČR, f. P ÚV KSČ 1966 – 1971, zv. 13, a.j. 14, Zpráva o činnosti a návrh na svolání III. sjezdu CMVKD.

7 NAČR, f. P ÚV KSČ 1962 – 1966, zv. 68, A. j. 72, Informace o římskokatolických biskupech.

8 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. B8/II, Správa ZNB hl. m. BA a Západoslovenského kraja, škatuľa (šk.). 1, inventárne číslo (i. č.) 2, Týždenné zvodky za rok 1965, Týždenná zvodka z 21. – 27. 11. 1965 s. 704.

9 AÚPN, f. B8/II, Správa ZNB hl. m. BA a Západoslovenského kraja, šk. 1, i. č. 2, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 16. – 22. 1. 1966, s. 19.

10 Tamže, Týždenné zvodky za rok 1966, Týždenná zvodka z 15. – 22. 5. 1966, s. 154.

III. celoštátny zjazd MHKD v Prahe. Zdroj: Duchovný pastier

mali kňazov odvádzať od čisto náboženskej činnosti, k čomu malo prispieť aj to, *„že budú pozývaní na hovory s ľudom, na zasadanie mierových výborov ZČSSP* [Zväz československo-sovietskeho priateľstva] *a iné verejné prejavy, ako sú prednášky, besedy, slávnosti...“*[11] Podľa týchto plánov sa mierové porady v diecézach a dekanátoch, ktorými chcela štátna moc nahradiť aj pravidelné kňazské rekolekcie, stávali stretnutiami, na ktorých sa mali kňazi školiť, ako správne medzi veriacimi propagovať rôzne poľnohospodárske práce, ako podporiť roľníkov pri zvyšovaní produkcie[12] či aktivizovať ľudí pred voľbami.[13] V období stupňujúceho sa medzinárodného napätia zas boli kňazi informovaní o mierovom prvenstve Sovietskeho zväzu, s ktorým mali oboznamovať aj veriacich.[14] V činnosti mierového hnutia, celkom plánovane, v drvivej väčšine prevažovali aktivity politicko-spoločenské nad náboženskými, preto poznámka o absencii ideového základu činnosti hnutia v dokumente vyznieva v tejto súvislosti azda až komicky. Zvýšená náboženská a pastoračná aktivita biskupov v tomto období, v kontraste s aktivitami Celoštátneho mierového výboru katolickeho duchovenstva, vlastne odhaľovala celé Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva ako nástroj štátnej moci využívaný na ciele prinajmenšom vzdialené náboženskému životu, niekedy priamo protichodné.

Riešenie danej situácie vidia autori správy v tom, že mierové hnutie si osvojí taký ideový základ, ktorý mu na jednej strane umožní deklarovať autonómnejšie postavenie od štátnej moci a jej ideológie, na strane druhej bude hnutie môcť aktívne a dostatočne kriticky vystupovať voči biskupom a Svätej stolici. K tomu mali byť využité myšlienkové prúdy, ktoré uznávajú kladné hodnoty vytvárané socializmom a marxizmom, čím umožňujú prijatie socializmu ako legitímneho kresťanského postoja. Pod týmito myšlienkovými prúdmi majú autori správy zrejme na mysli tzv. teológiu oslobodenia, ktorá sa v 60. rokoch začínala rozvíjať v krajinách Latinskej Ameriky.[15] Z týchto myšlienkových prúdov však mal byť využitý len ich kladný postoj k socializmu, zatiaľ čo ich, z pohľadu komunistov chybná a neprijateľná svetonázorová orientácia sa mala prekonať systematickou marxistickou výchovou mládeže a dospelých.

V závere prvej časti dokumentu jeho autori podávajú konkrétne body, ktoré by mal Celoštátny mierový výbor vo svojej ďalšej činnosti zohľadniť. Jednak by sa mal zrieť snahy o presadzovanie kresťanstva v socialistickej spoločnosti a venovať sa obrane socializmu pred Svätou stolicou. Zároveň by mal ďalej rozvíjať tie myšlienkové prúdy v svetovom katolicizme, ktoré oceňujú marxistické hodnoty a zásady, neodmietajú spoluprácu s komunistami, a tiež tie, ktoré kritizujú tradičné konzervatívne kresťanské postoje.

V druhej časti dokumentu s názvom *Návrh politicko-organizačných a kádrových opatrení na zlepšenie činnosti hnutia* sú uvedené konkrétne opatrenia, ktoré má na zvýšenie činnosti a vplyvu mierového hnutia vykonať štátna moc a štátna správa. Už osvedčeným opatrením boli časté konzultácie štátnych a straníckych predstaviteľov s vedúcimi osobnosťami mierového hnutia, ktoré im mali dodávať pocit, že štátna moc berie celé hnutie a aktivity, ktoré vyvija, vážne. Takisto sa malo zo strany štátnej moci skoncovať s prístupom, ktorý vyžadoval od vedúcich predstaviteľov mierového hnutia potlačovanie ich náboženských aktivít. Práve tým sa údajne dá-

11 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. ÚV KSS – sekretariát (sekr.), šk. 30. Zasadnutie sekretariátu ÚV KSS 15. 2. 1952. Správa o činnosti a práci diecezálnych mierových výborov. Pozri tiež VNUK, F.: *Náčrt dejín*, s. 139.

12 NAČR, f. SÚC, šk. 8, Návrh pomoci církví k rozvoji našeho zemědělství.

13 Tamže, šk. 2, Plán práce pro KNV na II. čtvrtletí 1954. Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. KNV Odbor školstva a kultúry (OŠaK) 1960 – 1969, šk. 25, Informatívna správa o postoji cirkvi k voľbám. PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 35.

14 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo (preds.), šk. 1032. Zasadnutie predsedníctva ÚV KSS 23. 4. 1960. Správa o cirkevno-politickej situácii za prvý štvrťrok 1960.

15 VNUK, F.: *Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete*. Bratislava 2006, s. 235–236.

val biskupom argument na útoky voči hnutiu. Najmarkantnejšie sa to malo prejaviť v povolení vysluhovania sviatosti birmovania pre kapitulných vikárov. Tým sa mala zvýšiť autorita vikárov, ako aj CMVKD. Zároveň mali byť z biskupských úradov, ktoré viedli kapitulní vikári, odvolaní vládni zmocnenci, ktorí na nich pôsobili už od leta 1949, pričom pri biskupoch mali zmocnenci ostať. Obe tieto opatrenia mali prispieť k zvýšeniu autority samotných kapitulných vikárov a (keďže kapitulní vikári boli prevažne aj funkcionármi mierového hnutia) aj autority CMVKD a mierového hnutia.

V prípade birmoviek skutočne nastala od roku 1967 zmena a úrady povolili ich vykonávanie aj v diecézach, na čele ktorých stáli kapitulní vikári. Tiež z biskupských úradov na čele s kapitulnými vikármi boli odvolaní vládni zmocnenci.[16] Veriaci i kňazi však často požadovali, aby birmovanie v ich obci nevykonal kapitulný vikár (v ktorého diecéze obec ležala), ale aby prišiel sviatosť vyslúžiť biskup z inej diecézy. Pôvodný zámer zvýšiť vykonávaním birmoviek autoritu kapitulných vikárov tak ostal len želaním štátnej moci.[17]

Ďalším opatrením malo byť isté generačné omladenie, uskutočnené vo vedúcich funkciách v mierovom hnutí, do ktorých sa mali dostať aj mladí kňazi. Aby však nevznikol dojem, že odstránením starých funkcionárov dochádza k zmene kurzu vo vzťahu k Svätej stolici, a teda k zmierneniu protivatikánskej politiky mierového hnutia, nemali byť starí funkcionári celkom vytlačení, ale do vedúcich orgánov mali byť prijatí aj mladí kňazi. Zároveň mal byť do Ústredného výboru CMVKD prijatý aj pražský apoštolský administrátor František Tomášek,[18] opäť kvôli vneseniu rozporov medzi neho a slovenských biskupov, ktorí v orgánoch CMVKD nefigurovali.

K lepšej činnosti mierového hnutia a k zapojeniu čím väčšieho počtu kňazov do jeho aktivít malo slúžiť aj vytvorenie nových komisií. Zahraničná komisia sa mala venovať zahraničným stykom na úseku katolíckej cirkvi. Tlačová komisia mala pre aktivizáciu hnutia zabezpečiť lepšie využitie katolíckej tlače a úlohou študijnej komisie malo byť preštudovanie koncilových dokumentov a určenie adekvátnej reakcie.

III. celoštátny zjazd MHKD v Prahe. Zdroj: Duchovný pastier

Tretia časť dokumentu (*Návrh obsahového a organizačného zabezpečenia III. zjazdu Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva*) sa venuje príprave III. zjazdu Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva. Už tradične bol dopredu určený celý priebeh zjazdu i jeho výsledky, obsah hlavného referátu aj dokumenty, ktoré budú na zjazde prijaté. Samotný priebeh zjazdu, ktorý sa uskutočnil v novembri 1966, sa však od nalinkovanej schémy podstatne líšil. Jeho priebeh potvrdil, že Celoštátny mierový výbor KD nie je schopný získať kňazov na prá-

16 V roku 1967 boli na Slovensku biskupmi obsadené diecézy: Trnavská, Nitrianska a Rožňavská. Na čele Banskobystrickej, Spišskej a Košickej diecézy stáli kapitulní vikári Ján Dechet, Andrej Scheffer a Štefan Oderko. Odvolanie zmocnencov sa štátna moc snažila využiť aj na vnášanie rozporov medzi samotnými biskupmi, keďže vládny zmocnenec bol odvolaný aj z Prahy, kde stál na čele arcidiecézy apoštolský administrátor František Tomášek. Tento krok mal nepochybne slúžiť k naštrbeniu vzťahov medzi F. Tomáškom a slovenskými biskupmi. AÚPN, f. B 8/II, i. č. 48, šk. 2, Týždenné zvodky za rok 1967 (s. 314).

17 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M: *Pod kuratelou moci*, s. 138–140. Keď v roku 1967 biskupi A. Lazík a E. Nécsey pri návšteve Vatikánu informovali Štátny sekretariát o vykonávaní birmoviek kapitulnými vikármi, dostali odpoveď, že tieto birmovky by nemali platiť, lebo vikári nie sú uznávaní Svätou stolicou, ale sú dosadení štátnou správou. Keďže však vikári v minulosti zastávali funkcie dekanov, možno birmovky uznať. AÚPN, f. B 8/II, i. č. 48, šk. 2, Týždenné zvodky za rok 1967, Mesačná zvodka za apríl 1967.

18 František Tomášek (1899 – 1992), katolícky kňaz, apoštolský administrátor pražskej arcidiecézy (1965 – 1977), neskôr pražský arcibiskup.

cu v mierovom hnutí a obmedziť stále rastúci vplyv biskupov. Ukázal, že vedenie CMV sa dostalo do izolácie, keďže väčšina delegátov *„veľmi otvorene a demonštratívne dala najavo, že podporuje politiku Vatikánu a vernosť pápežovi"*.[19] Aspoň vonkajším prejavom snahy o zmenu koncepcie hnutia bola zmena oficiálneho názvu Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva na Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva (MHKD).[20] Z pohľadu ďalšieho vývoja, ktorý nasledoval po uskutočnení III. zjazdu CMVKD, a snahy o určité rozšírenie a prehĺbenie ideovej platformy, na ktorej bolo postavené kňazské mierové hnutie, treba povedať, že zámery štátnej moci o zaktivovanie jeho činnosti sa nenaplnili a hnutie do svojho zániku v prvej polovici roku 1968 úplne stratilo vplyv medzi kňazmi. V období normalizácie prevzalo štafetu MHKD novovytvorené Združenie katolíckych duchovných – Pacem in terris.

Keďže dokumentom sa zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSČ na svojom zasadnutí 8. novembra 1966, nachádza sa v Národnom archíve v Prahe, vo fonde Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa 1966 – 1977, zväzok 13, archívna jednotka 14.[21] Pri prepise nebol text dokumentu upravovaný.

Dokument

Zpráva o činnosti Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva a návrh na svolání III. sjezdu CMVKD

V prosinci 1965 projednalo předsednictvo ÚV KSČ zprávu o otázkách církevní politiky a vědeckoateistické výchovy v ČSSR. V usnesení ke zprávě bylo kromě jiného konstatováno, že největší pozornost je třeba věnovat římskokatolické církvi, která v ČSSR představuje z církevně politického hlediska stále nejvýznamnější ideologicko-náboženskou sílu. Významná úloha v usměrnění činnosti římskokatolické církve i v čelení záměrům Vatikánu připadá Celostátnímu mírovému výboru katolického duchovenstva.

Proto bylo předsednictvem ÚV KSČ uloženo:

- vypracovat soubor opatření ke zvýšení a prohloubení aktivity CMVKD, aby toto hnutí tvořilo účinnou politicko-ideologickou protiváhu hierarchie a Vatikánu. Koncepce činnosti CMVKD by měla kromě důležitých úkolů mírového hnutí také obsahovat rozpracování postojů a zujímání stanovisek v oblasti náboženssko-ideologické. Z těchto pozic by zaměřovalo kritiku vůči vatikánské hierarchii, pravicovější koncepci Pavla VI.[22] i vlastním biskupům, kteří na koncilu pasívně přihlíželi, jak emigrantští biskupové reakčně vystupují proti ČSSR.[23]

Na základě toho předkládáme rozbor současné situace v Celostátním mírovém výboru katolického duchovenstva s návrhy na novou koncepci jeho činnosti, která odpovídá současným politickým podmínkám, a na uskutečnění III. sjezdu Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva.

Zpráva obsahuje tyto části:

1. Politickoideovou koncepci CMVKD v současném období.
2. Návrh kádrových a organizačních opatření ke zlepšení činnosti hnutí.
3. Návrh organizačního zajištění III. sjezdu CMVKD.

1. Prohloubení politicko-ideové koncepce CMVKD v současném období

Vzhledem k současnému vývoji naší socialistické společnosti a ve vztahu k některým změnám v mezinárodním katolicismu jež se projevují ve snahách Vatikánu vytvořit podmínky ke zvýšení činnosti římskokatolické církev v ČSSR, je nutné nově promyslet obsahovou činnost Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva s cílem, aby politický význam a autorita tohoto hnutí byly posíle-

19 AÚPN, f. B8/II Správa ZNB hl. m. BA a Západoslovenského kraja, šk. 2, i. č.50, III. celoštátny zjazd MHKD v Prahe. Podrobnejšie o priebehu zjazdu: PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci*, s. 140, VNUK, F.: *Popustené putá: Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1967 – 1971).* Martin 2001, s. 22.

20 VNUK, F.: *Popustené putá...*, s. 15.

21 NAČR, f. P ÚV KSČ 1966 – 1971, zv. 13, a. j. 14, Zpráva o činnosti a návrh na svolání III. sjezdu Celoštátního mírového výboru katolického duchovenstva (CMVKD).

22 Pavol VI. (vlastným menom Giovanni Battista Montini, 1897 – 1978), od r. 1954 milánsky arcibiskup. Ako pápež (pontifikát 1963 – 1978) pokračoval v zahraničnej politike svojho predchodcu Jána XXIII., tzv. Ostpolitik.

23 Ide o vystúpenia biskupov Pavla Hnilicu a Michala Rusnáka, žijúcich v emigrácii, počas štvrtého zasadania koncilu v roku 1965. Biskup Pavol Hnilica vo svojom vystúpení poukázal na utrpenie Cirkvi a jej prenasledovanie bojovým ateizmom. Biskup Michal Rusnák otvorene hovoril o praktikách komunistických vlád a prenasledovaní Cirkvi v komunistickom Československu. Prejavy oboch biskupov z 26. 9. 1965 In: RYDLO, J. (zost.): *Fidei et Patriae. Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka.* Trnava 2008, s. 682–688. Na protest voči týmto prejavom československá strana prerušila na dva roky prebiehajúce rokovania s Vatikánom.

ny. CMVKD je reprezentován ministrem zdravotnictví dr. J. Plojharem,[24] který je ze strany oficiální hierarchie vystaven neustálému tlaku směřujícímu k odstranění jeho politického vlivu na katolickou církev v ČSSR, což v podstatě se rovná snaze o zrušení hnutí CMVKD. Tomuto tlaku není možno v současném období nadále čelit defenzívně, nýbrž je nutno postupovat ofenzívním způsobem, tj. prohloubením koncepce činnosti CMVKD, který by upevnilo politickou a ideovou autoritu CMVKD mezi duchovenstvem a věřícími.

Po Vítězném únoru, v lidově demokratické etapě vývoje naší společnosti, sehrál CMVKD významnou úlohu v boji proti reakční úloze vysokého kléru a Vatikánu. Jako politické hnutí katolických duchovních a věřících, kteří se postavili na stranu socialistického státu a podporovali politiku komunistické strany, představovalo toto hnutí významnou sílu, která přispěla k základní konsolidaci vztahů mezi státem a církví. Rovněž po celé období výstavby socialismu CMVKD svým základním politickým postojem přispíval značnou měrou k dosažení politicko-hospodářských cílů vytyčovaných komunistickou stranou. Zvláštní významnou úlohu sehrál předseda CMVKD dr. J. Plojhar, kterému patří hlavní zásluha na úspěších hnutí. Dokladem těchto politických úspěchů je i skutečnost, že při jednáních čs. vlády s Vatikánem se projevila několikrát snaha vatikánských kruhů na zrušení CMVKD a odůvodněním, že je nežádoucí, aby jakékoliv katolické hnutí se vymykalo pravomoci biskupů.[25]

Politický význam hnutí CMVKD nesporně trvá v současných vnitřních i mezinárodních podmínkách. Je však nutno vzít v úvahu změněnou situaci, v níž CMVKD působí, i některé nové tendence v katolické církvi v ČSSR.

Současná situace v katolické církvi se vyznačuje narůstáním vlivu a autority oficiální hierarchie, která se opírá o výsledky vatikánského koncilu (upevňováním církevní organizace), a ústupem vlivu CMVKD mezi duchovními. Dřívější situace, kdy církevní hierarchie byla diskreditována protisocialistickým postojem a CMVKD vytvářel účinnou společensko-politickou protiváhu vlivu hierarchie, je překonána. V současné době církevní hierarchie rozvíjí svou aktivitu jako v podstatě loajální činnost v rámci platných zákonů a se souhlasem Vatikánu. Snaží se vytvořit podmínky pro znovuobnovení činnosti římskokatolické církev v plné šíři. Určitá normalizace poměrů v katolické církvi, zvlášť po II. vatikánském koncilu, zesiluje tendence namířené proti CMVKD.

Dnes již koncepce CMVKD, která byla účinná v minulém období, vzhledem k narůstajícímu vlivu oficiální katolické hierarchie nedostačuje. Dosavadní činnost se orientovala převážně na podporu našeho budovatelského úsilí a mírové politiky. Tím v podstatě ponechávala volné pole pro nábožensko-ideové působení hierarchie, jejíž oddanost Vatikánu je známá. Přitom je potřebí vidět, že Vatikán má pro socialistické země negativní program, který zejména v oblasti sociálního učení církve nevede duchovenstvo a věřící ke kladnému vztahu k socialismu. Na druhé straně existují v katolicismu skupiny teologů i laiků, které hledají nové přístupy k měnícímu se světu a k socialismu a nespojují katolicismus s politickým klerikalismem.

Z hlediska rozboru současného diferencovaného katolicismu spočívají hlavní příčiny oslabení účinnosti CMVKD ve zúženém ideově-politickém obsahu jeho činnosti. V minulém období CMVKD byl sice správně koncipován jako politický nástroj naší církevní politiky, bylo však do značné míry přehlédnuto (v souvislosti s posuzováním náboženství jako absolutně negativního politického faktoru), že katolické mírové hnutí nezbytně mít autonomní ideovou základnu své činnosti, z níž by kriticky přistupovalo k záměrům oficiálního katolicismu a nábožensko-ideového působení hierarchie. CMVKD musí proto více využívat křesťanského myšlení, které se obrací proti oficiální ideologii katolické církev a umožňuje přijetí socializmu jako legitimního křesťanského postoje.

Církevní hierarchie, která má za sebou dnes autoritu Vatikánu, se obklopuje zkušenými novotomistickými ideology, kteří nepřestali spekulovat nad budoucí obrodou politického klerikalismu (Pobožný,[26] Necsey,[27] Habáň[28] aj.). I když reálné předpoklady k těmto cílům

24 Josef Plojhar (1902 - 1981), katolícky kňaz, politik, v rokoch 1948 - 1968 minister zdravotníctva, dlhoročný predseda Celoštátneho mierového výboru katolíckeho duchovenstva.

25 Počas rokovaní medzi zástupcami Svätej stolice a československej vlády predniesla v novembri 1964 vatikánska strana požiadavku na slobodný rozvoj vnútorného života cirkvi, pričom odmietla také hnutia alebo iniciatívy kňazov, ktoré nie sú pod kontrolou a vedením diecézneho úradu. KAPLAN, K.: *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963 - 1973.* Brno 2001, s. 29.

26 Róbert Pobožný (1890 - 1972), katolícky kňaz, v rokoch 1949 - 1972 rožňavský biskup (diecézu spravoval ako kapitulný vikár, od r. 1959 ako apoštolský administrátor), v rokoch 1953 - 1956 držaný v internácii.

27 Eduard Nécsey (1892 - 1968), katolícky kňaz, od roku 1943 pomocný nitriansky biskup, v rokoch 1949 - 1968 apoštolský administrátor Nitrianskeho biskupstva, krátko pred smrťou, 5. 5. 1968 vymenovaný za titulárneho arcibiskupa.

28 P. Metoděj Habáň OP (1899 - 1984), český katolícky kňaz - dominikán, filozof, spisovateľ.

chybějí, tato hierarchie koncipuje svou činnost perspektivně s viditelným záměrem konsolidovat nejdříve církevní hierarchii, upevnit vnitrocírkevní kázeň kléru a vliv na věřící masy a těmito organizačněnáboženskými předpoklady (k nimž jsou využívaný nekriticky přijímané kocilní dokumenty) vytvářet podmínky pro další postup.

Proti konzervativním silám v katolické církvi, které jsou mnohem organizovanější než v protestantských církvích, je nezbytné politicky podporovat a využívat právě skupin katolíků, jejichž postoj k socialismu a marxismu se opírá o uznání kladných hodnot, které socialismus vytváří. Proto socialismus i politiku KSČ podporují a bojují proti reakčním a antikomunistickým silám v církvi. Světonázorový aspekt této křesťanské aktivity musí být však překonáván i d e o v ě , tj. systematickou a široce založenou marxistickou světonázorovou výchovou mládeže a dospělých.

V současné době musí tedy CMVKD přihlížet k následujícím skutečnostem a vyvozovat z nich tyto hlavní obsahové linie své budoucí činnosti:

1. Ve světovém katolicismu sílí v důsledku proměn současného světa nové politické tendence. Křesťanství hledá cesty svého přizpůsobení i k socialistickému světu. Současně se rozhoduje významný zápas o společenskou orientaci milionů katolíků. Významná a náročná úloha CMVKD bude spočívat v tom, že jako hnutí katolických duchovních, které má vést katolické věřící ke kladnému vztahu k naší socialistické společnosti, si nebude stavět cíle rechristianizace socialistické společnosti, boje proti marxismu, ale své aktivity využije proti antikomunistickým výpadům vatikánské hierarchie a ideologii politického klerikalismu.

2. Katolicismus je ve svém ideologicko-politickém obsahu dnes hluboce rozporný. Různé křesťanské filosofie rozdílným způsobem odrážejí charakter a základní tendence epochy. Existují určité skupiny katolických teologů a laiků, které nespojují katolicismus s politickým klerikalismem, oceňují významné hodnoty marxistické teorie a praxe z hlediska perspektiv lidského rozvoje člověka a přijímají zásadu spolupráce s komunisty na výstavbě nového společenského řádu. CMVKD musí proto zkoumat a hodnotit všechny tyto tendence a dále je tvořivě a pozitivně rozvíjet z hledisek socialismu.

3. Proti katolickému politickému klerikalismu, který funguje ve službách mezinárodní buržoazie, vystupují síly katolické levice, které ve svém protikapitalistickém postoji se opírají o různé směry tzv. otevřeného katolicismu, zejména o katolický personalismus a teilhardismus.[29] V posledních letech dále sílí vliv biblické teologie, která razí zásadu, že v rovině společenské ideologie katolické křesťanství nemůže formulovat žádný konkrétní politický program. Pro CMVKD se zde otevírá široké pole kritické činnosti proti tradičnímu pojetí křesťanství ospravedlňujícímu vykořisťovatelské pořádky a sociálně politickému obsahu papežských encyklik a koncilních dokumentů.

2. Návrh politicko-organizačních a kádrových opatření ke zlepšení činnosti hnutí

a/ Zvýšení a posílení autority CMVKD mezi duchovními, ale i věřícími, si z naší strany vyžaduje řešit i některé církevně politické problémy související s jeho postavením. Jejich řešením dáme najevo, že si hnutí pokrokových katolických duchovních vážíme a zrovnoprávňujeme je ve vztahu k biskupům a jejich činnosti.

Soustavnými konzultacemi našich nejvyšších stranických a státních představitelů o zásadních otázkách činnosti římskokatolické církve s předsedou CMVKD ministrem dr. Plojharom bylo posíleno u většiny katolických duchovních přesvědčení, že hnutí bereme vážně a plně je podporujeme. Rovněž fakt, že jsme v jednáních s Vatikánem odmítli požadavek na rozpuštění hnutí, je pro Vatikán natolik významný, že v poslední době začal hledat cesty, jak dosáhnout uskutečnění svých záměrů za pomoci CMVKD. Svědčí o tom i iniciativa Vatikánu upravit vztah ministra dr. Plojhara k církvi jako kněze.

Bude proto správné v těchto konzultacích nadále pokračovat a učinit je závaznými ve všech případech, kdy půjde o otázky činnosti římskokatolické církve v ČSSR. Ve větší míře však bude nutné, aby se jich účastnilo celé předsednictvo CMVKD. Tato osvědčená praxe by se měla realizovat i v konzultacích mezi KNV a mírovými diecézními výbory.

K posílení církevní autority pokrokových duchovních je rovněž třeba, aby byly v praxi překonány ty zjednodušené názory a představy, které požadovaly od těchto duchovních, aby svoji "pokrokovost" dokázali tím, že se budou distancovat od náboženských otázek své

29 Teilhardizmus - myšlienkový smer kresťanskej filozofie vychádzajúci z učenia Pierra Teilharda de Chardina (1881 - 1955).

činnosti. To v praxi vedlo k tomu, že jsme je ve vztahu k nábožensky aktivním kněžím a biskupům přímo politicky i nábožensky znevýhodňovali a dávali jsme tak argumenty biskupům a jim oddaným kněžím v tom smyslu, že tito pokrokoví duchovní záměrně poškozují církev.

Z tohoto hlediska by bylo zejména zapotřebí upravit postavení kapitulních vikářů, kteří již po léta s námi spolupracují a kteří svůj kladný postoj k ČSSR mnohokrát prokázali.

– Kapitulním vikářům na rozdíl od biskupů není umožněno, aby mohli provádět biřmování, i když z církevního hlediska nemáme dnes žádné důvody tomu bránit.

– Ve vztahu k biskupům kapitulní vikáře politicky znevýhodňujeme tím, že jsme ponechali u nich (vyjma msgre Olivu) zmocněnce MŠK.

Dáváme proto v úvahu, zda by nyní v souvislosti s potřebou politicky dále upevnit autoritu CMVKD tyto problémy neměly být řešeny.

Především jde o požadavek biřmování, který již kapitulní vikáři několikrát při různých příležitostech opakují. Biřmování je normální součástí katolického kultu a provádí se v těch diecézích, kde jsou biskupové. Tím jsou kapitulní vikáři, kteří mají na základě vatikánského dekretu z r. 1962 právo biřmovat, v určité nevýhodě ve vztahu ke svým duchovním a věřícím. Zvláště na Slovensku mnoho věřících z diecézí, kde není dovoleno biřmovat, přejíždí do míst, kde je biřmování prováděno Vatikánu oddanými biskupy. Podle zkušeností, které získalo MŠK s biřmováním v pražské diecézi, se ukazuje, že po prvotním zvýšeném zájmu (15 let se nebiřmovalo) je tento náboženský úkon stejně normální, jako je udělování jiných svátostí (křest, sňatek apod.), a nevyvolává zvláštní pozornost mezi obyvatelstvem. Podle našeho hodnocení nevyvolalo biřmováni žádny mimořádný růst aktivity katolické církve.

Domníváme se proto, že by umožnění biřmování kapitulním vikářům zvýšilo jejich autoritu a bylo by přijato pozitivně římskokatolickými věřícími. Přirozeně v některých oblastech, zejména na Slovensku a jižní Moravě, je možné očekávat alespoň zpočátku větší zájem o biřmování. Domníváme se, že postupně by se situace znormalizovala. Aby nedošlo k mimořádným projevům aktivity, je možné i činnost kapitulních vikářů v tomto směru vhodně usměrnit.

Tato otázka byla též několikrát diskutována na předsednictvu CMVKD a MŠK doporučuje umožnit kapitulním vikářům od ledna 1967 biřmování ve všech diecézích s tím, že konkrétní plán projedná MŠK a SNR s příslušnými KNV.

Pro informaci uvádíme, že biřmování se v současné době provádí ve všech socialistických státech, kde vyvíjí katolická církev svou činnost, a není nikde omezováno tak, jako je tomu v ČSSR.

Problém, který je rovněž nutno uvážit, je otázka dalšího působení zmocněnců MŠK u kapitulních vikářů. Vatikán v jednáních požadoval, aby funkce zmocněnců byla zrušena, a argumentoval, že přítomnost zmocněnců na konsistořích je omezením svobody jednání biskupa. Požadavku Vatikánu nebylo zatím vyhověno. MŠK se domnívá, že v současné době přítomnost zmocněnců u kapitulních vikářů je výrazem určité politické nedůvěry vůči kapitulním vikářům. Dokud nebudou mezi ČSSR a Vatikánem normalizovány vztahy, není důvodu, aby byli zmocněnci z těch konsistoří, kde jsou biskupové jmenováni papežem (Nitra, Rožňava, Trnava a Praha), odvoláváni. Tím, že tyto zmocněnce ponecháváme na biskupských úřadech, veřejně dokumentujeme, že nemáme plnou důvěru ani vůči biskupům, ani vůči politice Vatikánu. Na druhé straně bychom posílili autoritu kapitulních vikářů, kdybychom zmocněnce z jejich konsistoří odvolali. Tím bychom vyvolali rozpaky jak biskupů, tak i Vatikánu.

Odvolání zmocněnců z konsistoří, kde jsou kapitulní vikáři, nepovede k snížení státního dozoru nad činností katolické církve. MŠK a SNR si zajistí přehled o činnosti konsistoře. Zmocněnci zůstanou nadále ve stavu MŠK a SNR a v případe potřeby mohou být zpět dosazeni do svých funkcí.

Doporučujeme odvolat zmocněnce k 1. 1. 1967. Konkrétní návrh zajištění státního dozoru předloží MŠK ideologickému oddělení ÚV KSČ do 1. 12. 1966. Ministerstvo vnitra na jeho základě vydá zvláštní pokyny.

Souhlas s tím, aby kapitulní vikáři biřmovali, a odvolání zmocněnců z jejich konsistoří by oznámil ministr dr. Plojhar na III. sjezdu CMVKD. Předpokládáme, že tato oznámení budou velmi kladně přijata nejen duchovenstvem, ale i věřícími. Na druhé straně však u části naší ateistické a stranické veřejnosti mohou vzniknout názory o ústupu strany od dosavadního postoje k náboženství. Doporučujeme proto, aby, bude-li zpráva i náměty v ní obsažené přijaty, byl poslán dopis všem KV i OV KSČ, v němž bude smysl těchto opatření vysvětlen. Podklad dopisu připraví ideologické oddělení ÚV KSČ.

b/ K zajištění úkolu, aby hnutí CMVKD bylo schopno aktivně usměrňovat současný vývoj v katolické církvi a realizovat hlubší koncepci své činnosti, je nutné uskutečnit některá kádrová a organizační opatření a zejména zajistit, aby se na jeho práci podíleli větší měrou mladí duchovní.

Převážná část funkcionářů, která pracuje v hnutí po řadu let, fyzicky stárne a vyko-

nává své funkce již značně formálně. Okruh aktivních spolupracovníků CMVKD se nerozšiřuje. Mladí duchovní, kteří neprožili období ostrých rozporů mezi státem a hierarchií v r. 1950, mnohdy nechápou, proč hnutí mírových katolických duchovních ještě vyvíjí svou činnost. Na tyto duchovní také snáze uplatňuje svůj vliv katolická hierarchie, zatímco vedení CMVKD o ně poměrně málo politicky pečuje. Doporučujeme proto využít příležitosti sjezdu CMVKD a zvolit do jeho orgán, tj. do diecézních výborů i do ústředního výboru, minimálně jednu třetinu nových, převážně mladých duchovních. Protože odvolání starých duchovních, kteří již z různých důvodů (fyzické stáří, nemoc) na práci v hnutí nestačí, by vyvolalo mezi duchovenstvem značnou odezvu, že snad dochází ke změně koncepce, tj. že ti, kteří stáli v minulých letech v odporu proti reakční politické Vatikánu, jsou odstraňováni, považujeme za nutné:

a/ rozšířit ústřední výbor CMVKD z dosavadního počtu 60 duchovních na 100 duchovních, to znamená doplnit tento orgán o 40 mladších duchovních a ponechat v něm staré, zasloužilé duchovní nadále, i když nebudou již aktivně pracovat;

b/ stejným způsobem doplnit i diecézní výbory katolického duchovenstva.

Nejdůležitějším politickým činitelem hnutí je předsednictvo CMVKD a jeho sekretariát. Nedostatkem práce tohoto orgánu v poslední době bylo, že se nepravidelně scházel a tak nemohl řešit průběžně důležité otázky v oblasti církevní politiky. Tato nepravidelná práce předsednictva CMVKD byla kritizována některými členy předsednictva, především slovenskými představiteli hnutí. Stávalo se, že činnost tohoto orgánu byla pak nahrazována administrativním způsobem, tj. že úkoly, které mělo zajišťovat předsednictvo, vykonával jeho generální tajemník dr. Beneš,[30] případně na Slovensku tajemník dr. Zárecký.[31] Činnost nižších volených složek CMVKD byla zabezpečována především prostřednictvím aparátu (tajemníků) a volené orgány diecézní byly vcelku pasivní. Styk ústředního výboru se Slovenským mírovým výborem CMVKD je většinou pouze nárazový.

Proto bude nutné, aby nově zvolené předsednictvo CMVKD pravidelně a kolektivně řešilo všechny zásadní otázky s tím, že jejich přenesení do nižších orgánů hnutí musí příště zajišťovat více jeho volení členové.

Předseda hnutí ministr dr. J. Plojhar, jako člen čs. vlády a čelný představitel našeho veřejného života je zaneprázdněný úkoly, které vyplývají z jeho politických funkcí, a nemá dostatek času věnovat se plně činnosti hnutí. Je proto nezbytnou podmínkou pro realizaci církevně politických úkolů hnutí, aby bylo zlepšeno kádrové složení ústředního sekretariátu CMVKD.

Generální tajemník hnutí dr. Beneš, který je ve funkci již 15 let, není již v současné náročnější situaci mnohdy schopen zvládnout složité úkoly a tak být platným pomocníkem ministra Plojhar. Dr. Beneš nemá již rovněž takovou autoritu jako v minulosti a je duchovními kritizován pro svůj přikazovací způsob jednání. Na druhé straně však patří mezi ty duchovní, kteří se vždy výrazně stavěli proti hierarchii i politice Vatikánu a patří k oporám CMVKD.

Doporučujeme proto, aby dr. Beneš byl i nadále členem předsednictva CMVKD a generálním tajemníkem hnutí s tím, že sekretariát CMVKD bude rozšířen o další dva duchovní (dosud pracuje dr. Beneš jako duchovní sám). Výhodné by bylo, vzhledem k složitější církevně politické situaci na Slovensku, aby jeden z pracovníků sekretariátu hnutí byl slovenské národnosti.

Členy ÚV CMVKD budou všichni kapitulní vikáři, otázkou je, zda má být dr. Tomášek,[32] apoštolský administrátor v Praze, nadále členem ústředního výboru CMVKD. Tomášek ještě v době, kdy nebyl apoštolským administrátorem, byl členem tohoto orgánu. Domníváme se, že bude účelné znovu dr. Tomáška do vrcholného orgánu CMVKD zvolit proto, že jako člen tohoto orgánu bude vázán alespoň zčásti plnit závěry, které CMVKD přijme, a nebude mít možnost vystupovat proti tomuto hnutí. Tím, že nebudou zvoleni slovenští biskupové, jejichž postoj v řadě otázek je odlišný od názorů Tomáška, budeme podporovat diferenciaci mezi biskupy.

Důležitým předpokladem k zvýšení úrovně

30 Josef Beneš (1905 – 1979), katolícky kňaz, politik, publicista a spisovateľ, počas vojny väznený v koncentračných táboroch, popredný funkcionár (generálny tajomník) CMVKD.

31 Štefan Zareczký (1913 – 1995), katolícky kňaz, stál pri zrode schizmatickej Katolíckej akcie v r. 1949, funkcionár CMVKD a neskôr i Združenia katolíckych duchovných – Pacem in terris, v rokoch 1989 – 1990 šéfredaktor Katolíckych novín.

32 František Tomášek (1899 – 1992), katolícky kňaz, pedagóg a teológ, v roku 1949 tajne vysvätený za biskupa, v rokoch 1965 – 1991 stál na čele pražskej arcidiecézy (v rokoch 1963 – 1977 ako apoštolský administrátor, v rokoch 1977 – 1991 ako pražský arcibiskup), v roku 1976 vymenovaný za kardinála.

činnosti CMVKD je i nové chápání úlohy komisí při CMVKD, jejichž činnost je třeba obnovit, případně některé další zřídit. Prostřednictvím práce komisí je možno aktivizovat větší počet duchovních a umožnit jim, aby se tak plně podíleli na činnosti hnutí.

Komise zahraniční bude věnovat péči zahraničním stykům na úseku katolické církve. Rozšířením turistického ruchu přichází do ČSSR poměrně značný počet katolických duchovních i věřících ze Západu. Bude třeba zajistit, aby členové této komise měli vlivy na tyto zahraniční hosty a objektivně je informovali o naší socialistické republice i o církevně politických otázkách. Tato komise by měla spolupracovat s Čs. výborem obránců míru a zajišťovat, aby jeho akcí se účastnili naši progresívně orientovaní duchovní.

Zahraniční komise bude projednávat a organizovat zvaní pokrokových duchovních do ČSSR i připravovat zájezdy katolických duchovních do zahraničí. Předsedou komise by měl být dr. Oliva,[33] kapitulní vikář z Litoměřic.

Komise tisková musí dbát o to, aby Katolické noviny byly progresívně orientovaným týdeníkem katolických věřících. V tomto týdeníku je třeba především podporovat budovatelské úkoly, vysvětlovat naši vnitřní i zahraniční politiku tak, aby ji chápali katoličtí čtenáři, a neopomenout využívat některých podnětů levicového katolicismu, s tím podporovat vnitřní politicko-ideové diferenciace soudobého katolicismu. V Duchovním pastýři, který je měsíčník určený pouze pro katolické kněze, otisknout články, které teoreticky budou zdůvodňovat možnosti spolupráce katolíků s komunisty a podporovat v článcích progresívní katolické myšlení, které odsuzuje klerikální vatikánské tendence.

Součásti práce tiskové komise musí být i péče o obsahové zaměření cyklostylovaného "Oběžníku CMVKD". Tento oběžník bude informovat aktiv katolických duchovních o postoji CMVKD k důležitým mezinárodně církevním problémům, uveřejňovat kritické rozbory vatikánských dokumentů a připravovat návody ke kázáním pro duchovní. Vedením komise pověřit probošta dr. Stehlíka[34] z Prahy.

Studijní komise. V souvislosti s ukončením koncilu vychází nyní ve Vatikánu celá řada dokumentů, které orientují světový katolicismus v nové linii přijaté tímto koncilem. Studní komise by měla kriticky hodnotit vatikánské dokumenty a doporučovat vedení CMVKD, jak na ně z našeho hlediska reagovat. Podklady, které vypracuje studijní komise, by měly také sloužit ke správnému určování nové taktiky a směrů vatikánské politiky. Vedením komise pověřit dr. Záreckého.

3. Návrh obsahového a organizačního zajištění III. sjezdu Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva

Usnesením předsednictva ÚV KSČ o otázkách církevní politiky a rozvoji vědeckoateistické výchovy v ČSSR z prosince 1965 byl dán souhlas k uspořádání III. sjezdu Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva.

V souladu s tímto usnesením a po projednání s předsedou CMVKD dr. J. Plojharom bylo dohodnuto, že III. sjezd Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva se uskuteční ve dnech 24. – 25. listopadu 1966 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze.

Politický smysl svolání III. sjezdu katolických duchovních spočívá především v potvrzení toho, že katolické duchovenstvo v ČSSR spolu s věřícími bude pracovat s ostatními složkami Národní fronty na splnění závěrů XIII. sjezdu KSČ. Sjezd potvrdí, že katoličtí duchovní v ČSSR nejsou oporou těch sil, které usilují o změnu socialistického zřízení v naší vlasti. Naopak na tomto zasedání bude provedena kritika politiky Vatikánu i zhodnocení výsledků II. vatikánského koncilu.

Účastníci a hosté sjezdu

Sjezdu se účastní 1000 duchovních ze všech diecézí republiky.

Mimo to bude přítomno 20 zahraničních hostů, především z řad pokrokově orientovaných katolických duchovních ze SSSR, Maďarska, Polska, NDR, Rumunska, Bulharska a Jugoslávie, a bude čten dopis od vietnamských katolíků. Účast hostů i obsah pozdravných projevů zajišťuje ministerstvo školství a kultury ve spolupráci se státními úřady pro církevní záležitosti ze socialistických zemí.

Jako hosté budou na zjezd pozváni biskupové Necsey, Pobožný, Lazík (dr. Tomášek a kapitulní vikáři jsou členy CMVKD).

Sjezdu katolických duchovních se dále účastní zástupci Čs. výboru obránců míru a

33 Edvard Oliva (1905 – 1972), katolícky kňaz, v rokoch 1952 – 1968 kapitulný vikár v Litoměřiciach, riaditeľ Českej katolíckej charity.

34 Antonín Stehlík (1904 – 1972), katolícky kňaz, v rokoch 1951 – 1965, počas internácie kardinála J. Berana, viedol Pražskú arcidiecézu ako kapitulný vikár.

Svazu protifašistických bojovníků a přednesou krátké pozdravné projevy.

Doporučujeme, aby sjezdu katolických duchovních se účastnili jako oficiální hosté ministr školství a kultury dr. J. Hájek a pověřenec pro školství a kulturu SNR dr. M. Lúčan. Ministr školství a kultury by přednesl krátký pozdravný projev, ve kterém by zhodnotil pozitivní práci CMVKD.

Program sjezdu:

24. 11. – Slavnostní bohoslužby u sv. Jakuba (provede biskup Lazík)

– Zahájení a volba pracovního předsednictva sjezdu

– Hlavní referát předsedy CMVKD dr. J. Plojhara

– Schválení pozdravného dopisu presidentu republiky

– Diskuse a pozdravy hostí

25. 11. – Pokračovaní v diskusi

– Schválení sjezdových dokumentů

– Volba nového ústředního výboru

– Závěr

Hlavní projev a diskuse

Hlavní projev přednese předseda hnutí minstr dr. J. Plojhar, který zhodnotí práci mírového výboru katolického duchovenstva z posledních pět let. Provede rozbor mezinárodně politických otázek, vysloví podporu politice socialistického tábora a poukáže na význam mírové politiky SSSR. V té souvislosti vyzdvihne národně osvobozenecký boj vietnamského lidu a odsoudí americký imperialismus a západoněmecký revanšismus.

V části referátu, která se bude zabývat vnitropolitickými otázkami, vysvětlí hlavní smysl závěrů XIII. sjezdu KSČ a cíle naší budovatelské práce v současném období.

Projev bude obsahovat i hlubší analýzu vývoje současného katolicismu, v němž dochází k diferenciaci různých stanovisek na základě rozdílné interpretace křesťanství. Vyzdvihne pozitivní jevy, které se objevují v politice papeže Pavla VI., ale také ukáže, v čem svou nedůsledností napomáhá některým antikomunistickým záměrům soudobého imperialismu. Provede kritický rozbor závěrů II. vatikánského koncilu a zdůvodní možnost spolupráce katolíků s komunisty při výstavbě socialistické společnosti. V projevu bude také zhodnocena vnitřní církevně politická situace, poukázáno na ochotou vlády řešit všechny sporné otázky jednáním, jak ukazují příklady dobré vůle z naší strany, kupříkladu řešení problémů Berana a amnestie presidenta republiky pro biskupy a duchovní, kteří se postavili proti Československé republice, atd.

V závěru vyzve duchovní, aby byli po stránce občanské dobrými občany své vlasti a vedli katolické věřící k plnění úkolů při budování socialistické republiky.

Pro diskusi bude zajištěno vystoupení duchovních české a slovenské národnosti, kteří budou podrobněji rozebírat a zdůvodňovat základní myšlenky hlavního referátu.

Hlavním dokumentem, který sjezd přijme, je "Vánoční poselství věřícím". Toto poselství bude čteno ve všech kostelích katolické církev o vánočních svátcích a vyzve věřící k podpoře světového míru a budování socialistického Československa.

V dopise Světové radě míru bude vyjádřena podpora československých katolických duchovních v práci této světové organizace.

V dopise Pavlu VI. katoličtí duchovní sdělí, že jsou dobrými občany socialistického státu, uvědomělými vlastenci, kteří si přejí, aby papež vyvinul všechno možné úsilí k zachování světového míru.

Přijetí delegace CMVKD u představitelů státu

Vzhledem k tomu, že president ČSSR s. Novotný nebude v době konání III. sjezdu CMVKD v republice, doporučuje ministr Plojhar, aby první den sjezdového jednání odevzdala delegace katolických duchovních dopis sjezdu předsedovi vlády s. Lenártovi.

Propagace a tisk

O průběhu sjezdu katolických duchovních vydá informaci pro čs. tisk Československá tisková kancelář. Ve zprávě se uvede stručný výtah z projevu ministra dr. Plojhar, ministra školství a kultury dr. Hájka, otisknou se hlavní myšlenky dopisu, který sjezd pošle předsedovi vlády. V Lidové demokracii a v katolickém tisku budou obsáhlejší informace. Televize natočí z průběhu sjezdu krátký záběr. Pro zahraničí vydá ČTK o sjezdu katolických duchovních podrobnější informaci a čs. zahraniční vysílání uskuteční pohovory s delegáty sjezdu především pro rakouské, italské a španělské vysílání.

Pro zahraniční propagaci o výsledních sjezdu katolických duchovních bude vydána malá brožura s fotografiemi ve slovenském, italském a německém jazyce.

Na závěr sjezdu uspořádá ministr školství a kultury pro vybrané účastníky sjezdu a zasloužilé duchovní slavnostní recepci. Účastní se jí 100 – 120 duchovních.

Volby ústředního výboru CMVKD a jeho orgánů

Delegáti, kteří se účastní III. sjezdu mírových katolických duchovních, budou voleni na diecézních konferencích, konaných počátkem listopadu. Výběr těchto delegátů zajišťují předsednictva diecézních mírových výborů v dohodě s krajskými církevními tajemníky.

Výběr členů pro nový ústřední výbor

CMVKD provede předsednictvo CMVKD spolu s odborem pro věci církevní MŠK a SNR. Jmenovitý návrh bude konzultován s ideologickým oddělením ÚV KSČ. Předseda hnutí, ministr Plojhar, a generální tajemník, dr. Beneš, budou zvoleni přímo na sjezdu. Ostatní členové předsednictva budou zvoleni novým ústředním výborem.

SUMMARY

Pavol Jakubčin: Report on the Activities of the National Catholic Clergy's Peace Committee and a Proposal to Convene its Third Congress

Peace movement of the Catholic clergy established in Czechoslovakia was initiated by the state authority at the beginning of 50-ies. During its whole existence, till 1968, the state power tried to use it as a tool to control and regulate the activities of the Church. But in spite of broad support provided to this movement by the state administration bodies, both its influence and authority among priests did not increase and peace meetings in deaneries were very often only formal events, having no real influence on the attitudes and opinions of the priests. Therefore there were almost permanent efforts made by the state authorities to activate the peace movement actions, and strengthen or expand its influence among the priests. The presented document brings more details on these efforts of the Communist state power to mobilize the cleric peace movement in the second half of the 60-ies, so that it would become more active.

Odkrývanie osudov „nenápadných hrdinov" II

Mgr. František Neupauer, PhD.
(1979), absolvent Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, študijný odbor história – filozofia. Pracuje v Ústave pamäti národa.

Projekt *Nenápadní hrdinovia v zápase s komunizmom* odkrýva prostredníctvom žiakov stredných a základných škôl osudy ľudí, ktorí bojovali za slobodu a demokraciu v našej krajine. V rámci II. ročníka projektu Nenápadní hrdinovia organizátori vytvorili dve sekcie: národnú a medzinárodnú. Z príležitosti 60. výročia násilnej likvidácie kláštorov bolo tohtoročnou témou v medzinárodnej sekcii prenasledovanie rehoľníkov a rehoľníčok, v národnej si účastníci mohli vybrať nenápadného hrdinu z obdobia do roku 1968. V roku 2010 sa do projektu zapojilo 67 žiakov, ktorí napísali 25 prác (s audio, resp. videoprezentáciou). Z nich komisia zložená zo zástupcov ÚPN a KPVS (František Neupauer, Martin Lacko, Pavol Jakubčin, Patrik Dubovský, Rudolf Dobiáš) konštatovala, že práca 24 tímov vystihovala zámer projektu a odporučila pozvať na konferenciu do Bratislavy autorov trinástich prác. Vďaka podpore Nadácie Konráda Adenauera a DDM Groupe mohli prísť účastníci konferencie do Bratislavy už 17. novembra 2010. Pracovníci sekcie sprístupňovania ÚPN pripravili podrobný program a technické zabezpečenie celej akcie aj za pomoci ďalších pracovníkov ÚPN. 18. novembra 2010 sa v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca skutočnila slávnostná študentská konferencia pod záštitou primátora hlavného mesta Andreja Ďurkovského.

17. november 2010

„Je ráno 17. novembra a ja so svojimi spolužiačkami a pani profesorkou nastupujem do autobusu. Cestujeme do Bratislavy, aby sme sa zúčastnili dnešného programu a predstavili sále plnej ľudí našu nenápadnú hrdinku, sestru Marcelku," napísala študentka Ivona Mendelová z Prievidze. Do Bratislavy prišli na pozvanie ÚPN a KPVS žiaci a učitelia zo Sniny, Prešova, Kežmarku, Martina, Námestova, Stropkova, Třinca a Spišských Vlách. Po príchode do hlavného mesta sa účastníci konferencie ubytovali, naobedovali. Spoločne popoludní navštívili NR SR, kde bol deň otvorených dverí. Nechýbalo preto ani stretnutie s podpredsedami NR SR Milanom Hortom a Pavlom Hrušovským. Z Národnej rady SR autobus odviezol účastníkov konferencie na Devín k Bráne slobody. III. ročník Nenápadných hrdinov sa bude niesť v duchu „útekov za slobodou". *„Počúvame šokujúce čísla o počte zastrelených a vo mne sa ozývajú rozhorčené výkriky po spravodlivosti. Po symbolickej minúte ticha a prechádzke odoberáme sa späť k autobusu".* (Ivona Mendelová). Po krátkej prestávke v centre mesta uzaviera prvý deň v Bratislave večera a príprava na slávnostnú konferenciu.

18. november 2010

Dňa 18. novembra 2010 sa v Zrkadlovej sále Primaciálneho paláca v Bratislave začala o 9.30. hod slávnostná konferencia, na ktorej prezentovali práce študenti z dvanástich tímov (pôvodne mala byť medzi účastníkmi aj študentka z Ukrajiny, pre problém s vybavením víz sa jej nepodarilo pricestovať). Nielen čestná komisia, ale aj študenti vnímali, že veľkosť a prínos ich prác nie je v ich konečnom umiestnení, ale v odkrytí príbehu nenápadného hrdinu. Ocenili už samotný slávnostný priebeh celého podujatia. *„Som dojatá. Počúvam pána Srholca, riaditeľa ÚPN pána Petranského, špeciálneho hosťa, veľvyslanca Veľkej Británie pána Robertsa, člena čestnej komisie pána Mikloška a nakoniec aj pána Neupauera. Cítim vďaku, že tu môžem byť, všímam si krásu Zrkadlovej siene a užívam jedinečnosť atmosféry. Panuje tu srdečnosť, akási vznešenosť, sčasti nostalgia, keď myslíme na ľudí, ktorí trpeli, a všetci máme nejasný pocit určitej dôležitosti, lebo sme tu, aby sme príbehy trpiacich ľudí podali ďalej. O súťaživosti nemôže byť reči, lebo všetci máme rovnaký cieľ: urobiť čo najviac, ako sa dá, aby osudy našich hrdinov nezostali nepovšimnuté. Myslím na sestru Marcelku, aká by bola šťastná, keby nás tu videla, a rozmýšľam, či vôbec má neja-*

ký zmysel vyhrať. Sme tu, a už to je veľká pocta, podávame príbeh našej Marcelky ďalej (...) *hovorím si, že už teraz sme vlastne vyhrali*" (Ivona Mendelová).

Prezentácia prác o nenápadných hrdinoch sa začala o 10. hodine V rámci medzinárodnej sekcie zaznelo o. i. predstavenie rehoľníka, ktorému sa podarilo utiecť cez hranice; príbeh rehoľnej sestry, ktorá bola v 50. rokoch väznená; seminaristu zo zrušeného kláštora, ktorému sa naplnil sen až v jeho deťoch, dvaja sú kňazi a jedna dcéra misijná sestra. V druhom paneli žiačka z Námestova predstavila svojho starého otca odsúdeného na 15 rokov väzenia; zaznela práca o evanjelickom biskupovi Pavlovi Uhorskaiovi; o členovi vzbury na východnom Slovensku Jozefovi Hančarikovi a i. Každá z prác, ale aj prejavený záujem o ľudí, ktorí boli v čase komunistickej totality perzekvovaní, by si zaslúžila ocenenie, hodnotenie bolo pre porotu neľahké. Čestná komisia, ktorú tvorili europoslankyňa Anna Záborská (dcéra politického väzňa Antona Neuwirtha), disident František Mikloško a František Neupauer, rozhodla nasledovne:

Konferencia Nenápadní hrdinovia v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave. Foto: Juraj Ondriaš

V zlatom pásme boli ocenené práce:

Sestra Marcella – trpiteľka za vieru (sestra Marcella Peterková) – Ivona Mendelová, Veronika Wolfová a Andrea Martišková (Gymnázium V. B. Nedožerského, Prievidza);

Don Alojz (Luigi) Ondrejka, SDB – Anežka Salokyová a Patrik Prevužňák (Gymnázium sv. Moniky, Prešov);

Život v Kristovom svetle a láske, životná cesta sestry Justíny (sestra Justína Tuková) – Simona Šofranková, Jana Tondrová, Juliána Tökölyová a Michaela Uhrínová (Cirkevná spojená škola sv. Jána Krstiteľa, Spišské Vlachy);

Juraj Ivanko – Klaudia Bocková a Ľubomír Šinglár (Gymnázium sv. Moniky, Prešov).

V striebornom pásme:

Životný príbeh nenápadného hrdinu Jozefa Krajňáka – Zuzana Barloková a Barbora Hoffmanová (Gymnázium P. O. Hviezdoslava, Kežmarok);

Životní osudy pátera Rudolfa Zubka (páter Rudolf Zubek) – Petra Nevelöšová a Petr Zbončák (Gymnázium, Třinec);

Rehoľná sestra Oktávia (sestra Oktávia Tarasovičová) – Diana Repčáková, Ester Víznerová, Samuel Bobák a Michal Maňak (ZŠ Dr. Fischera, Kežmarok);

Kňaz – robotník, robotník – kňaz, Život a dielo Bartolomeja Urbanca – Matej Štefánik a Maroš Vasilko (Gymnázium, Stropkov);

Pavel Uhorskai – svedok viery – Zuzana Medveďová, Gabika Kubíková, Ján Drahoš a Maroš Kramár (Evanjelická ZŠ M. R. Štefánika, Martin);

Marta Cegeľská – Veronika Golodovská (SŠ, Ľvov, Ukrajina).

V bronzovom pásme:

Helena Kordová-Wildeová – Paula Beinsteinová a Dávid Beinstein (Gymnázium Viliama Paulínyho Tótha, Martin – SOŠ zdravotnícka, Žilina);

Jozef Hančarik – Gabriela Harmaňošová, Alžbeta Hišemová, Mariana Štofirová (Cirkevná spojená škola, Snina);

Jozef Melek – Dominika Murínová (Cirkevná ZŠ sv. Gorazda, Námestovo).

Michael Roberts, veľvyslanec Veľkej Británie na Slovensku. Foto: Juraj Ondriaš

Nebolo možné pozvať a ani oceniť všetkých účastníkov projektu. Mená všetkých zúčastnených a témy prác sú zverejnené na: www.november89.eu. O dôležitosti konania podobných podujatí svedčí aj účasť významných hostí na konferencii, desiatok médií a asi 130 záujemcov o priebeh konferencie.

Po slávnostnom obede v Zichyho reštaurácii nasledovala rozlúčka. Nenápadní hrdinovia sa stali nápadnými. „*Dojmov a zážitkov je veľa. Perfektná organizácia celého podujatia, pohotová moderátorka, jedinečné prostredie, stretnutia so vzácnymi ľuďmi, množstvo spomienkových darčekov, ale hlavne možnosť byť pri tom je nezabudnuteľná*" (Mária

Oceňovanie účastníkov konferencie. Foto: Juraj Ondriaš

Účastníci konferencie pred budovou NR SR. Foto: Juraj Ondriaš

Goceliaková, Gymnázium P.O. Hviezdoslava v Kežmarku). Ešte viac nás ako organizátorov teší, že sa nám vyhlásením projektu podarilo vzbudiť záujem mladých ľudí o objavovanie nenápadných hrdinov okolo nás. Uvedomujú si nielen dôležitosť zaznamenania príbehu človeka, ktorý trpel v čase neslobody, ale i morálne ocenenie, ku ktorému prispievajú aj svojou projektovou prácou. Mladým ľuďom nie je ľahostajný pohľad na trpké obdobie v našich dejinách. V anonymnom dotazníku odpovedali učitelia a žiaci na otázku

„**Je podľa Vás dôležité objavovať NENÁPADNÝCH HRDINOV? Prečo?“:**

• *Pre mňa bolo stretnutie s našou hrdinkou dokonalým spôsobom, ako zistiť, ako to bolo pred päťdesiatimi rokmi v SKUTOČNOSTI. Knihy vám nepriblížia atmosféru, pocity, a teda vám nepovedia okrem faktov takmer nič. Myslím si, že hlavne ľudia našej generácie by nemali byť voči tejto dobe hluchí a slepí, lebo hoci to relatívne je už dávno za nami, dôsledky komunizmu podľa mňa ešte stále badať, a aj na ľuďoch. Moja stará mama je doteraz presvedčená, že vtedy to bolo lepšie. Ja tomu neverím. Komunizmus nie je tak ďaleko, ako sa zdá, v mnohých krajinách sveta je toto zriadenie dodnes. Osud konkrétneho človeka má väčšiu moc otvoriť nám oči ako informácie na dejepise.*

• *Áno. Aby sme postupne nestrácali pamäť národa, ktorej sú súčasťou.*

• *Áno, lebo deti dnešnej doby sa nemajú ako ináč dozvedieť o obetiach, ktoré podstúpili obyčajní ľudia počas komunizmu.*

• *Určite áno!!! Prečo? Lebo sú to vý-*

znamní ľudia, žijúci celkom obyčajným životom, ktorí si v minulosti vytrpeli svoje a určite aj oni už len svojou existenciou a odhodlaním prispeli k lepšej budúcnosti! A keďže v dnešnej dobe si nielen mladí ľudia, ale vôbec všetci neváţime veci tak, ako by sme mali, práve odhaľovanie ich životných príbehov nám snáď pomôže sa trochu spamätať ☺.

• *Myslím, že tým, ktorí trpeli a stále medzi nami žijú (a mnohí v našej spoločnosti by aj chceli, aby sa na nich zabudlo), by to pomohlo, snáď by ich to vzpružilo, posilnilo a napokon by to pomohlo aj samotným študentom. Nie v tom zmysle jatriť staré rany a za každú cenu vyťahovať to zlé, ale nezabúdať na to zlé, aby sa mu neumožnil návrat v akejkoľvek podobe. Je to dobré i pre študentov, lebo tieto práce píšu tí, ktorých to zaujíma, potom snáď zaujmú aj svojich spolužiakov a dobrá myšlienka sa takto podá ďalej (ako v tom filme Podaj ďalej ☺).*

• *Určite áno. O našom nenápadnom hrdinovi som doposiaľ ani nepočula a žije neďaleko mňa. Núti to človeka zamýšľať sa nad svojím životom.*

• *Áno, pretože mladí ľudia vôbec nevedia, čo sa v období komunizmu na Slovensku dialo presne tak, ako som to nevedela ani ja. Keď som prezentovala svoju prácu v triede, spolužiaci boli veľmi prekvapení, že sa niečo také dialo. V školách sa podľa mňa tomu venuje veľmi málo času. Na základnej škole sme sa tým ani veľmi nezaoberali. Teda si na to nepamätám. Mnoho ľudí v súčasnosti už ako keby zabudlo na tie všetky „svinstvá" čo sa za komunizmu diali. Hlavná vec, že mali všetci prácu, kúpili si veci lacnejšie ako teraz. A preto je potrebné mladým hovoriť, že to nebolo vôbec také super, ako to niektorí ľudia teraz prezentujú, ale práve naopak mnoho ľudí trpelo a to mnohokrát aj úplne obyčajní ľudia.*

• *Aj mladí ľudia sa dozvedia viac o dobe, keď ešte nežili a môžu to posúvať ďalej. A uvedomiť si niektoré chyby, ktoré ľudia v tej dobe urobili, aby sa nikdy nevrátilo niečo podobné.*

• *Důležité to jistě je, jelikož většina mladých lidí o tom nic moc neví a jako hrdinu si představují spíše někoho z filmu či počítačové hry.*

• *Poskytnúť pohľad na dejiny aj z iného pohľadu, spolupracovať so žiakmi a ukázať im, že dejepis nie je len vypočítavanie udalostí, ale že za každým historickým medzníkom sa skrývajú najmä ľudské osudy, že ľudia dejiny tvoria v pozitívnom či negatívnom smere. Potrebné je, aby osudy ľudí nespravodlivo potrestaných nezapadli prachom zabudnutia.*

Už teraz pripravujeme III. ročník projektu s medzinárodnou a národnou sekciou. Viac informácii o projekte Nenápadní hrdinovia 2011 zverejníme na stránke www.november89.eu.

Josef Pavel a jeho pád

Mgr. Michal Gregor
(1978), absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, odbor história. Pracuje v Ústave pamäti národa

Josef Pavel. Zdroj: KALOUS, J. a kol.: Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989.

Josef Pavel patril k predstaviteľom komunistického režimu, ktorí ho od začiatku vytvárali. Ako námestník ministra vnútra v roku 1948 stál pri budovaní Štátnej bezpečnosti (ŠtB) ako politickej polície, neskôr bol ako člen komisie pre bezpečnosť pri Ústrednom výbore Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) spoluzodpovedný pri rozhodovaní o hrdelných trestoch pre odporcov režimu. Do povedomia verejnosti paradoxne vstúpil ako „reformný" minister vnútra v roku 1968, keď sa snažil o reformu ŠtB. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 bol odstránený z politického života a sledovaný ŠtB, ktorú predtým riadil.

Narodil sa 18. septembra 1908 v Novosedlích pri Českých Budějoviciach. Pochádzal z troch súrodencov. Po ukončení meštianskej školy sa vyučil za obchodného pomocníka. V rokoch 1924 – 1935 pracoval v rôznych robotníckych povolaniach.

Už pred absolvovaním vojenskej prezenčnej služby v rokoch 1930 – 1932 sa stal členom Komsomolu a jeho ľavicová orientácia viedla v roku 1932 k vstupu do KSČ. Stranou bol po dvoch rokoch vyslaný do leninskej školy v Moskve. V ZSSR absolvoval vojenský kurz, ktorý ho pripravil na boj po boku republikánskych vojsk v Španielsku. V roku 1937 odišiel do Španielska ako interbrigadista pod krycím menom František Šustr.[1] Pôsobil ako inštruktor pre používanie sovietskeho výstroja, a neskôr ako veliteľ práporu „Dimitrov". Pri obrane Barcelony v roku 1939 bol v hodnosti majora veliteľom brigády. V rokoch 1939 – 1943 bol internovaný v táboroch Saint-Cyprien, v Gourse a Vernete vo Francúzsku. Porážka Francúzska preňho znamenala transport do Alžírska, kde sa po oslobodení Američanmi v roku 1943 a po prevoze z Afriky pripojil k československým jednotkám vo Veľkej Británii. Po skončení 2. svetovej vojny vymenil armádu za politickú prácu pre stranícky aparát KSČ. V roku 1947 sa stal vedúcim bezpečnostného a obranného oddelenia sekretariátu ÚV KSČ.[2]

Josef Pavel ako veliteľ Ľudových milícií sa významným spôsobom podieľal na komunistickom februárovom prevrate v roku 1948.

Február 1948 spôsobil, že z vedenia bezpečnostného rezortu odišla časť vysokých funkcionárov ŠtB, Hora, Janda, Pech, Plaček, Staněk, Weis a Wöhl. Pred nimi odišla z Československa tzv. „prvá generácia" sovietskych poradcov. Otvoril sa tým priestor pre ľudí, ktorí stáli za februárom 1948. Na ich čele boli Jindřich Veselý a Josef Pavel. Pri reorganizácii ministerstva vnútra, ktorá sa v tom čase navrhovala, boli poverení preskúmať, aké skúsenosti s problematikou bezpečnosti majú ostatné „spriatelené štáty". Zistili, že ministerstvá vnútra v ostatných ľudovodemokratických krajinách sú vytvorené ako ministerstvá bezpečnosti, tzn. ako politická polícia. V Československu tento model zatiaľ neexistoval. Po návrhu Veselého a Pavla bola v rámci ministerstva vnútra zriadená Skupina I – Bezpečnosť. Josef Pavel sa stal zástupcom ministra vnútra a bol poverený jej riadením.[3]

Začala sa jeho závratná kariéra na najvyšších miestach komunistického represívneho aparátu. Od novembra 1948 zastával už spomínanú pozíciu námestníka ministra vnútra Václava Noska. V jeho kompetencii boli útvary vznikajúcej Verejnej bezpečnosti, Pohraničnej stráže, bezpečnostného letectva a vznik táborov nútených prác. Podieľal sa na čistkách v rámci ministerstva vnútra od ľudí činných pred februárom 1948 a na likvidácii demokratickej opozície po februári 1948.[4] Ako člen bezpečnostnej komisie pri ÚV KSČ bol spoluzodpovedný za politický teror voči skutočným a domnelým odporcom režimu.

Gen. Josef Pavel sa celkovo zúčastnil dvadsiatich štyroch jednaní komisie pre bezpečnosť pri ÚV KSČ. Nezúčastnil sa len piatich jednaní, pričom dvoch posledných sa nezúčastnil z dôvodu, že bol odvolaný z funkcie námestníka ministerstva vnútra (MV) predtým, než bol zatknutý.

Činnosť uvádzanej komisie sa uskutočňovala v časovom rámci od 2. marca 1948 do

1 KALOUS, J. a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci.* Praha 2009, s. 136.
2 www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=9&name=PAVEL+JOSEF
3 FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1969. In.: *Sborník archivních prací, č. 2.* Praha 1991, s. 455–456.
4 KALOUS, J. a kol. : *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci.* Praha 2009, s. 136.

15. februára 1950. Počas tohto obdobia sa konalo 29 schôdzí komisie. Na jednaniach vystupovali členovia komisie a funkcionári, ktorí neboli členmi komisie, ale boli prizvaní z titulu vyššej funkcie, alebo ako zodpovední činitelia za určitý rezort.

Schôdzí komisie sa zúčastňovali: Rudolf Slánský, generálny tajomník KSČ, Václav Nosek – minister vnútra Československej republiky (ČSR), Karel Šváb – člen ÚV KSČ, námestník ministra vnútra ČSR, Josef Pavel – námestník ministra vnútra ČSR, Jindřich Veselý – veliteľ ŠtB, Osvald Závodský – neskorší veliteľ ŠtB, Alexej Čepička – minister spravodlivosti ČSR, Štefan Rais – neskorší minister spravodlivosti ČSR, Štefan Vyškovský – pracovník ÚV KSČ, Ladislav Kopřiva – minister vnútra ČSR. Okrem toho sa v dňoch 29. septembra 1950 a 15. novembra 1950 zúčastnil schôdze komisie aj prezident Klement Gottwald a predseda vlády Antonín Zápotocký. 24. marca 1950 sa zúčastnil schôdze komisie veliteľ útvaru Hrad Leopold Hoffman.[5]

V komisii sa prejednávali tieto zásadné otázky:

Stranícke záležitosti – zaoberali sa kreovaním straníckych organizácii vo Verejnej bezpečnosti, ŠtB a vo väzenstve. Prejednávali sa otázky personálneho obsadenia straníckeho vedenia na úrovni ministerstva a vo vedení jednotlivých zložiek.

Bezpečnostné záležitosti - prejednávali sa otázky zaistenia bezpečnosti prezidenta republiky a vládnych činiteľov, zriaďovanie bezpečnostných referentov v závodoch, vydávanie zásad pre vstup do závodov, obmedzovanie pohraničného styku so zahraničím, vydávanie smerníc pre styk zamestnancov bezpečnosti s členmi a organizáciami KSČ.

Väzenské záležitosti – zriadenie táborov nútených prác, ktorých zriadenie mal na starosti práve Josef Pavel, ktorý úsek riadil a predkladal o ňom správy.

Ľudové milície (ĽM) – pozornosť bola sústredená na organizačnú výstavbu a prestavbu ĽM a výzbroj týchto útvarov.

Kádrové a školské otázky – jednalo sa o organizačnej výstavbe a prestavbe útvarov Sboru národnej bezpečnosti (SNB), Verejnej bezpečnosti (VB), ŠtB a Pohraničnej stráže (PS). Schvaľoval sa nábor do týchto útvarov, odborné a politické školstvo.

Justičné záležitosti – komisia začala prejednávať jednotlivé súdne prípady v decembri 1949. Ministerstvo spravodlivosti predkladalo správy o výsledkoch vyšetrovaní v jednotlivých súdnych prípadoch a v závere uviedlo, aký trest je možné na základe zistených skutočností pri súdnom pojednávaní očakávať. Bezpečnostná komisia prejednávala zásadne len prípady občanov, u ktorých sa očakával a navrhoval trest smrti. Navrhnuté rozsudky trestu smrti komisia vo väčšine prípadov potvrdila, prípadne odporučila, aby bol trest smrti zmenený na doživotné väzenie.[6]

Gen. Josefovi Pavlovi boli okrem dvoch posledných doručené všetky písomné podklady k jednaniam komisie pre bezpečnosť pri ÚV KSČ. Na väčšinu jednaní sám Pavel predkladal písomné podklady, rovnako dostal následné zápisy, z ktorých pre neho vyplývali konkrétne úlohy, ktoré mal realizovať. Možno vypočítať množstvo justičných „prípadov", na ktorých prejednávaní sa osobne zúčastnil. Medzi nimi komisia prejednala 24. marca 1950 prípravu procesov s tzv. „Direktoriom"[7]: *„informace k jednání poskytl O. Závodský a K. Šváb. V akci „Direktórium" bylo napojeno celkem 630 osob. Navrhuje se soudit 12 hlavních osob. V návrhu se uvádí, co je možno veřejným procesem ukázat, jaké jsou slabiny při prokazování nepřátelské činnosti, jaké chování lze od jednotlivých osob při řízení očekávat a kdo bude k jednotlivým osobám svědčit. Bylo také konstatováno, že mohou v průběhu líčení vyplynout poznatky k osobám, které jsou dosud politicky činné. Tyto poznatky měly být soustředěny ještě před hlavním líčením a předány s. Gottwaldovi k zaujetí stanoviska."*[8]

Dôležitým prípadom bol Albert Púčik a spol., keď komisia odporučila trest vyšší ako bol navrhnutý ministerstvom spravodlivosti. V zápise bolo uvedené: *„Rozsudkem státního soudu v Bratislavě ze dne 21. 5. 1949 byli A. Púčik, Anton Tunega, Eduard Tesár, Ludevít Galík odsouzeni k doživotnímu žaláři, ačkoliv předseda senátu před vynese-*

5 Útvar Hrad vznikol v rámci zriadenia zvláštneho odboru na ochranu ústavných činiteľov 2. marca 1948. Jeho úlohou bolo zaisťovať ochranu prezidenta republiky.

6 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) A 2/1, inventárna jednotka (i. j.) 10.

7 Direktorium bol termín, ktorý zaviedla ŠtB pre zinscenovanú skupinu ľudí na čele s Dr. Miladou Horákovou, ktorí boli súdení v politickom monsterprocese Milada Horáková a spol. 31. mája až 8. júna 1950.

8 ABS, f. A 2/1, i. j. 10.

ním rozsudku ujišťoval intervenující členy Státní prokuratury, že budou vyneseny nejméně 3 absolutní tresty."[9]

Bezpečnostná komisia dňa 21. 6. 1950 súhlasila s trestom smrti pre všetkých štyroch obvinených a neodporučila žiadosť o milosť. Ministerstvo spravodlivosti potom zamýšľalo dať Štátnej prokuratúre pokyn, aby pri odvolacom súde navrhla a žiadala u Najvyššieho súdu trest smrti pre A. Púčika, A. Tunegu a E. Tesára. U Ludevíta Gálika navrhla a žiadala trest smrti s tým, že súd trest smrti zmení na doživotné väzenie.[10]

V anotácii, ktorá je súčasťou inventárnej jednotky 10, archívneho fondu A 2/1 z Archívu bezpečnostních zložek, je zrejmá snaha o zhodnotenie Pavlovej činnosti v komisii pre bezpečnosť pri ÚV KSČ v jeho neprospech, pričom je uvádzaný ako bývalý minister vnútra. Možno teda predpokladať, že ide o Pavlovo hodnotenie zo začiatku obdobia normalizácie, aj keď konkrétny dátum ani autor anotácie nie je v archívnom fonde uvedený. Hodnotenie Pavlovej zodpovednosti v súvislosti s činnosťou v komisii pre bezpečnosť pri ÚV KSČ v spomínanej anotácii: „*Z celé činnosti také vyniká úloha a činnost generála Josefa Pavla, která nebyla zcela bezvýznamná. Jako osoba odpovědná za úsek bezpečnosti byl nejpovolanější osobou pro všechny otázky předkládané bezpečnostními orgány. Úloha, kterou v komisi sehrál, je v ostrém rozporu s tím, co prohlašoval po opětovnom nástupu do funkce na ministerstvu vnitra.*"[11]

Pred ukončením činnosti komisie pri ÚV KSČ bol koncom augusta 1950 odvolaný z funkcie námestníka ministra vnútra a stal sa dočasným veliteľom Pohraničnej stráže.[12]

V dôsledku konfliktov s Karlom Švábom požiadal o uvoľnenie z funkcie. Od 1. januára 1951 začal pôsobiť v rezortnej škole ministerstva v Slapoch.

V rámci vyšetrovania v procese so Slánským bol Pavel 2. februára 1951 zadržaný a vyšetrovaný vo väzbe. Vypočúvaný bol podobným brutálnym spôsobom, aký sám presadzoval v minulosti. Vojenské kolégium Najvyššieho súdu v Prahe ho 30. decembra 1953 odsúdilo na 22 rokov odňatia slobody. V roku 1955 podal proti rozsudku odvolanie, ktoré bolo preskúmané Najvyšším súdom a 19. októbra 1955 bol zbavený všetkých obvinení.

Od roku 1956 bolo jeho novým pôsobiskom medzinárodné oddelenie ÚV ČSTV[13], kde pracoval ako teritoriálny referent pre Francúzsko, Taliansko, Belgicko, Luxembursko, Grécko, Turecko, Blízky východ, Španielsko a krajiny Latinskej Ameriky.[14]

V apríli 1968 sa stal ministrom vnútra. Pokúšal sa o reformu rezortu, vrátane práce rozviedky a kontrarozviedky ŠtB. Presadzoval, aby bola Štátna bezpečnosť zameraná najmä proti vonkajšiemu nepriateľovi. Kritizoval metódy práce ŠtB a pripúšťal možnosť rehabilitovať jej obete. Takisto podporoval vznik K-231. Autor štvordielneho populárneho diela o československých spravodajských zložkách Karel Pacner Pavlovu cestu k ministrovi vnútra v roku 1968 charakterizoval: „*Pavlův vývoj byl typický pro řadu zástanců nové linie: před druhou světovou válkou bojoval jako komunista ve Španělsku, v roce 1948 patřil jako vedoucí bezpečnostního oddelení ÚV KSČ k organizátorům únorového převratu, potom se podílel na různých bezprávnostech, začátkem padesátých let byl zatčen, falešně obviněn a strávil několik let ve vězení, později byl rehabilitován. Ministrem vnitra se podle zjištění KGB stal mimo jiné na žádost Lubomíra Štrougala, adresovanou premiéru Oldřichu Černíkovi: Jako rehabilitovaný vězeň-komunista určitě přiskřípne StB.*"[15]

Zmeny v rezorte ministerstva vnútra, ktoré chcel Pavel uskutočniť, vyplývali z Akčného programu KSČ vyhláseného v apríli 1968 na zasadnutí ÚV KSČ. Podrobnosti o pripravovanej koncepcii zmien vychádzali z dvoch rozkazov ministra vnútra (č. 39/1968 a č. 42/1968). Štátna bezpečnosť už nemala byť ďalej zameraná na riešenie vnútropolitických otázok a politické presvedčenie a názory občanov nemali byť predmetom a podnetom jej činnosti. Politické trestné činy, ktoré neboli „páchané" v spolupráci s cudzou mocou, mali byť vyňaté z kompetencie ŠtB a mali byť priradené k Verejnej bezpečnosti.[16]

9 Tamže.
10 Tamže.
11 Tamže.
12 Tamže, i. j. 1850.
13 Český svaz tělesné výchovy
14 KALOUS, J. a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989*, s. 137.
15 PACNER, K.: *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie Československých výzvědných služeb 1914 – 1989, Díl IV. 1961 – 1989*. Praha 2002, s. 280.
16 *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*. Praha 2009, s. 107–112.

Tieto zmeny sa Pavlovi nepodarilo v praxi presadiť. Nielenže boli iluzórne a naivné, ale na ich realizáciu nemal dostatočnú podporu.

Štátnobezpečnostné zložky na Slovensku nemal Pavel dostatočne pod kontrolou. Pracovné plány ŠtB na Slovensku boli len formálne prispôsobované zásadám Akčného programu. V skutočnosti slovenské zložky ŠtB pokračovali v predchádzajúcej práci. Organizácie, ktoré vznikali počas Pražskej jari, boli sledované Štátnou bezpečnosťou. Napríklad Zväz na ochranu ľudských práv vedený Dr. Emilom Vidrom, alebo Organizovanie laického apoštolátu s ústrednými postavami Ing. Vladimírom Juklom a Mudr. Silvestrom Krčmérym, boli pod operatívnou kontrolou kontrarozviedky.[17]

Krajská správa ZNB Košice pod vedením plk. Ondreja Dovinu bola považovaná za „baštu" konzervatívnych síl. Náčelník správy Dovina bol za svoj „uvedomelý" postoj pred intervenciou neskôr odmenený a stal sa náčelníkom Hlavnej správy (HS) ŠtB Slovenskej socialistickej republiky (SSR). Po organizačných zmenách sa stal od 1. 7. 1974 prvým zástupcom náčelníka I. správy. Ďalším fenoménom bolo národnoemancipačné snaženie na Slovensku, ktorého cieľom mala byť federalizácia Československa. To sa prejavilo v negatívnom postoji k zmenám v koncepcii práce kontrarozviednych útvarov, ktoré presadzovalo „centrálne" vedenie v Prahe.[18]

Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 bol Pavel odvolaný z funkcie ministra. Neskôr bol obvinený zo zneužitia právomoci verejného činiteľa, bolo mu pozastavené členstvo v KSČ a odišiel do dôchodku.

Objasňovanie a dokumentácia údajného protiprávneho konania Josefa Pavla, ktorého sa mal dopustiť v roku 1968 vo funkcii ministra vnútra, sa začalo v máji 1971. Dôkazným materiálom, ktorý mal dosvedčiť nezákonnú činnosť Josefa Pavla, mali byť dokumenty, ktoré získalo zvláštne oddelenie inšpekcie MV. Okrem Josefa Pavla boli vyšetrovaní aj jeho spolupracovníci, bývalí funkcionári MV, Stanislav Padrůněk, Jiří Hošek, Jan Peřina a Josef Vlček. V správe je uvedené, že okrem základného fondu dokumentácie inšpekcia disponovala ďalšími 60 tisíc listami rôznych písomností, ktoré mali byť vyhodnocované.[19]

Objasňovanie činnosti a zámerov Josefa Pavla a spol. malo vychádzať z písomnej dokumentácie znaleckých posudkov, výsluchov zainteresovaných osôb a vykonaných pohovorov. V priebehu vyšetrovania bolo vypočutých 90 osôb, vo forme záznamu 56 osôb a 98 osôb bolo vypočutých bez vykonania zápisu. Malo sa tak stať najmä pri overovaní poznatkov o údajnom pripravovaní koncentračných táborov, vyhotovovaní zoznamov príslušníkov MV, ktorí mali byť prepustení, a pri vyšetrovaní, ako mal byť realizovaný plán pre mimoriadne opatrenia. Okrem toho sa viedlo vyšetrovanie s ďalšími osobami, predovšetkým s pracovníkmi inšpekcií pri pátraní po písomných dokumentoch k vytvoreniu delimitačných komisií, operačných štábov, rušeniu vnútorných báz a iných pokynov z vedenia MV v roku 1968, ktoré mali dokumentovať trestnú činnosť Josefa Pavla.

Z výsledkov vyšetrovania a stavu dokumentácie, ktoré sa nachádzali v dvoch zväzkoch, sa malo preukázať, že Josef Pavel sa dopustil trestných činov: sabotáže podľa § 97 odst. 1, písm. a, b, tr. zákona; porušenia povinnosti verejného činiteľa podľa § 158, odst. 1, písm. b, odst. B, písm. c, tr. zákona; ohrozenia štátneho tajomstva podľa §106, odst. 1, veta tretia, odst. 2, písm. c, tr. zákona.

Právna kvalifikácia trestného činu sabotáže vychádzala z toho, že ako minister vnútra mal svojimi opatreniami a rozkazmi ochromiť a rozvrátiť mocenské orgány socialistického štátu, najmä Štátnej bezpečnosti do tej miery, že nebola schopná vystúpiť na ochranu socializmu proti vnútornému a vonkajšiemu nepriateľovi. Trestná činnosť podľa § 97 bola dokumentovaná Rozkazom ministra vnútra (RMV) č. 22 z 12. mája 1968, ktorým sa ruší zameranie ŠtB upravené v skorších RMV, kádrovými rozkazmi, ktorými odvolal z vedúcich funkcií ŠtB socializmu oddaných členov strany a nahradil ich svojimi prívržencami.

Podstatnú časť dokumentačných materiálov, ktoré usvedčovali „Pavla a spol." z trestnej činnosti, tvorili písomné správy a informácie, ktoré Pavel dostával alebo odosielal vládnym a straníckym funkcionárom, z ktorých bolo zrejmé, že bol oboznámený z činnosťou protisocialistických síl a v rozpore s tým robil opatrenia, aby zamedzil ŠtB jej rozpracovávania a prevádzanie účinných opatrení.[20]

17 Tamže.
18 Tamže.
19 ABS, f. A 3/1, i. j. 80.
20 Tamže.

Ďalej to bola rôzna korešpondencia, ktorú Pavel dostával od bývalých spoluväzňov, členov K 231, osôb protisocialisticky zameraných, ktoré otvorene útočili proti socialistickému zriadeniu, a preto voči nim nevyvodili adekvátne závery, ale naopak ich prijímal a jednal s nimi. Ďalej to bola písomná dokumentácia spracovaná niektorými funkcionármi MV, zápisy z predsedníctva HV KSČ, kde bol Pavel kritizovaný za svoju činnosť, ktorá mala vplyv na „dezolátny" stav ŠtB. K tomuto trestnému činu bolo vypočutých celkovo 45 osôb protokolárne, z ktorých 20 vypovedalo o podpore a spolupráci Pavla so vznikajúcou K 231, čo malo byť doložené aj písomnou korešpondenciou. Nakoniec mala byť táto trestná činnosť dokumentovaná znaleckými posudkami a odbornými posudkami II. správy MV a SPV FMV. (zv. II, s. 21–27 a zv. I, s. 262–269).[21]

Trestná činnosť porušovania povinnosti verejného činiteľa podľa §158, odst. 1, písm. b, odst. 2, písm. c, tr. zákona mal spočívať v tom, že Josef Pavel ako minister vnútra dňa 23. augusta 1968 mal dať prostredníctvom plk. Amblera súhlas mjr. Lukšanovi (obaja bývalí pracovníci HS VB) na vyhotovenie 20 kusov občianskych preukazov na falošné mená a ďalších 18 kusov občianskych preukazov pre účastníkov vysočanského zjazdu KSČ. Skutková podstata tohto trestného činu mala byť dokumentovaná predovšetkým 17 svedeckými výpoveďami, listinnými dôkazmi a znaleckou expertízou (zvláštny zväzok Rybář a spol.).[22]

Trestný čin ohrozenia štátneho tajomstva podľa § 106 tr. zákona mal spočívať v protiprávnom konaní Josefa Pavla, keď ako bývalý minister vnútra mal poskytovať redaktorom rozhovory, pri ktorých mal otvorene prezrádzať používanie spravodajskej techniky. Usvedčiť ho mal list bývalému poslancovi Ing. Šubrtovi, v ktorom mal vyzradiť fakty o systéme a umiestnení spravodajskej techniky, ktoré boli neskôr zverejnené v dennej tlači. Prostredníctvom bývalého tlačového tajomníka Františka Dubského odovzdal redaktorovi Sosnarovi zložku rôznych dokumentov, z ktorých časť mala obsahovať štátne tajomstvo. Trestná činnosť bola zadokumentovaná fotokópiami článkov v dennej tlači, fotokópiou listu poslaného Šubrtovi (ktorý neskôr emigroval), a znaleckým posudkom a výpoveďou Dubského.[23]

Josef Pavel bol do konca života sledovaný ŠtB v akcii s krycím názvom „Generál". Zomrel 9. apríla 1973 v Prahe.

21 Tamže.
22 Tamže.
23 Tamže.

HRADSKÁ, K. (zost.): *Holokaust na Slovensku 8. Ústredňa Židov (1940 – 1944).* Bratislava 2008

Dejiny protižidovských perzekúcií na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 sú témou, ktorej sa intenzívne venuje pomerne veľké množstvo historikov. Napriek tomu v nej existuje veľa miest, ktoré na svoje spracovanie čakali dlhšiu dobu, či ešte stále čakajú. Taký je napríklad prípad Ústredne Židov (ÚŽ), organizácie, ktorú ľudácky režim vytvoril na efektívnejšie vnucovanie svojich predstáv a nariadení židovskej komunite. Doteraz sa pozornosť viac sústreďovala nie na samotnú Ústredňu, ale na tzv. pracovnú skupinu na ÚŽ, ilegálnu skupinu usilujúcu sa v rámci možností zlepšiť postavenie Židov a zastaviť deportácie. Túto medzeru sa snaží zaplniť edícia dokumentov Kataríny Hradskej, ktorá sa zaoberá práve touto organizáciou. Publikované dokumenty sú uložené v archívoch na Slovensku, v Čechách a v Izraeli.

Ústredňa Židov, ktorá vznikla na podnet nemeckého poradcu pre židovskú otázku Dietera Wislicenyho, bola od roku 1940 jedinou povolenou organizáciou slovenských Židov. Mala zastupovať slovenských Židov pri styku so štátnymi úradmi, stala sa ich jediným povoleným združením a strešnou organizáciou. Ako taká teda hrala v danej dobe v rámci svojich kompetencií mimoriadne dôležitú úlohu. V konečnom dôsledku sa však v zmysle zámerov vlády čoraz viac stávala len prevodovou pákou režimu smerom k prenasledovanej menšine.

Predkladaná práca na prvých, približne štyridsiatich stranách prináša štúdiu o tejto organizácii, o jej vzniku a činnosti, vnútornom členení, funkcionároch atď. Čitateľovi tak poskytne prehľad o tejto organizácii ešte pred tým, ako začne čítať samotné dokumenty. Tých je takmer dvesto a sú zoradené v chronologickom poradí. Ide najmä o prepisy písomností, pochádzajúcich z činnosti Ústredne, ktoré z veľkej časti odzrkadľujú snahy predstaviteľov tejto organizácie o vybojovanie aspoň čiastočných ústupkov v prospech svojich členov (teda všetkých slovenských Židov) takmer vo všetkých oblastiach života – od cirkevnej dane, cez lieky, potraviny, byty až po praktické možnosti vysťahovania sa. Dôraz pritom editorka sústredila na smutne známe Oddelenie pre zvláštne úkony ÚŽ. Okrem toho zachytáva aj svedectvá a individuálne pokusy o vysťahovanie sa zo Slovenska či iné zaujímavejšie jednotlivosti.

Medzi dokumenty sú zaradené aj rôzne správy, ktoré umožňujú čitateľovi komplexnejšie sa oboznámiť s problémami, ktoré musela Ústredňa Židov počas svojej existencie riešiť, a sledovať spôsoby, ako sa s nimi štát či ÚŽ vysporiadala, resp. ako mnohé ostali nevyriešené. Je zaujímavé sledovať aktivity a odhodlanie predstaviteľov Ústredne pomôcť členom, ale aj ich postupné uvedomovanie si vlastnej bezmocnosti a naivity. Celkovo teda môžem povedať, že ide o zaujímavú a prínosnú prácu, ktorá čitateľovi umožní zblízka nahliadnuť do skúmanej problematiky.

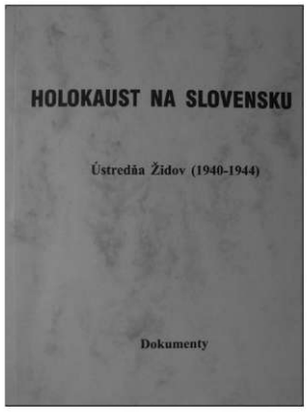

Na druhej strane je škoda, že je práca ediciou dokumentov a nie monografiou, ktorú považujem za najzákladnejší výstup práce historika. Táto téma by si nepochybne zaslúžila syntetizujúce spracovanie, ktoré by umožnilo nielen zachytiť či komentovať konkrétne úradné aj mimoúradné výstupy, ale tiež na širšom priestore analyzovať vzťahy medzi ÚŽ a jednotlivými inštitúciami štátnej správy (v prvom rade Ústredného hospodárskeho úradu), bližšie popísať ďalšie súvislosti, pre ktoré v edícii dokumentov zväčša nezostáva priestor. Mám tu na mysli najmä vzájomné medziľudské vzťahy medzi jednotlivými protagonistami minulých dejov, jasnejšie popísanie a analýzu spomínaných javov a podobne. Nemenej zaujímavé by bolo venovať viac priestoru aj dôležitejším spomenutým osobám, aspoň stručné načrtnutie ich ďalších osudov. Napriek tomu považujem prácu za zaujímavú a nazdávam sa, že patrí do knižnice každého záujemcu o dejiny protižidovských perzekúcií na Slovensku v období ľudáckeho režimu.

Mgr. Matej Medvecký, PhD.
(1977), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, študijný odbor história – angličtina. Pracuje v Ústave pamäti národa

Mgr. Branislav Kinčok
(1979), absolvent histórie na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracuje v Ústave pamäti národa

TOMEK, P.: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha 2009

Rudolf Barák (1915 – 1995) patril v druhej polovici 50. rokov medzi najvplyvnejších, a najmä najzaujímavejších protagonistov komunistického režimu v Československu. Do ilegálnej KSČ vstúpil údajne v roku 1942 a po skončení vojny ho čakala priam závratná kariéra. Z radového člena strany sa v priebehu ôsmich rokov stal ministrom vnútra, a neskôr aj členom politického byra ÚV KSČ a námestníkom predsedu vlády. Na takmer sedem rokov sa stal jedným z najmocnejších mužov v Československu. Začiatkom 60. rokov začala jeho hviezda zapadať a postupne stratil všetky svoje funkcie. V roku 1962 bol vylúčený z KSČ a následne v čiastočne vykonštruovanom procese odsúdený na 15 rokov väzenia, z ktorého bol prepustený v roku 1968. Do politiky sa aj napriek preukázaným snahám už nikdy nevrátil.

Jeho extrémne rýchly vzostup do výšin komunistickej hierarchie a rovnako strmý pád do šera československých väzníc, kde stretol nejednu obeť svojho pôsobenia, je typickou ukážkou nestáleho života komunistických pohlavárov. Podobne aj jeho pôsobenie vo funkcii ministra vnútra, v rámci ktorej riadil obávanú Štátnu bezpečnosť (ŠtB), dodnes sprevádza množstvo mýtov a dezinformácií. Pohnutým osudom Rudolfa Baráka sa v českej a slovenskej historiografii doposiaľ zaoberal iba skvelý český historik Karel Kaplan, a to v prácach *Mocní a bezmocní* (1989) a *Kronika komunistického Československa. Doba tání (1953 – 1956)*, ktorá vyšla v roku 2005. Aj preto treba jednoznačne uvítať najnovšiu monografiu venovanú tomuto kontroverznému ministrovi vnútra, ktorá vyšla v roku 2009 vo vydavateľstve Vyšehrad pod názvom *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Jej autorom je pracovník Vojenského historického ústavu v Prahe Prokop Tomek, ktorý sa vo svojej práci pokúsil odhaliť skutočnú tvár ministra Rudolfa Baráka.

Autor sa tejto osobnosti venuje už dlhodobejšie a v rokoch 2006 a 2007 k tejto téme publikoval dve kvalitné štúdie. Predkladaná monografia je akýmsi zhrnutím výsledkov jeho výskumu a snaží sa zobraziť život Rudolfa Baráka na pozadí jeho doby. Tento prístup treba skutočne oceniť, pretože neznalý čitateľ len veľmi ťažko pochopí konanie a pôsobenie Rudolfa Baráka vo funkcii ministra vnútra bez toho, aby poznal rôzne špecifiká v činnosti bezpečnostných zložiek komunistického režimu. Výsledok takého prístupu je však v prípade monografie Prokopa Tomka menším sklamaním, pretože po prečítaní knihy má predovšetkým odborný čitateľ dojem, že práca sa zaoberá skôr činnosťou ŠtB v 50. rokoch ako životom Rudolfa Baráka. Samozrejme, život ministra vnútra nie je možné vykresliť bez charakteristiky bezpečnostných zložiek počas jeho funkčného obdobia. Napriek tomu si myslíme, že tieto dva aspekty pôsobia disproporčne, čo dokazuje aj počet strán a kapitol venovaných na jednej strane ŠtB a na druhej životu ministra vnútra. Monografia obsahuje približne 150 strán čistého textu, pričom životu Rudolfa Baráka sa autor venuje len na asi 60 stranách. Bolo by iste vhodnejšie, keby bol tento pomer opačný. Toto tvrdenie podporuje aj fakt, že v texte je množstvo kapitol, ktoré sa venujú iba otázke činnosti a metódam ŠtB v čase Barákovho pôsobenia na ministerstve vnútra. Je to pravdepodobne aj dôsledkom absencie niektorých archívnych dokumentov týkajúcich sa osoby Rudolfa Baráka, s ktorou sa autor musel vysporiadať. Podobne rušivé sú aj neúmerne dlhé biografické údaje o osobách, ktoré sa v texte mihnú často len v jednej kapitole. Vhodnejšie by bolo použiť zaužívanú formu – biografické údaje vložiť do poznámok pod čiarou. Formálnym problémom publikácie je aj príliš veľký počet kapitol. Približne 150 strán textu je rozdelených do 18 kapitol. Niektoré nemajú viac ako 5 až 6 strán textu, čo spôsobuje, že text je až príliš rozkúskovaný. Napríklad tri kapitoly venované rozviedke ministerstva vnútra mohli byť zahrnuté do jednej väčšej kapitoly.

Po odbornej stránke textu sa autorovi nedá nič vyčítať. Vidno, že sa téme venuje dlhodobo, o čom svedčí množstvo použitých archívnych prameňov. Autor trpezlivo vyhľadával a zhromažďoval roztrúsený archívny materiál najmä vo fondoch ÚV KSČ, ktorý je umiestnený v Národním archivu České republiky v Prahe. Ako sme už naznačili, autor sa musel vysporiadať s absenciou archívnych dokumentov predovšetkým z proveniencie ŠtB. Archiv bezpečnostních složek v Prahe, žiaľ, nedisponuje nijakými dokumentmi typu vyšetrovací, osobný alebo operatívny spis (s. 11 – 12). Text je až na pár menších preklepov ľahko čitateľný a štylisticky na dobrej úrovni.

Samotný text je rozdelený na úvod, 18 kapitol a záver. V úvode práce autor objasňuje fenomén ministra Baráka, ktorého meno bolo do roku 1989 vymazané z oficiálnej literatúry v Československu. Dokonca bol vymazaný aj z fotografií (s. 10). Ďalej tu autor sumarizuje doterajší historický výskum tejto osobnosti a približuje archívne pramene, z ktorých čerpal pri písaní monografie.

V prvej kapitole sa autor venuje pôvodu a začiatkom kariéry Rudolfa Baráka v KSČ. V krátkosti mapuje jeho životné osudy od narodenia v roku 1915 v Blansku až po koniec 2. svetovej vojny v roku 1945. Podrobnejšie sa venuje jeho prvým krokom v rámci komunistického aparátu a následnému prudkému vzostupu z okresných, a neskôr krajských štruktúr KSČ až do kresla ministra vnútra a člena politického byra ÚV KSČ. Tento rýchly vzostup spôsobili najmä čistky na vyššej úrovni KSČ, ktoré vyvrcholili zatknutím generálneho tajomníka KSČ Rudolfa Slánského (s. 15).

Po prvej kapitole prerušuje autor začatý príbeh Rudolfa Baráka v momente jeho nástupu do funkcie ministra vnútra a na nasledujúcich 50 stranách približuje dobu, v ktorej táto osobnosť žila. V prvých dvoch kapitolách sa venuje začiatkom politickej perzekúcie v Československu s dôrazom na čistku v rámci KSČ, a tiež politickej situácii v Československu po Stalinovej a Gottwaldovej smrti. Mapuje aj postupný vzostup 1. tajomníka KSČ, neskôr prezidenta Antonína Novotného, takisto sa zaoberá čiastkovými problémami – napríklad menovou reformou v roku 1953. V nasledujúcich štyroch kapitolách približuje podobu a činnosť „staronového" ministerstva vnútra (MV) v dobe nástupu Rudolfa Baráka. Rozoberá predovšetkým jeho organizačnú štruktúru a riadenie. Zvlášť si všíma najmä československú rozviedku – I. správa MV, ktorá bola podľa autora *„vlajkovou loďou Štátnej bezpečnosti"* (s. 39). Podrobnejšie približuje okrem organizačnej štruktúry najmä jej „teroristické metódy". Zaoberá sa únosmi československých občanov z Rakúska a západného Nemecka, rovnako aj vraždami a atentátmi československej rozviedky. Veľký priestor venoval autor najmä atentátu na slovenského exilového politika Matúša Černáka (s. 55 – 61).

Po kapitole, ktorá pojednáva o využívaní nacistických zločincov Štátnou bezpečnosťou, sa autor opäť vracia k samotnej osobe Rudolfa Baráka. V nasledujúcich kapitolách autor čitateľovi približuje jeho nástup do funkcie ministra vnútra, jeho prvé opatrenia vo funkcii a snahu o zlepšenie úrovne agentúrnej siete a zvýšenie vzdelanostnej úrovne príslušníkov ŠtB. Jednou z najzaujímavejších pasáží v tejto časti publikácie je predstavenie Rudolfa Baráka ako podporovateľa umelcov v Československu – najmä maliarov, a budovanie jeho vlastnej umeleckej zbierky, ktorá okrem iných významných diel obsahovala aj obraz od Pabla Picassa (s. 84).

V nasledujúcej časti publikácie autor približuje úroveň perzekúcie v období ministrovania Rudolfa Baráka. Zameriava sa najmä na doznievanie politických procesov a na novú vlnu čistiek v KSČ v roku 1958. Samostatná kapitola je venovaná práci a výsledkom prvej rehabilitačnej komisie (1955 – 1957), na čele ktorej stál Rudolf Barák. Všíma si aj úroveň kádrov ŠtB, a to na príklade vyšetrovateľa Milana Moučka, ktorý je pre slovenského čitateľa zaujímavý najmä jeho účasťou na procese so slovenskými biskupmi Vojtaššák a spol.

Záverečné kapitoly práce sú venované prudkému pádu Rudolfa Baráka. Prokop Tomek popisuje jeho odvolanie z funkcie ministra vnútra, neskôr zatknutie a vyšetrovanie za spreneverenie financií ministerstva vnútra. Samozrejme, autor sa zameral najmä na hľadanie príčin tohto neobyčajne prudkého pádu. Najzaujímavejšou a najobsiahlejšou pasážou publikácie je priebeh samotného súdu s Rudolfom Barákom a jeho odsúdenie na 15 rokov väzenia. Pozornosti neušiel ani výkon trestu, kde bol bývalý minister pod neustálou kontrolou ŠtB. Postihu sa nevyhla ani Barákova rodina.

Posledná časť publikácie je venovaná prepusteniu Rudolfa Baráka z väzenia v roku 1968 a neúspešnej snahe využiť vhodnú politickú situáciu na pokus o vlastnú rehabilitáciu. Po roku 1970 upadol Rudolf Barák opäť do zabudnutia a na scénu sa dostáva až po roku 1989, keď v tlači vyšlo niekoľko článkov o jeho osobe. Životná cesta Rudolfa Baráka definitívne skončila 12. augusta 1995.

Publikácia je doplnená viacerými fotografiami zo života Rudolfa Baráka. Obsahuje aj zoznam skratiek a menný register.

Na záver môžeme konštatovať, že práca Prokopa Tomeka o živote Rudolfa Baráka je cenným príspevkom pre odbornú a laickú verejnosť, ktorá sa zaujíma o obdobie komunistickej totality v Čechách a na Slovensku. Napriek niekoľkým výhradám, ktoré sa dotýkali najmä formálnej stránky práce, treba túto nesporne zaujímavú publikáciu oceniť a zaželať jej, aby si našla svoje miesto medzi mnohými čitateľmi.

Mgr. Lukáš Obšitník
(1983), absolvent Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, študijný odbor dejepis – náuka o spoločnosti. Pracuje v Ústave pamäti národa

LUKACS, J.: *Jún 1941. Hitler a Stalin.* Bratislava 2008, 132 s.

„Niečo nielen v samotných udalostiach vedúcich k tomu, k čomu došlo 22. júna 1941, ale aj história tohto konkrétneho dňa je neobyčajná. To, čo viedlo týchto dvoch diktátorov k vojne. A 22. júna 1941 chcel Hitler vojnu s Ruskom bez ohľadu na to, čo sa stane. Nemal voči Rusku žiadne požiadavky, pretože sa obával, že Stalin by ich mohol splniť. V tom istom období Stalin nechcel vojnu s Nemeckom, nechcel bojovať s Hitlerom navzdory všetkým rastúcim dôkazom o blížiacom sa nemeckom vpáde. Neveril, že Hitler by ho mohol napadnúť, pretože nielen nemohol, ale ani si neželal tomu veriť," píše v úvode knihy *Jún 1941. Hitler a Stalin* americký historik John Lukacs.

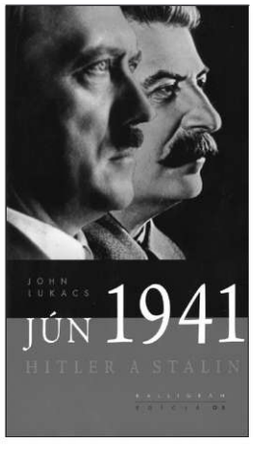

Lukacs sa narodil v roku 1924 v Maďarsku. Na univerzite v Budapešti študoval históriu, počas druhej svetovej vojny bol ako syn židovskej matky odvedený do pracovných práporov maďarskej armády, aby bojoval po boku Nemecka, z ktorej ale dezertoval a ku koncu vojny sa ukrýval v Budapešti. Po víťazstve spojencov utiekol v roku 1946 pred nastupujúcim komunizmom do USA, kde žije a tvorí dodnes. Patrí k rešpektovaným americkým historikom, venuje sa histórii ideí a dejinám 20. storočia, napísal knihy ako *The Hitler of History; Churchill: Visionary. Statesman. Historian; George Kennan: A Study of Character.* V slovenskom a českom prostredí je zatiaľ pomerne neznámy, vyšli mu tu tri menšie knihy *Demokracia a populizmus, Jún 1941. Hitler a Stalin a Na konci věku.*

Okrem historických prác sa vyjadruje aj k aktuálnym udalostiam, politike aj vývoju spoločnosti všeobecne. Patrí k váženým katolíckym konzervatívcom, tvrdí, že liberalizmus sa hodnotovo vyčerpal, že zatiaľ nebadane zažívame koniec moderného veku, na portáli Českého rozhlasu 6 sa dá nájsť jeho esej „K čertu s kulturou", kde kritizuje barbarizujúcu sa spoločnosť. Neradí sa k neoani paleokonzervatívcom, sám sa označuje ako reakcionár.[1] Neverí v predurčenosť demokracie alebo v správnosť jej organizovaného (tým menej vojenského) šírenia vo svete, paleokonzervatívcom vyčíta nacionalizmus a populizmus. Napriek jeho pokročilému veku (alebo vďaka nemu) je štýl jeho písania neuveriteľne živý a čítavý, cítiť z neho nadhľad aj odbornú erudovanosť.

Kniha *Jún 1941. Hitler a Stalin* je rozsahom útla, obsahuje iba niečo vyše 130 strán, je však myšlienkovo a informačne veľmi hutným textom. Rozdelená je do deviatich kapitol. V prvej Lukacs krátko približuje historickú perspektívu júna roku 1941, keď Hitler zaútočil na Rusko, v ďalších dvoch prináša portréty Hitlera a Stalina s pokusom interpretovať ich vzájomné vzťahy, kontakty a plány. Ďalšie štyri kapitoly sa venujú osudnému 22. júnu a mapujú, ako Hitlerov vpád do ZSSR vnímali v hlavných svetových mestách ako Berlín, Moskva, Londýn, Washington a ďalších. Nakoniec Lukacs približuje udalosti po Hitlerovom vpáde a hovorí o viacerých strategických nezamýšľaných dôsledkoch, ktoré podľa neho tento vpád a udalosti po ňom vyvolali (veľmi pôsobivo popisuje, na akom tenkom ľade sa vojna odohrávala, napr. pri rozhodnutí Japonska zaútočiť nie na Rusko, ale na USA, čo Stalinovi umožnilo presunúť svoje jednotky na západný front a mohlo ho to tak aj spolu so spojencami zachrániť...).

Jednou z hlavných myšlienok knihy je snaha vysvetliť Hitlerovo rozhodnutie napadnúť ZSSR. V čase nemeckých útokov na západnú Európu a neúspešného obliehania Británie bolo otvorenie druhého frontu proti Sovietskemu zväzu veľkým rizikom, takpovediac stávkou o všetko. Lukacs nesúhlasí s niektorými historikmi tvrdiacimi, že Hitler iba preventívne bránil Nemecko pred chystajúcim sa útokom Stalina. Podľa Lukacsa Stalin to v skutočnosti v pláne nemal, v jeho vysvetlení mu Stalin svojím spôsobom dôveroval. Viackrát pripomína jeho početné ústupky (resp. „dary") Hitlerovi v snahe si ho čo najviac nakloniť (napr. stupňujúce sa dodávky surovín pre Nemecko), jeho vyslovený príkaz ešte z roku 1940 nestrieľať na prípadné nemecké lietadlá preletujúce ponad ruské územie (ich počet časom rapídne narastal) a za nijakých okolností

1 RODDEN, J – ROSSI, J.: *The Lettered Reactionary. In: The American Conservative, http://www.amconmag.com/article/2009/dec/01/00041/*

nedávať zámienku k potýčkam s Nemcami, jeho absolútne odmietanie podrobných správ o chystanom Hitlerovom útoku zachytené v denníkoch jeho dôstojníkov a hnev na svojich agentov, ktorí mu varovania neustále donášali (*„Anglický provokatér! Preskúmať!“, „Prichádzate nás strašiť vojnou, alebo chcete vojnu, pretože nemáte dosť medailí? Ak chcete provokovať Nemcov na hraniciach presúvaním jednotiek bez nášho súhlasu, potom budú padať hlavy, dajte na moje slová!*“...). Generáli Žukov a Timošenko tesne pred júnom 1941 predostreli Stalinovi plán útoku na Nemecko, čo on odmietol. Lukacs takisto približuje Stalinov niekoľkodňový šok po Hitlerovom napadnutí, keď sa psychicky zničený odobral na svoju daču a odmietal sa vrátiť do úradu, alebo jeho neskorší výrok zachytený v denníku jeho dcéry: *„Spolu s Nemcami by sme boli neporaziteľní.“*

Väčšiu váhu dáva argumentu o Hitlerovom boji proti komunizmu, ale to tiež nepovažuje za dostatočné. Pripomína, že Hitler bol veľmi inteligentný populista a manipulátor, ktorý sa na vlne antikomunizmu viezol často veľmi zručne (možno aj na vlne antisemitizmu...), a podľa Lukacsa to teda nebolo primárnym motívom. Za pravdivejší dôvod považuje jeho plán vládnuť celej Európe, k čomu potreboval dostať na kolená predovšetkým Britániu. Lukacs viackrát cituje Hitlerove výroky k svojim dôstojníkom v zmysle, že Rusko je po Amerike posledným možným britským spojencom (teda neveril, že by Stalin aj po kontroverznom pakte Ribbentrop-Molotov nemohol prebehnúť na opačnú stranu). Ak by Rusko padlo, sčasti izolacionistická Amerika sa už do vojny nezapojí, Británia zostane osamotená, a teda *„porážka Ruska prinúti Anglicko uzavrieť mier“*. Lukacs k tomu dopĺňa, že kým v 1. sv. vojne mohli spojenci poraziť Nemecko aj bez Ruska, v druhej to už možné nebolo, čo si uvedomovali tak Churchill, ako aj Hitler.

Naproti Lukacsovmu postoju sa však dajú spomenúť práce ruských historikov, archívnymi dokumentmi dokladujúce útočné rozostavenie ruskej armády. V českom jazyku vyšla kniha historika Marka Solonina *23. červen aneb Opravdový den „M“*, kde popisuje rozostavenie a plán útoku. Tento rok by mu v slovenčine mala vyjsť aj jeho prvotina *22. 6. 1941 – Anatómia Katastrofy*. Solonin počiatočné porážky ruskej armády vysvetľuje aj neochotou ruských vojakov brániť svoj totalitný režim a pre veľmi podrobný popis „babráckosti“ stalinského vedenia má medzi ruskými akademickými historikmi veľa nepriateľov. V jeho vysvetlení bol Stalin prekvapený a neschopný reakcie aj kvôli tomu, že sa cítil ako „prichytený podvodník“. Škoda, že sa Lukacs k ruskej armáde príliš nevyjadruje, jeho teóriu so Soloninovou by sa potom dalo lepšie porovnať.

Pre čitateľa z nášho prostredia môže byť zaujímavá Lukacsova poznámka, kritizujúca Stalina za jeho povojnovú podozrievavosť voči Spojeným štátom. Lukacs pripomína, že ak by Stalin prijal americký návrh, že štáty východnej Európy obsadené ruskými armádami budú spravované vládami závislými od Ruska, ale bez zavedenia komunizmu a so zachovaným kontaktom so západnou Európou, teda Marshallov plán, nemuselo dôjsť k studenej vojne. Rusko a jeho krajiny potom mohli byť rekonštruované aj s pomocou západných štátov a Rusko by vstúpilo do novej éry svojej histórie. Lukacs: *„Stalin mal väčší strach z amerického (a západného) priateľstva ako nepriateľstva.“*

Na dokreslenie Lukacsovho videnia 2. sv. vojny je možné spomenúť jeho spor s Patrickom Buchananom, významným americkým paleokonzervatívcom. Tomu v máji roku 2008 vyšla provokatívna kniha s názvom *Churchill, Hitler a nepotrebná vojna* s podtitulom *Ako Británia stratila impérium a Západ stratil svet*. Buchanan v nej ako kritik amerického vstupu do oboch svetových vojen obracia dnes vnímaný pohľad na 2. svetovú vojnu značne naruby. Jej vývoj popisuje ako katastrofu pre západný svet a zodpovednosť za to dáva Churchillovi a jeho rozhodnutiu bojovať proti Hitlerovi po Stalinovom boku. Komunizmus považuje za väčšie zlo v porovnaní s nacizmom a podľa neho bolo preto potrebné bojovať predovšetkým proti nemu, resp. nechať Hitlera postupovať na východ až do ovládnutia Sovietskeho zväzu. Churchill sa rozhodol inak, čo však podľa Buchanana viedlo k rozpadu britského impéria a rozšíreniu komunizmu vo svete.

Lukacs napísal na jeho knihu ostrú recenziu,[2] kde ho okrem iného pre *„účelové vytrhávanie citácií z kontextu“* a kvôli

2 LUCACS, J.: Necessary Evil. In: *The American Conservative. Dostupné na: http://amconmag.com/article/2008/jun/02/00031*

„narábaniu s polopravdami“ prirovnal napr. k Davidovi Irvingovi spochybňujúcemu holokaust (recenzia vyšla v magazíne *The American Conservative*, ktorý Patrick Buchanan zakladal, čo takisto prispelo k následnej búrlivej diskusii medzi americkými konzervatívcami[3]). Nacizmus (aj nacionalizmus všeobecne) považuje Lukacs za minimálne porovnateľne nebezpečný ako komunizmus, pretože pochádzal z Nemecka ako jednej z kľúčových krajín západnej civilizácie. *„Nemecko bolo súčasťou európskej kultúry, civilizácie a tradície. Rusko nie. Stalin mal svojho predchodcu, Ivana Hrozného. Hitler nie. Brutalita nemeckého národného socializmu bola bezprecedentná, ruská brutalita nie. Nacionalizmus, nie komunizmus, bol hlavnou politickou silou v 20-tom storočí, a je ním ešte aj dnes. Keď Tretia ríša v r. 1945 padla, možno až 10 000 Nemcov spáchalo samovraždu, a nie všetci z nich boli nacistami. Keď vo východnej Európe v r. 1989 padol Sovietsky zväz a komunizmus, neviem o jedinom komunistovi – samovrahovi, či v Rusku alebo inde.“* Dopĺňa potom vtedajšie možnosti, ktoré pred Churchillom stáli: *„Pre Britániu boli iba dve alternatívy: buď celá Európa ovládaná Nemeckom – alebo východná polovica Ruskom, a jedna polovica (špeciálne západná polovica) Európy bola lepšia ako žiadna. Okrem toho, Churchill povedal, že Rusi môžu pohltiť východnú Európu, ale nie ju úplne ovládnuť, a potom z nej komunizmus zanedlho vymizne. Ak by vojnu vyhral Hitler, nemecký poriadok by pretrval omnoho dlhšie.“*

Jún 1941. Hitler a Stalin ponúka veľký záber myšlienok a dejinných súvislostí. Za negatívum by sa dalo považovať autorovo občasné vyvodzovanie záverov, ktoré príliš nevysvetlí alebo nepodloží dostatočnými argumentmi (tie by sme však pravdepodobne našli v jeho iných početných a obsiahlejších publikáciách), takisto aj absencia vysvetlení k rozostaveniu ruskej armády. Naopak, veľmi hodnotné je používanie cenných osobných dokumentov a denníkov aktérov daného obdobia.

3 FLYNN, D. J.: *The War Over, The Unnecessary War'*. Dostupné na: http://**www.flynnfiles.com/archives/culture2008/the_war_over_the_unnecessary_war.html**

Premiéra filmu „Bohom zabudnuté kúty“

Vo štvrtok 26. augusta 2010 sa v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave uskutočnila premiéra nového filmu Ústavu pamäti národa *Bohom zabudnuté kúty*. Film režiséra Igora Siváka sa venuje poľsko-slovenskému pohraničiu, ktoré dlhodobo ostávalo na periférii dejinných pohybov i záujmu. Práve vďaka tomu sa tu vytvoril priestor pre „dobrodruhov“ akým bol aj Józef Kuraś, prezývaný Ogień, ktorý spolu so svojou bandou po druhej svetovej vojne pripravil o život stovky nevinných poľských i slovenských civilistov.

Na film nadviazala diskusia o slovensko-poľskom pohraničí v rokoch 1945 – 1947. Diskutovali Dr. Marek Lasota (Instytut Pamięci Narodowej), Mgr. Ing. Ľubomír Ďurina (ÚPN), Mgr. Igor Sivák (režisér filmu).

Diskusia. Zľava: Ľubomír Ďurina, Igor Sivák, moderátor Tomáš Klubert, Marek Lasota a prekladateľ Dušan Segeš. Foto: Branislav Kinčok

Seminár pre učiteľov Barbarstvo ducha

V dňoch 17. a 18. septembra 2010 sa v Kremnici uskutočnil vedecko-didaktický seminár pre učiteľov dejepisu a historikov Barbarstvo ducha. Seminár, ktorý sa zrealizoval vďaka spolupráci Fóra kresťanských inštitúcií (FKI) s Ústavom pamäti národa (ÚPN) a ďalšími organizátormi, otvoril banskobystrický diecézny biskup Rudolf Baláž svätou omšou v Kostole sv. Alžbety. Po spomienkovej bohoslužbe nasledovala prehliadka zdevastovaného františkánskeho kláštora v centre Kremnice. Učitelia veľmi pozitívne hodnotili prínos celého podujatia, na Slovensku totiž nedochádza často k podobným stretnutiam historikov s učiteľmi dejepisu, ktoré by priniesli také množstvo nových podnetov.

Peter Jašek z ÚPN hovorí o zločinoch komunistického režimu. Foto: ÚPN

Konferencia Fenomén Bratislava

V dňoch 21. a 22. septembra 2010 sa v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave, pod záštitou primátora hlavného mesta SR Bratislavy Andreja Ďurkovského, uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia Fenomén Bratislava. Na konferencii, ktorú zorganizoval Ústav pamäti národa v spolupráci s občianskym združením Pamäť národa, Hlavným mestom Slovenskej republiky Bratislavou, Európskou sieťou Pamäť a solidarita a Inštitútom Nordost, odznelo takmer tridsať zaujímavých príspevkov.

V šiestich paneloch sa prednášajúci venovali medzníkom politických dejín Bratislavy, etnickým zmenám a ich kultúrnym dopadom, urbanistickému vývoju, vytváraniu „novej spoločnosti“, umeniu a architektúre, ale aj sociálnym vzťahom a životu v meste počas meniacich sa režimov. Jedinečnosť Bratislavy, mesta, ktoré sa vyznačovalo multikultúrnym a multietnickým charakterom totiž vytvára veľmi zaujímavé podmienky na výskum jednotlivých fenoménov.

Účastníci prvého panelu. Foto: Branislav Kinčok

Festival slobody

Festival otvoril predseda správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský. Foto: Branislav Kinčok

Celkovo 20 filmov uviedol v dňoch 9. – 11. novembra 2010 nultý ročník filmovej prehliadky Festival slobody zameranej na prezentáciu tvorby venujúcej sa obdobiu totalitného režimu do roku 1989. Festival zorganizovali Ústav pamäti národa, Kultúrne zariadenia Petržalky a občianske združenie Pamäť národa. Ambíciou prehliadky bolo ponúknuť čo najširší priestor dokumentaristom a filmovým tvorcom venujúcim sa tejto tematike.

Diváci mohli vidieť rozsiahlu filmovú produkciu Ústavu pamäti národa, napríklad úspešné tituly Prežili sme GULAG, V tieni času, November + 20, Sviečková manifestácia a mnohé ďalšie. V hlavnom programe sa predstavila slovenská premiéra unikátneho hraného dokumentu Ležáky 42 (ČR), uviedli sa aj filmy Smuteční slavnost (ČR), Popieluszko. Sloboda je v nás (PL) a legendárny film Dušana Hanáka Papierové hlavy. Súčasťou prehliadky bola premiéra nového slovenského dokumentu z produkcie ÚPN Junáci z prachu.

Nové knihy ÚPN

JANAS, Karol: *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939 – 1945).* Bratislava: Ústav pamäti národa 2010, 112 s. ISBN 978-80-89335-30-5

Prvá monografia mapujúca perzekúcie Rómov v období prvej Slovenskej republiky je cenným prameňom k skúmaniu jednej z tragédií rokov 1939 – 1945. Prináša množstvo nových, doteraz nepublikovaných pohľadov na formy perzekučných opatrení voči rómskemu etniku s dôrazom na ich postupné zavádzanie do praxe. Cez prvé perzekučné opatrenia zamerané na likvidáciu kočovníctva plynule prechádza k detailnej analýze problematiky pracovných táborov. Práve tá je nosnou časťou celej práce a prináša zaujímavý pohľad nielen na ich zacielenie, ale tiež organizačnú štruktúru a rozdelenie. Autor sa nevyhol ani poslednému obdobiu perzekúcií Rómov po vypuknutí SNP a ani citlivej otázke prípadov ich priamej fyzickej likvidácie. Monografia Karola Janasa je tak cenným príspevkom k historiografii Slovenska rokov 1939 – 1945, nakoľko zapĺňa jej mnohé doteraz biele miesta.

JAKUBČIN, Pavol (zost.): *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989.* Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, 296 s. ISBN 978-80-89335-32-9

Zborník obsahuje príspevky z rovnomennej vedeckej konferencie, ktorú v dňoch 5. až 6. mája 2010 zorganizoval Ústav pamäti národa pri príležitosti 60. výročia Akcií K a R – násilných zásahov voči reholiam v Československu. Na konferencii sa aktívne zúčastnili dve desiatky odborníkov zo Slovenska, Českej republiky, Maďarska a Talianska. V publikovaných príspevkoch sa ich autori pokúšajú objasniť príčiny brachiálnych opatrení totalitného komunistického režimu voči rehoľným spoločenstvám, približujú priebeh a okolnosti jednotlivých zásahov a poukazujú na úlohu, ktorú pri nich zohrali niektoré štátne orgány a inštitúcie. Taktiež sa venujú organizácii života a pôsobeniu rehoľníkov a rehoľníčok v podmienkach permanentného prenasledovania a šikanovania zo strany štátnej moci, pôsobeniu rehoľníkov a rehoľníčok v nútenom exile, ale aj osudom kláštorných budov, ktoré sa v rukách nových užívateľov dostali nezriedka do dezolátneho stavu. Pozornosť je venovaná aj širším okolnostiam postavenia reholí v súvislosti s tzv. *Ostpolitik* Svätej stolice a osudom reholí v okolitých štátoch Východného bloku.

SCHVARC, Michal – SCHRIFFL, David (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu. Dokumenty II.* Bratislava: Ústav pamäti národa 2010, 600 s. ISBN 978-80-89335-38-1

Predložená edícia dokumentov si kladie za cieľ zaplniť doposiaľ jestvujúcu medzeru v publikovaní dokumentov mapujúcich vznik Slovenskej republiky z pohľadu Tretej ríše. Nie je však postavená na prameňoch slovenskej, lež nemeckej proveniencie pochádzajúcich z viacerých českých, slovenských, no najmä nemeckých archívov. Tento postup určovala hlavne geopolitická situácia v sledovanom období – po Mníchovskej konferencii koncom septembra 1938 sa totiž nacistické Nemecko stáva neobmedzeným pánom stredoeurópskeho priestoru. Nosnú časť edície tvoria dokumenty diplomatickej proveniencie, ktoré sú organicky dopĺňané spisovým materiálom nacistickej Bezpečnostnej služby (Sicherheitsdienst), viedenského ríšskeho miestodržiteľstva a Deutsche Partei na Slovensku. Rôznorodosť prameňov umožňuje poukázať na variabilitu nemeckých plánov a koncepcií v súvislosti nielen so Slovenskom, ale aj ďalšou autonómnou časťou vtedajšej Č-SR – Zakarpatskou Ukrajinou. Pritom všetky reflektujú aj vnútorný vývoj na Slovensku. Publikácia je dvojjazyčná – v slovenskom a nemeckom jazyku.

ISSN 1336-6297